

LVI ŠT. 5-6

LJUBLJANSKI

ZVON

1 9 3 6

SLOVENSKA REVIIJA

Oton Župančič:	<i>Skoz telefon</i>	209
Juš Kozak:	<i>Neljuba pisma</i>	210
H. Heine - Mile Klopčič:	<i>Nemčija (I)</i>	223
Vladimir Premru:	<i>I. P. Pavlov in njegovo delo (I)</i>	226
Božo Vodušek:	<i>Soneta</i>	237
† Srečko Kosovel:	<i>Iz zapuščine</i>	238
Joža Šeligo:	<i>Lepaki, lepaki, lepaki</i>	243
Marja Boršnik:	<i>Aškerčeva pisma Žmavcu (III)</i>	244
Joža Šeligo:	<i>Drobne pesmi</i>	255
Vladimir Pavšič:	<i>O dekadentnosti v sodobni literaturi</i>	256
A. Debeljak:	<i>Brstenje</i>	261
K. Ozvald:	<i>Ne ubijaj, marveč — oživljaj! (III)</i>	261
Božo Vodušek:	<i>Sonet</i>	265
Francè Bevč:	<i>Začudene oči (III)</i>	265
Ivo Brnčič:	<i>Marginalije ob Jarčevih „Novembrskih pesmih“</i>	275
Marijan Lipovšek:	<i>Slovenska glasbena produkcija po impresio-</i> <i>nizmu</i>	279
N. Bahtin - V. Š:	<i>Otroški kino (II)</i>	283
Vladimir Pavšič:	<i>Franc Werfel: Maksimilian in Juarez</i>	287
† Srečko Kosovel:	<i>Epigrami</i>	289
Kritika:	<i>Trubarjev „Catechismus“ iz l. 1551. (Fr. Kidrič)</i>	289
	<i>Metod Dolenc: Pravna zgodovina za slovensko ozemlje</i> <i>(Jos. Žontar)</i>	293
	<i>Vladimir Bartol: Al Araf (Božo Vodušek)</i>	295
	<i>Milan Kajč: Odmevi ob Muri (Vladimir Pavšič)</i>	299
Socialni obzornik:	<i>Jože Kerenčič: Studij o naši vasi (III)</i>	300
Motivi in utrinki:	<i>(Juš Kozak)</i>	307

IZDAJA KNJIGARNA TISKOVNE ZADRUGE
R. Z. Z. O. Z. V LJUBLJANI

SKOZ TELEFON

OTON ŽUPANČIČ

Skoz telefon zakliče glas droban:

„Je tam gospod Župančič?“ — Tukaj je. —

Še vprašam drobni glasek, kaj mi če.

„Pa ste res pravi? Je vaš Ciciban?“

zaveseli iz zvonkega se grla. —

Pa kaj bi, mala? — „Pesmico od vas.“ —

Oho, to pa ne gre kar na ukaz! —

„Ne veste: meni mama je umrla.“ —

*Tako? ... Pa pridi, dušica uboga,
pridi si ponjo ... In zdaj sem ves reven,
presunjen praznih rok stojim, pohleven,
na srcu težka mi leži naloga.*

*Ti dušica, ki se za mamó jočeš
in v svoji bolečini nebojgljéni
si se z zaupanjem zatekla k meni —
ti morem dati, kar od mene hočeš?*

*Vélikim pevcem so nekdanje dni
zidala mesta se na strune zvok —
in danes moji pesmi dano ni
siroti eni vtolažiti jok ...*

NELJUBA PISMA

J U Š K O Z A K

ZIVLJENJSKI nazori in čustvene emocije, marsikatero prepričanje od včeraj, ali ni vse podobno pismom, ob katerih je človeku v časovnem begu pogosto nerodno? Kdor nagiba k čustvenemu doživljanju, ima teh pisem polne predale. Ne razlikujejo se od ljubezenskih, ki jih človek ne bi nikoli več napisal, a jih vendar hrani in od časa do časa še rad pregleduje, čeprav skoraj več ne spozna sebe v napisanih besedah. Med vrstami vendarle niso ugasnile življenjske iskre.

Kdor stoji v življenjski borbi in doživlja časovna dogajanja s pretežno čustvenimi ali tudi s previdnimi razumskimi tipalkami, se mora sprijazniti z neljubimi pismi. Pušča jih na vseh življenjskih postajah, iz dneva v dan se kopičijo in paradokсна resnica prepričuje človeka, da mu vzbujajo najbolj neprijetne občutke tista pisma, ki so bila napisana z resničnim notranjim ognjem. Komur so podobna pisma neznana, ostane gluha za časovne šume in top za razvojna spoznanja.

Mnogotere skušnje, pridobljene v življenju in znanju, vadijo človeka, taka pisma pravilno presoјati. Kakor se ni nikomur še posrečilo, zatajiti se v besedi ali črki, tako se tudi v pismih, celó najosebnejših, ne zabrišejo pečati časa, življenjske vzgoje in sredine, iz katere rastemo.

Človekova individualnost se pretika kakor krt skozi te rove.

BLODNJE ZA NEZNANIM

TOPLI pomladni vetrovi so dihali skozi mesto, večerni oblaki so se zrcalili v odprtih oknih. Ljudje so postajali, širili nosnice in odpirali oči, kakor da so šele ta večer zapazili zeleno travo v parkih in lepljive popke na kostanjih. Na vejici ob prisojnem zidu sta se odprla dva breskvina cveta.

V somraku je stopil človek v šenklaško cerkev, v tihe prostore, kjer so se marmorni kipi baročnih svetnic v poltemi svetlikali na oltarjih. Ali je šel iskat tolažbe ali razodetja?

Domislil sem se pogovora pred leti v takem pomladnem večeru. Hodila sva po nabrežju, zarje so obsevale srednjeveški grad nad mestom.

„Včasih me napade hrepenenje po Neznanem s tako silo, da zavidam najinemu prijatelju, ki je veren mož in se mu v verskih simbolih odkrivajo vsak dan najvišja razodetja.“

„Pride v človeka,“ je tiho pripomnil pesnik, ki je bil pred časom prebolel nevarno boležen. Pogosto mi je zatrjeval, da se je v tistih urah

poslovil od življenja in je bil pripravljen vsak hip mirno stopiti na drugi breg. Ta večer so bile njegove besede hladne, čutil sem, da se ne more uživeti v čustva, o katerih sem mu govoril.

„Da bi jo mogel vsaj enkrat zaslutiti in vedeti, sedajle se mi je razodela skrivnostna šila v tisti zeleni vejici na brezi, ki je največja uganka našega življenja . . . Da bi mogel za trenutek občutiti vso svetost življenja.“

„Hm . . .“ Pogledal me je od strani. „Zamakniti se kakor Frančišek Asiški.“

„Takó, in vendar iz naših dni.“

Gledal je pred sé in se posmehnil. „Težava, loviti nebeške žarke . . .“

Sprevidel sem, da mu ni za take pogovore in kmalu sva se ločila. Kasneje sem zvedel, da se je še tisto noč med tovariši duhovito šalil, kako sva pravkar poslušala na nabrežju božje žabe regljati. Nisem razumel njegove šale, ker so me razjedala vprašanja o poslednjih rečeh življenja kakor strupena kislina. Ta vprašanja niso bila beg iz življenja, ampak napovedi razkola med individualističnimi in občečloveškimi nazori.

Drugi večer me je razsejanega in bolešno hrepenečega zanesla pot do šenklavške cerkve. Zavil sem v obokano notranjost. V teminah med visokim svodom in stenami je gorela večna luč, spredaj v klopeh sta klečali dve ženici. Dišalo je po svečah in kadilu, stal sem pri kropilnem kamnu in čustvoval. Dobesedno. Silil sem se, da bi občutil mistično pričujočnost Neznanega v hramu, kamor prihajajo tisočeri, da bi povzdigovali svoje srce in misli.

Zazdelo se mi je, da ga čutim in slutim, a hip za tem sem se zopet navadno ogledoval in si očital, da je duša pretopa za Verlainovo molitev.

Zapustil sem cerkev, neutrušen, s priokusom po postani jedi in z opomini pritajene laži v srcu, ki se je nisem drznil priznati. Nagnjenje izza mladosti in vse poznejše stremljenje sta me ovirala, da bi si v teh čustvenih blodnjah priznal resnico.

ODRAŠČAL sem v malomeščanski cehovski družini, ki je živela že v dobrih razmerah, skoraj že v blagostanju. Po stenah so visele svete podobe, omladni posnetki renesančnih mojstrov, brezmadežna devica Marija, srce Jezusovo, relief svete družine pod steklenim pokrovom in z božično melodijo za navijanje, spominski križi in škropilniki. Pomanjkanja nismo poznali, tudi za revščino okoli sebe nismo imeli občutkov. Sicer pa v dneh razvijajočega se obrtniškega malomeščanstva niti ni

bila očitna. Opoldne in zvečer se je kuhalo za družino in posle obilo mesa, ker so starši smatrali dobro jed za poglavitni znak boljšega življenja.

Že v zgodnji mladosti smo na dvorišču postavljali oltarček z lurško Marijo med cvetjem španskega bezga in jo častili kakor smo videli starejše v cerkvi. Vzpodbujali so nas in hvalili našo vnemo.

Potrkanje k veliki maši mi je osvojilo fantazijo, da sem v solnčnih pomladnih dneh občutil, kakor da pripeva prostrano polje za mestom. Zvoniki vaških cerkvic z rdečimi strehami v posavskih vaseh so se odpirajočim se očem vtisnili v spomin; občudoval sem visoke, vitke zidove, kako se dvigujejo nad slamnatimi strehami. Tedaj me še niso mikali ozaljšani oltarji, ne bele svetnice z na pol odkritimi nedrji, v sv. Terezo sem se zaljubil kasneje; vabila me je tajinstvena prostornina cerkvenega hrama. S posebnimi občutki sem stopal čez prag, pod visoke, obokane in poslikane svode, kjer se je domišljija opajala nad višjimi opravili, kakor so bila navadna zemeljska, s katerimi so se ukvarjali starši. To ni bila kupčija, pri kateri se je oče pridušal, ne kopanje krompirja ne materina kuha. Pri povzdigovanju je celó oče upognil koleno, sklonil glavo in pobožno šepetal.

Predstava o nevsakdanji svetosti prostora me ni več zapustila. Pod veličastno kupolo, ko so pri šmarnicah grmele orgle in je pela vsa predmestna srenja, zavita v dišeče oblake kadila, sem med bledimi lici ugledal črne blesteče oči, še lepše od Terezinih, ki so mi že dve leti žarele z oltarja. Poslej mi je živel v prsih vidni simbol za Marijine pesmi.

K molitvi me ni tolikanj priganjala pobožna in v življenju pogumna mati, bolj me je oče, ki je bil plašljiv in bogaboječ iz strahu za posvetno blaginjo in osebno življenje.

Svetost cerkvenega hrama sem kasneje vse drugače občutil v gozdu med visokimi smrekami, v tišini med solnčnimi lisami in žvrgolečimi pticami. Gozd mi je postal zavetišče, sinje nebo nad zelenimi bori najlepši skrivnostni obok. Oživila je v domišljiji domneva o svetosti vesoljnega prostora in življenjskih misterijev med praproto in drevjem. Živa, neizčrpna rast mi je netila hrepenenje po spoznavanju večnih skrivnosti: odkod in kam? Barvitost zelenja in arhitektonika drevja sta mi bili v tistih dneh nedosežno estetsko ugodje, čudovita harmonija, po kateri je hlepelo srce in oko. Krščanski transcendentalni nazor se je pričel spajati z vplivi antičnega panteizma. Oživila mi je narava kakor grškemu pastirju na zeleni jasi v tihih logih. Idealistična krščanska ljubezen do bližnjega se mi je zdela najpopolnejši in najbolj harmonični izraz človeškega sožitja, v dionizijskem čaščenju sem doživljal naravo.

Obstal sem presunjen in potr, zdelo se mi je, da sem duševno z-ostal, ko me je neki dan prijatelj s porogljivim nasmeškom zmedel: „Pojdi tja na rob gozda, ponoči, ko bodo sijale zvezde in videl boš, da ni boga.“ Če bi mi bil obljubil, da bom pod posutim nebom doživel boga, bi mi potrdil vse, kar sem doživljal v mladostnih čustvenih eksta-zah. Tako pa mi je bilo, kakor da mi je nekdo porezal tipalke, s ka-terimi sem zaznaval skrivnosti sveta. Upiralo se mi je priznanje, da si ne zaupam več, da me peče občuteki umske podrejenosti. Izmuznil sem se ponoči in šel tja na rob. Razgrel sem se, da nisem občutil gozdnega hladu. Obstal sem na parobku. Šelest je od časa do časa prešinel praprot, zdramila se je ptica, med temnimi debli so se utrinjale kresnice. Strmel sem v Strelca na južnem nebu in čakal, da bi se mi odkrila skrivnost vprašanja: ali je ali ga ni? Sedel sem v resasto travo in si poskušal za-nikati njegovo bit. Ustavil sem se ob vznemirjajočem vprašanju večnosti in naše poti skozi temo. Kakorkoli sem si ponavljal, da ni boga, tembolj sem se igral z besedami. Občutil sem, da bi brez predstave o duhovni posvečenosti zemlje in našega življenja, o najglobljih misterijih smrti in rojstva, izgubil vso svojo modrost in bi hrepenenju po lepoti ugasnili najvišji prividi.

Mefistofelski duh cinizma in zanikavanja je bil moji duševnosti tuj in se ni vselil vame, dasi me je marsikdaj vznemirjal in begal. V Fau-stovem „večnem stremljenju“, njegovem nadčloveškem naporu, da bi proniknil v molčeče skrivnosti kozmosa, sem odkril življenjski smisel.

Ogreval sem se za Platonovo idealistično filozofijo, kolikor sem jo pač umel, čeprav sem pogosto občutil, da so mi njegovi dekadentni ab-straktni simboli tuji. Nisem jih doživljal, le misleceva avtoriteta mi je potrjevala njihovo resničnost. Sokratova življenjska stvarnost mi je bila bližja, njegov daimonion opora in vodnik na poti k svobodnemu sve-tovnemu naziranju. Krčevito sem iskal živo, osebno resnico. Zato se nisem uklonil srditi zapovedi kateheta, vzgojenega v jezuitski šoli, ko me je postavil pred razredom na kateder in mi s prebledelim obrazom in žarečimi očmi zapretil: „Vzel bom sekiro in posekal.“

Tisti čas sem vstajal še pred zarjo, se izprehajal v gozdu in raz-mišljal o Kristovih prilikah in besedah, da bi jih povsem po človeško doumel in jih oprostil cerkvene razlage. Kadar so mi pričele „božje“ resnice presedati, me je priklenila zopet priroda, iskal sem razodetja v znanstvenih razpravah Darwina, Haekla, Franceja in Angleža Roma-nesa. Tudi sam sem poskušal opazovati zakone narave in odkrivati skrivnosti večne materije. Tedaj me je mučilo vprašanje ozvezdij, vznemirjal me je problem svetlobe in teme, nastajanje barv in barvnih

harmonij. Nisem prišel daleč, ker sem od mladosti, še bolj po vzgoji nagibal k nekaki poetični sintezi. Vedno iznova sem se vračal k Sofoklejevi globoki umetnosti, Tolstojevim romanom, da bi v njih izsledil najgloblji smisel človeškega življenja. Vendar me zanimanje za študij narave ni več izpustilo; poleg rastlinstva so me predvsem mikali strogi zakoni v fiziki, še posebno v kemiji.

OD OMLEDNE šolske razlage sem se nevedé nalezal patriarhalnega spoštovanja za vse sveto v človeštvu in njegovi zgodovini. Zbolelo me je, če mi je kdo s posmehom rušil svetovno priznane ideale, kakršne so nam portretirali na katedru. Izogibal sem se tudi dotikom analize, da so ti ideali družbi in njenim razredom potrebni kakor vsakdanji kruh.

Idealistična vzgoja, ki nas je učila spoštovati priznane ideale, se mi je zalezla v mozeg. Goethe se je pritoževal, da mu historična kritika ruši antične vzore blage Lukrecije in čvrstega Scaevola, češ, „če so bili Rimljani tako veliki, da so spesnili ideale, bi morali biti mi tako veliki, da bi verovali vanje“. Goethe pač ni pomislil, da si je ljudstvo v življenjski borbi spesnilo idealistične junake in v njih vpodobilo svoje tipe, ki jim je plast človeških parasitov izmaličila lice in jih prav tako izrabljala kakor se danes predpisujejo za vzgojna načela katedrskih pedagogov. V mladosti nisem občutil nobene razlike med vzori blage Lukrecije, junaškega Scaevola in grofom Rudolfom Habsburškim, ki je v gozdu stopil s konja in ga podaril duhovniku, da bi z monštranco prebredel narasli potok. Žive dni ne pozabim, kako smo se v osnovni šoli učili ganljivo povest na pamet in jo potem s čustvenim vznicanjem pripovedovali pred sliko, na kateri je bil naslikan sredi temnega gozda deroči potok in blagi grof Habsburški v jeklenem oklepu, ko je kleče ponudil konja sivolasemu duhovniku. Ko sem pričel razločevati resnične ljudske ideale, ki si jih je ustvarilo ljudstvo v borbi proti tiranom in za višje cilje svojega življenja, od idealov, razkazovanih v panoptikih vladajoče družbe, so me napadli mračni dvomi o človečanskih svetinjah.

Strupeni skeptik, ki mi je od časa do časa rušil božanstvo in z muko sezidane babilonske stolpe nadnaravne človečanske posvečenosti, me ni izvabil za sabo. Dalj časa so me spajale tesne vezi s pristrastnim tovarišem, ki je s skrajnimi telesnimi in duševnimi napori, z neuklonljivo voljo poskušal pronikniti v globine človeškega duha, da bi dokazal svojo moč nad drugimi. Napeto sem pričakoval nekoč njegovega govora o Goethejevem Faustu, ki ga je pripravljaj leto dni in obljubljal, da nam razsvetli njegova najtemnejša mesta. Ko je med govorom občutil, da plava le na površini, je iz jeze in ranjenega samoljublja na videz

omedlel, da bi rešil svoj ugled. V onem trenutku se mi je skoraj smilil in bil sem bolj kakor kdaj prepričan, da se mora hrepenenje po najvišjih resnicah roditi človeku le iz notranje potrebe.

Ko sem se docela zavedel prepada med zakonitimi družbenimi, po hierarhični cerkvi posvečenimi ideali in živo osebno resnico ter se otujil veri v osebne nadnaravnega boga, mi je duhovna umetnost postala Jakobova lestev, po kateri sem plezal med oblake. Blodil sem za Dostojevskim, ki me je zavajal v ekstazo, se poglobljal v Strindbergov „Blaubuch“, prisluškoval mističnim šumom Maeterlinckovih poetičnih dramatskih prividov, vdihaval aromantično plesnobo razkrajajoče se družbe v delih Čehova, domneval, da je blaznost profetični navdih, in se hranil od duhovnih simbolov. Zapredenega v duhovne spekulacije me je za nekaj časa predramil Walt Whitman, opljuvan od ameriške puritanske družbe. S himnami, ki so opevale trpko resničnost vode in zemlje, človeškega telesa, njegove lepote in dela, oploditve žene in misterija vetra nad bilkami v preriji, se je dotaknil v meni človeka, ki je, hrepeneč po lepoti, občutil svetost prostora v gozdu in se je razvnet od strasti naslanjal na skorjaste borovce, hodil med šelestečimi travami in se s slastjo pritiskal k zemlji, telesu večne materije. Iz mreže metafizičnih ugank tostranskega našega življenja me Whitman ni iztrgal, pregloboko sem veroval v ideale, da je umetnost „druga človeška nestoličena religija“, umetnikovo ustvarjanje molitev in onostranska razodetja najvišji ideal umetnostnega upodabljanja.

Z IDEALI revolucionarnega nacionalizma, katerih se ni drznil javno z dejanji potrditi, se je cehovski sin malega naroda, ki se je vedno pomikal najmanj dvajset let za evropskim izvidniškim vlakom, znašel šestnajstega leta na Fajtem hribu. S sv. Pismom, Walt Whitmanom in Schopenhauerjem, z vrečico kavinega ekstrakta in koščki prepečenca v tornistri, vse zavito v ušivo srajco, sem obležal po štiriindvajseturnem maršu v borovem gozdiču. Jutrnje solnce je sijalo na obsojena, po večini že okleščena drevesa, rumenzelenkasta patina ekrazita je pokrivala vse skale naokoli, v grmovju topov, spredaj in zadaj, se nismo več slišali. Bledi, neprespani, vročični od mrtvaške groze smo zlezli pod trohljive lesene strehe, mižali in si tiščali ušesa, da bi ne slišali povelja za naskok. Od časa do časa sem odprl oči in ugledal nad sabo svetlikajoče se igle na kraških borovcih. Pod skalnatim vzglavjem se je stresala zemlja. Med debli so se pojavljale postave, padale, se zopet pobirale in bežale z okrvavljenimi, na pol blaznimi obrazi, ta z odsekano roko, oni z zevajočo ranō v boku, da se je rdeča sled poznala na skalah

in izsušeni ilovici. Italijanski ubežniki, ki so prej predstavljali imaginarno silo, so v tem trenutku stopili med nas kakor dobri znanci, s katerimi nas družijo ista usoda. Občutil sem takó njihovo kakor svojo pošastno nemoč v peklu brnečega železa. Pozabil sem na sv. Pismo in Whitmana v tornistri, gledal sem le razmesarjenega človeka in ožgana drevesa. Zazdelo se mi je, da se vsi, ki ležimo, s potnimi sragami na čelu, z obupom in peklenskim sovraštvom v srcu pod luknjičavimi deskami in oni, ki beže z resničnim prividom smrti v možganih, oklepamo drug drugega kakor nerazdružljiva človeška družina.

Nekoč sem ves prevzet občudoval mistične plamene El Grecovih barv, s katerimi je slikal Križanje in véliko ljubezen Frančiška Asiškega. Sredi ekrazitnega ognja sem nevede doživel njihovo notranjo strast. Nepremično oprt na bor je sedel pred mano človek z votlimi lici, utrujen do smrti. Kakor zamaknjen je upiral oči skozi bore v solnčno nebo. Njegov obraz me še danes spominja na El Grecovega legendarnega svetnika. V tistih urah, ko smo si želeli, da bi se minute raztegnile v večnost, je oni tam morda prvič v življenju občutil neskončno ljubezen do zelenega bora. Objel bi bil najbolj zaničevanega sočloveka, s katerim ga je družila neizprosna usoda smrti, in bi presunjen od silne in grenke ljubezni sprejel Kristove rane, da bi odrešil človeka. Do večera sem ga opazoval. Ni se ganil. Ko smo nastopili neizprosno pot, se mu je izraz nenadno izpremenil in se je molče oziral kakor trpinčena žival. Niti zavedel se nisem, da sem pod kraškimi borovci živo občutil vso in edino le golo človečnost religioznega motiva, ki ga je umetnik ustvaril iz najglobljega občutja človekovega hrepenenja.

MALI NAROD, iz katerega sem se rodil, so v osmem stoletju z mečem izpreobrnil. Črtomir, poslednji junak poganskega zemeljskega svetovnega nazora, je pod slapom Savice sprejel krst. Poslej je životaril narod v sestavu germanskih družbenih in državnih oblik, v najbližji soseščini papeževega prestola. Odvadel se je misliti po svoje in se obdržal s konservativno pasivno vztrajnostjo. Na prelomu osemnajstega in devetnajstega stoletja, tik pred kmečkim osvobojenjem, se je narodil pesnik Prešeren, po Črtomiru prvi svobodni, iz sebe ustvarjajoči duh, ki je brez opore onostranskih razodetij dokončal življenjsko pot in zapustil v poeziji do sedaj nedosegljive lepote. Sovražila ga je hierarhična in malomeščanska srenja, ga smatrala za izrodek, pred smrtjo in po smrti. Redki možje, stvaritelji narodove kulture so hodili za njim in vsi prenašali njegovo usodo. Nekateri so spotoma omagali, drugi so pred smrtjo poljubili rožni venec. Na roko jih štejemo po Prešernu vodilne

duhove, ki jim je bilo človeštvo in njegova zemeljska usoda bližja od onostranske. Slovenski slikar se je šele na pragu dvajsetega stoletja približal naravi in človeku, v dneh najsilnejših prevratov človeštva se ponaša mlada slovenska znanost z „veselim“ oznanilom, da je prvi slovenski filozof iz sebe dokazal bitnost katoliškega boga. Med politiki malo-meščanskega in kmečkega razreda ne najdemo svobodno mislečega moža tostranskega svetovnega nazora, šele med borci delavskega razreda stoji eden, po milosti dva.

Slovenska zemlja je na gosto posejana z vaškimi cerkvicami, na vseh križiščih stoje znamenja in križi, procesije so največji prazniki ljudstva, ki žilavo s strastnim egoizmom obdeluje svojo zemljo in mu je revščina edino svetovno obzorje. V konzumih in hranilnicah, v zadru-gah, povsod vise slike srca Jezusovega, ki blagoslavlja narodno gospodarstvo. V letih najbridkejše svetovne gospodarske krize je slovensko ljudstvo zbiralo za vse svetovne misijonarje med afriškimi črnici, na divjem zapadu in daljnem vzhodu. Marija Pomagaj z božje poti na Brezjah se je devetnajststopetintridesetega leta milostno prekrstila v slovensko Marijo in opevana od katoliških pesnikov in pisateljev izvolila dobri in verni narod za svoje ljudstvo.

Prevzet od lirične lepote domače zemlje, v okviru folkloristične estetike narodne cerkve in podedovanega „tragičnega etosa“, sem poskušal že potem, ko sem si osvojil individualistični svetovni nazor, čustveno doumeti onostranske simbole Milosti v šenklavški cerkvi. Vrnil sem se neutešen in še bolj razdvojen. Zavedel sem se, da se korakom v cerkev upira prirodni razum, zaman sem pričakoval obsenčenja Milosti. Občutil sem nemoč osebnega eklektičnega svetovnega nazora, razkol med anarhičnim individualizmom in ljudskim žitjem, ki more živeti le z resničnimi življenjskimi pojmi, in sem sam njegov sestavni atom. Razjedalo me je prepričanje, da se s strogo logiko umskega spoznanja ne približam skrivnosti in bi se le v najglobljem čustvenem doživetju, ki bi zajelo vso živo in mrtvo naravo, mogel dotakniti strašne kozmične uganke.

Svetovni nazori, ustvarjajoči velike kulture, ko se je življenjska vsebina prikazala človeštvu v novih oblikah, so se vsi rodili iz človeških prsi, ki so poskušale doumeti svojo usodo v naročju kozmosa in njegovih zakonov.

NAD FIRENCO se je razprostiralo modro velikonočno nebo, vetrovi od morja so nosili puhaste, bele oblake. Slonel sem na oknu tihe celice v Markovem samostanu, kjer so v prevratnih renesančnih dneh

živeli redovniki bogu vdano življenje. Temnozeleno cipreso sredi dvorišča je razpenjala veje od oboka do oboka križnega hodnika in skrivala drobne, žvrgoleče ptice v jutrnji uri. Zamaknil sem se v davnino, ko je krščanski svetovni nazor pravkar odpiral najlepše cvetove svoje visoke kulture in so se oglašala že nova nazorska spoznanja.

— Na kamnitem trgu pred samostanom so se izprehajali helebardisti mladega in bogatega Lorenza iz stare rodbine imovitih trgovcev s platnom, ki so ustanavljali banke, prejeli blago iz Levante, pošiljali bogate darove papežem in knezom, se naposled utrdili sredi mesta in prevzeli mestno upravo. Spodaj po križnem hodniku so se začeli drsajoči koraki, pod oboki se je prikazal menih, in s strehe so mu prileteli golobje na roko. Vstajalo je solnce, srebrne rose na tulipanih so pričele blesteti, menih je tiho šepetal solnčno pesem Asiškega. Medtem je na koncu hodnika zgoraj ob celicah odložil brat Angelico kist in se s svetlim obrazom oziral v „Oznanjenje“, v fresko, ki jo je dokončaval. Vsak dan, na vse zgodaj popravlja še prečisto devico, da bi vdihnil nežnemu obrazu božjo milino in vzkliknil „amen“. Pred letom dni je dovršil podobo nebeških korov angelov, odpevajočih v rožnatih, modrih oblačilih sredi zlatega neba nadzemske, neslišne harmonije. Malo prej je slikal bratom v celicah postaje križevega pota.

Obstal sem mu za hrbtom in opazoval njegovo delo. S tenkim kistom se je dvakrat, trikrat dotaknil ustnic, ki so se rahlo odprle na vlažni steni. Sklonil je glavo nazaj in se zagledal. Čez čas je zopet pomočil kist, drhtela mu je roka, ko ga je položil na oči in obudil v vdanem pogledu ženski misterij. Angelico je vstal, se primaknil k steni in z ljubečimi očmi ogledoval zaslutene oblike prebujene device. Potem je vzel zlato barvo in ozaril z zlatim obročem voljne lase. —

Pričaral sem si skozi zavese časa podobo, kako je asketični brat Angelico v molitvi slikal včlovečenje božjega sinu, poveljčano človeško lepoto in mistične nadzemske harmonije na samostanske stene. Frančišek Asiški, ki ga je slikal Giotto pod cvetočim drevesom med učenci in ptičicami, je bil zapel solnčno pesem in srednjeveški menih v Markovem samostanu, anima candida, ki je veroval v božje včlovečenje, je slikal odsev nebeške lepote v zemeljskem stvarstvu. Njegov temperament je premagal ustaljene oblike obrtniškega dela, sedaj je v barvah vzplamtelo iskreno človeško čustvovanje. Tisti čas so se na obzorju že svitale zarje novega svetovnega nazora. Genialni Donatello jih je že oblikoval v marmorju.

— Izprehajal sem se po samostanu, počasi se mi je odkrivalo življenje davnih vekov. V tesnobni celici se je nastanil oholi Cosimo Me-

dicejski, da bi se pripravil za odhod iz sveta. Naveličal se je bil šumnega življenja, zvutih kupčij, odložil je žezlo mestne uprave in se umaknil v udobni samostanski mir. Prinesli so mu iz palače visoko posteljo, rezljano iz cedrovega lesa in pribili na zid slonokoščeni križ. Novi brat je položil v samostansko skrinjo vrečo zlatih dukatov, ki jo je pohlepni zakladnik na pol miže zaklenil. Medicejec se je smehljuje poslavljaj od vsega, od Firenze, od Lorenza in Eleonore, ki ji je za šestnajsti rojstni dan podaril stekleno uro z zlatim prahom. Večkrat si jo je obudil v spominu, klečečo na marmornem klečalniku, z dlanmi prižetimi na brsteče prsi, kakor jo je zagledal v kapelici brat Angelico in jo slikal v „Oznanjenju“. †. Čas je fizika gibanj. V tihi samostan se je zatekel olivnobledi brat Savonarola, zamišljen in molčeč pri obedih in molitvi. Kadar se je v mračni celici z vžganimi očmi oziral v lesenega Krista, ni našel več pokoja. V prsih se mu je razplamtel fanatičen ogenj, da bi mogel zanetiti požar. Tedaj je razmišljal svoje govore proti Borgijcem, bogastvu in proti Lorenzu, ki je praviče meščanov izpremenil v pustno šalo. Savonarola je razplamtel Firenzo, z odprtimi usti so ga poslušali čevljarji in kamnarji, kočijaži, vreli so na trg iz tabern, mu ploskali in klicali smrt Borgijcem in tiranom. Odpirala so se okna in plemenita firentinska gospoda, trgovci in bankirji so zvedavo poslušali prilike o krščanskem uboštvu. Markov samostan je zaslovel, vznemirjal je papeža. Savonarola je pridigal v cerkvi, na trgu, v ozkih tlakovanih ulicah so se oglašale sramotilne popevke proti cerkvi in svetemu očetu, v Čevljarski ulici so zabodli tri papiste. Iz Firenze se je širila upornost v druge državnice. Tedaj je Lorenzo Magnifico sporočil opatu, da je zaključil dobičkanosne kupčije z Borgijci. Savonarola je bil obsojen zaradi krive vere in sežgan na gmadi pred Markovim samostanom. Med mrmrajočimi meščani je stal mladi Leonardo da Vinci in slikal portret revolucionarja na gmadi. Leonardo ni več upodabljal idejne nebeške lepote, zamamile so ga harmonije večne materije, poskušal je zajeti poslednji gib narave na slikah in risbah, v matematičnih zakonih optike in mehanike. Polet lastavice mu je rodil idejo, da bi se sprostil in splaval v višave; noči in noči je pisal številke, sestavljal krila, dokler mu ni učenec obležal na dvorišču s polomljenimi udi. Leonardo je sklonil glavo pred tragičnim naporom človeškega prizadevanja, da bi premagal naravo in ji izvabil poslednjo uganko. Novi svetovni nazor je dobil najglobljo etično vsebino. (Pet sto let kasneje je novi človek, junaški proletarski državljani na krilih Leonardove ideje reševal Čeljuskince na antarktičnem ledu neizogibne smrti.) —

Mladi Michelangelo je v tistih dneh izklesal iz kararskega marmorja orjaški simbol dejanskega človeka. Ne jaz, on sam, David je stopil pred mé pod razpeto kupolo. Beli, zanosni mladenič je razmaknil srednjeveški prostor, mišičasto telo je s prožnim korakom, odločnim in mirnim pogledom, z revolucionarnim dejanjem stopilo v kozmos in postalo njegovo središče. V Davidu se duh ne loči več od materije; živi v njej. — Zagrenjen zaradi tiranske Lorenzove volje, s katero je porušil staro meščansko ustavo, je Michelangelo zapustil rodno mesto in izklesal mogočnega Sužnja, v katerem je z nadčloveško silo izrazil bolečino svobode oropanega individua. S suverenim gnevom mu je ob nogah zasekal opico, karikaturu človeške omejenosti.

— Skozi firentinske ulice so svetili menihi z baklami, ko so med petjem latinskih žalnic pokopavali Medicejce. Na papeškem prestolu se je zgrudil Giovanni, in Giulio je pozval Michelangela, da bi sezidal rodbinsko grobnico. Le nerad je mojster sprejel naročilo. Spočel je načrt, morda najdrznejše in najpopolnejše svoje umetnine, da bi z njo poveljčal svobodno rodno mesto z meščansko cehovsko ustavo in spomin prvih državljanov. Grobnica pri fari sv. Lovrenca je postala njegovo doživljenjsko delo. Od tal so se dvignile stene belega marmorja, med njimi je v arhitektonski simetriji razpostavil dve grobnici in oltar s človeško občuteno Madonno. V tistem belem prostoru sedita kamnita Medicejca v naravni velikosti, ob vznožju pod vsakim pa počivajo simboli večne narave, kakor da zanje ne veljajo zakoni gravitacije. Michelangelo je v teh delih zaključil razvoj stila razgibanih revolucionarnih stoletij.

PRIZORI iz prevratne davnine, ko se je porajala nova umetnost, so mi zopet osvetlili, kako je človek v vseh časih poskušal v svojih delih izraziti umsko in čustvena doživetja v okviru kozmičnega občutja. V njegovih prividih se niso vtelesili vzori „božje lepote“, ampak plamte ognji človekovih strasti in krčev, čustvenih ekstaz in spoznanj, njegovega vročega poželjenja po lepoti; oblike pa, v katerih jo je vpodabljal, so bile v vseh odtenkih odraz časovnih dogajanj in najtemnejših gibov večne materije. V lepoti je poskušal stvaritelj odrešiti smrti vsebino svojega in ljudskega življenja in kakor odsvita mesec v globokem vodnjaku, utripa v umetninah ritem človeške usode v času in kozmosu.

Svetovni nazor je vidna oblika človekovega odnosa do kozmosa, vsebina človeškega ustvarjanja pa so bile in bodo življenjska radost in borba, trpljenje in porazi, notranji boji in zmage, skratka vse, kar predstavlja življenje individua, sociološko najtesneje povezanega z gibanjem družbe, sredi katere diha in se z njo bori.

Po svojih blodnjah med nauki katoliške vzgoje, spiritualističnimi in materialističnimi svetovnimi nazori sem v naročju narave doživel privid dinamičnega kozmičnega občutja. V bežnem hipu mi je med skalami odprla oči ustvarjajoča sila, ki snuje sleherno sekundo, vžiga električne misli, spaja čustva, zori v semenih, ruši gore, sestavlja prst in je tako snovna, otipljiva, kakor je nevidna, nepojmljiva, večno zagonetna, prarazum in izvor vsega življenja, teza in antiteza. Ko so me iz zamaknjenja zopet prebudile misli, me je obšla jasna zavest, da sta tostranstvo in onostranstvo eno, da je duh skrivnost večne materije. Zavedel sem se, da ni ne večnih onostranskih resnic ne spoznanja izven človeka, da se svetovni nazor poraja v človeških prsih in njegovem umu in si v religijah, v umetnosti oblikuje uganke kozmičnega občutja.

Ekrazitne detonacije na živih skalah Fajtega hriba so do dna pretresle človeka, ki ga je obudila renesansa. Odprle so se globoke rane in zavedel se je svoje strašne človeške sramote. Ponižan v individualnem človeškem dostojanstvu, se je tesno združil s sočlovekom, ki mu je bil poleg vidne naravne lepote najbridkejša opora, ko so se mu v smrt-nem strahu lepili lasje. Občutil je moč in veličino človeške družbe, ki zmaguje nad sabo in nad naravo in si v boju z neusahljivo vero v tostransko življenjsko resničnost ustvarja svojo usodo.

Kakor se je nekoč dvignil zmagovalec David, je sedaj vstala strnjena, trpeča človeška družba, v kateri je Michelangelov Suženj le atom. Individualni nazori, ki se skozi tisočletja upirajo fatamorganam onostranskih večnih resnic, niso le sebi namen, ampak last vsega človeštva, ki se v dvomih in uporih bori za svojo usodo na zemlji.

Tajinstvena, neznana sila, ki vznemirja človeka od njegovega rojstva v zemeljski duplini in je kozmični atom ne more doumeti, se mu odkriva v življenjski borbi, v spoznavanju neslutnih zakonov in intuitivnem doživljanju vedno novih lepot.

In zopet je nastala doba, ko ni svetovni nazor le golo spoznanje, temveč borba.

STAL SEM sredi trga in gledal nočno procesijo, ki ni bila privid, ampak otipljiva stvarnost. Pritajeno so brneli zvonovi, na visokih cerkvenih stopnicah pred Marijino cerkvijo, okoli spomenika, na ograjah in zidovih so se stiskale žene in dekleta v prazničnih oblekah, nekatere so držale spečo deco v naročju. Ubrani zvoneči glasovi so od časa do časa odpevali: „Po beli hiši Kristus hodi . . .“ V oknih in zidovih so blesteli razsvetljeni križi, reflektorji so obsevali cerkveno pročelje in ženske množice. Temno nebo je bilo posuto z zvezdami, luči ob cestah so

ugasnile, skozi temačne ulice so se prelivali tisoči mož in mladeničev, vsi z gorečimi baklami v rokah. Plameni so jim osvetljevali obraze, z očmi uprtimi v sé so se valile množice daleč iz mesta na polje, kjer je stala obhajilna miza. Pod visokim nihajočim nebom je nosil kardinal svetotajstva. Na desni in levi sta stražila nebo dva plemenita grofa, papeževa gardista v fantastičnih uniformah, zadaj so se zgrinjali redovniki, višja in nižja duhovščina. Korakali so z baklami katoliški učenjaki, meščani, delavci, trgovci, kmetje, prekupčevalci, vojaki, učitelji, župani, bankirji in veleposestniki, da bi izpričali vero v nadnaravnega boga, čigar telo bodo to noč okusili. Videl sem jih, ki so stali ob strani in jih je mistična, plameneča reka vsrkala, prižgali so bakle in stopili v vrsto. Med gledalci sem opazil arhitekta, ki zida cerkve, in pesnika katoliških hvalnic — nista vstopila. V povzdignjenih baklah sta estetski doživljala ritem gospodujoče narodne cerkve, vira vse ljudske sreče, mističnega telesa vseh idej onega sveta.

Množice so prihajale v ekstazo. Povzdignjeni glasovi so peli hvalnice med strmečimi gručami žensk in deklet, žareče oči so se ozirale v kip Marije visoko gori pod nebom. Pozno v noči so se poslednje vrste zvrstile v svitu plamenic. Med tiho se glasečim zvonjenjem sem še enkrat doživljal svoje blodnje za Neznanim. Ko so se množice razšle, sem zavil v tiho, slabo razsvetljeno ulico, umaknil sem se na tlak in gledal drugo procesijo, ki se je razvrščala molče brez bakel in gledalcev. Pred njo niso igrale godbe, niso korakali papeževi gardisti v fantastičnih uniformah, ne kardinali in prelati. V prednjih vrstah so stopali sužnji z neznanimi obrazi, kakor da se pomikajo mumije. Za njimi sem ugledal prve kristjane, ki so jih nekoč metali zverem v rimskih cirkusih, hitela so mimo krdela na grmadah sežganih, od družbe zaznamovani plemiči, kmečki puntarji in množice preganjanih krivovercev, na sredi Giordano Bruno, Savonarola in Hus, nato zopet neznani obrazi vseh narodov, med katerimi sem spoznal Galileja in Spinozo, prikoralaki so komunardi z odkritimi ranami, dobljenimi na barikadah, prikazala se je glava Dantona, poleg nje Foulonovo prebodeno srce, nato trume delavcev, zidarjev, tesarjev. Ni bilo konca. Vedno novi oddelki so se uvrščali. Med misleci in pesniki so utrujene oči ugledale marsikatero znano lice. Nikjer nisem zapazil nobenega napisa, le številke vekov so nosili pred vrstami. Prihajale so zadnje vrste, v katerih niso hodili več ločeno, ampak pod roko kakor tovariši, rudarji, tovarniški delavci, kajzarji, inženjerji, misleci, strojniki, pisatelji, okovani jetniki, ki še verujejo v zmago človečanske pravice, možje s pekočimi ranami na hrbtu in zopet okrvavljeni in zbičani, naposled smehlajoči se in nežni

obrazi pobitih otrok. Začudil sem se. Številni med njimi so bili iz mojega naroda.

Prešinila me je velika življenjska radost. Zapustilo me je občutje samote, zavedel sem se, da ne stojim več ob strani, da korakam z njimi, ki niso verovali v onostranska večna razodetja, ampak so ustvarjali istinito življenje, se borili za drobtinico kruha, za ped zemlje in pravico do žene, za smrdljivo petrolejko in abecedo človeškega znanja, za zrak in solnce, ki so umirali zasramovani in izobčeni iz vladajoče družbe skozi veke do danes na pričnih od lakote in obupa in vendar željni lepote kakor osvežujoče rose, padali od blagoslovljenih sulic in krogel za ustvarjajočo se zemeljsko Resnico.

Stopil sem s tlaka, se uvrstil v procesijo in korakal za odhajajočimi skozi temne ulice novim svitom nasproti.

HEINE: NEMČIJA

ZIMSKA PRAVLJICA — PREVAJA MILE KLOPČIČ

P R V O P O G L A V J E

*Bilo je v novembru, ko pust je ves svet,
ko mračno je kot pač v jeseni;
vihar je listje trgal z dreves,
ko sem se na Nemško namenil.*

*In ko sem do meje nemške prišel,
inako se mi je storilo.
Če prav se spominjam, sem jokal celo,
in tolklo srce je z vso silo.*

*A ko sem govor domači začul,
me je pri srcu prijelo.
Mislil sem kar, da bo srce
prijetno mi izkruvelo.*

*Pela je deklica s harfo v rokah,
pela je s pristnim občutkom
in napačnim glasom, a vendar njen spev
me ganil je s prvim trenutkom.*

O ljubezni je pela in boli srca,
o svidenju v gajih nebeških,
kjer sama je sreča brezmejna doma
in ni več bolesti človeških.

Je pela o zemski dolini solz,
o radosti, da je minljiva,
o onstranskem rajju, kjer človek vsak
blaženost večno uživa.

To stare so lajne: odpoved, krotkost,
po smrti pa rajska slava.
Če ljudstvo fakijsko kedaj godrnja,
ta pesem ga hitro uspava.

Poznam to vižo, poznam ves tekst
in avtorje, žlahtno gospôdo!
In vem, da pijejo vino skrivaj,
a javno oznanjajo vodo.

A novo pesem, vse boljše pesem
naj moje vam srce zapoje!
Na zemlji tej zgradimo že
nebeško kraljestvo svoje!

Na zemlji naj sreča pri nas bo doma,
ne bomo več stradáli;
kar ustvarjajo žuljave pridne roke,
ne bodo lenuhi pobrali.

Naj srečni bodo vsi ljudje,
dovolj je kruha zanje,
veselja, lepote in tudi rož,
in sladkega graha nič manje.

Da, sladkega graha za vse ljudi,
ki tu na svetu živimo!

*Nebesa krilatim angelom
in vrabcem prepustimo!*

*In če nam po smrti peruti zrasto,
prifrčimo kdaj k vam na posete,
in upamo, da nas povabite
na blažene rajske pastete.*

*O nova pesem, vse boljša pesem,
ki poje kot gosli glasovi!
Zdaj mizerere je končan,
molčijo mrtvaški zvonovi.*

*Mladenko Evropo je žlahtni fant,
sam genij svobode zasnužil.
V objemu ležita, zaljubljenca dva,
že par se je prvič poljubil!*

*Ta zakon velja in ta zakon drži,
čeprav ni dal pop blagoslova —
živi naj na veke poročni naš par
in bodoča družina njegova!*

*Moja pesem je svatovski, radostni spev,
ta bo naj namestu molitev!
In v duši se zvezde mi vžigajo,
te bodo naj za posvetitev —*

*te zvezde žareče, ki divje gore
in se stekajo v žgoče potoke —
z lahkoto podiral bi hraste na tla,
moč nova prišla mi je v róke.*

*Odkar sem stopil na nemško zemljó,
odkril sem čarobne sokove —
velikan se dotaknil je matere,
pognale so síle mu nove.*

I. P. PAVLOV IN NJEGOVO DELO

VLADIMIR PREMUR

I. P. Pavlov se je rodil 1849. leta v Rjazanu in postal 1890 profesor na vojaški medicinski akademiji v Leningradu, leta 1897. pa profesor na leningrajski univerzi, kjer je v prvi vrsti pričel s svojim velikim delom, ki mu je prineslo ime prvega fiziologa na svetu. 1904 je že dobil za svoja raziskovanja Nobelovo nagrado. Umrli je 27. februarja 1936. Njegova dela: Delovanje prebavnih žlez 1898. Poskus kot času primerna in enotna metoda medicinskega raziskovanja 1900. Višje živčno delovanje pri živalih 1926 (3 izdaje). Conditional reflexes 1927. Izkušnja 20 letnega objektivnega študija višjega živčnega delovanja pri živalih 1931. Predavanje o delovanju možganskih hemisfer 1932.

Leta 1926. je izšla zbirka predavanj Pavlova. Obsega predavanja in poročila, ki jih je imel na najrazličnejših znanstvenih prirodoslovnih kongresih v Rusiji in drugje. Ta knjiga je nekaka prva sinteza njegovega epohalnega dela, druge žal ni več doživel. Zbirka, dasi znanstveno ni enotno delo, ker se precej ponavlja zaradi vsakokratnega poročila in vedno se množecih eksperimentalno ugotovljenih novih dejstev, ki so zahtevala obnovitev starih ugotovitev, kaže vendarle ogromno delo, ki ga je Pavlov opravil s svojimi sodelavci v svojem dolgem, skoraj štiridesetletnem znanstvenem življenju. Tu je zbrano delo 29letnega raziskovanja. Sam pravi, da so ga velikokrat silili, naj vendar enkrat napravi sintezo dosedanjega dela in ga pokaže v enotni podobi, a da tega ni mogel, ker so ga po eni strani ovirale razmere, po drugi strani pa mu ni dopuščal končne sinteze vedno nov material, ki se je nabiral v njegovem inštitutu.

Vse njegovo delo je delo skromnega učenjaka, velikega eksperimentatorja, ki je bil prepričan o pravilnosti ubrane poti, ki je imel globoko vero v uspeh in veliko korist svojega dela za človeštvo. „Sam o sebi bom pa dejal le to. V začetku našega dela smo morali vedno znova občutiti, kako velika je moč navade pri psiholoških razlagah tega predmeta. Kakor hitro je trčilo objektivno raziskovanje na kakršnekoli ovire, kakor hitro se je spričo težav raziskovanega vprašanja zaustavilo — takoj se je pojavil dvom v pravilnost postopka, ki smo ga uporabili. Z napredovanjem dela pa so se pojavljali ti dvomi vedno redkeje in redkeje in zdaj sem prišel do najglobljega in neovrznega prepričanja, da je predvsem tukaj, prav na tej poti dokončni triumf človeškega razuma nad njegovo najvišjo in najsvetejšo nalogo, triumf nad nalogo, da razreši mehanizem in zakone človeške narave. In le v tem je lahko resnična, popolna in varna človekova sreča. Najsi človeški razum slavi zmago za zmago nad narodo, ki ga obdaja, najsi pribori človeškemu

življenju in nehanju ne le celokupne trdne zemeljske površine, ampak si pribori tudi vodovje z njegovimi tokovi in zemljo obdajajoče ozračje, najsi premetuje v svoje raznovrstne namene veličastne količine energij z ene točke na zemlji do druge in naj uniči ovire prostora in časa, ki zavirajo širjenje in gibanje njegovih misli in del, in najsi doseže še mnogo drugega — pri vsem tem pa si prizadeja isto človeško bitje s tem svojim razumom, ko ga vodijo nedoločene, temne sile, ki vladajo v njem samem, nepregledno izgubo in ustvarja neizrečno trpljenje z vojnam in revolucijami, z vsemi njihovimi strahotami, s katerimi ustvarja v človeškem občevanju bestijalne odnose in živalsko surovost. Le najmlajša znanost, le ta bo pripomogla človeku iz sedanje teme, le ta ga bo osvobodila sedanje sramote na polju interhumanih odnosov.“

Vse znanstveno delo Pavlova nam kaže neomajno doslednost na poti, ki si jo je začrtal v mladosti in jo spoznal za edino pravilno. Spoznal je, da vodi vsako subjektivno raziskovanje v prirodoslovju do zmotnih rezultatov, ker tu vnašamo samo svoje lastne občutke v živčno delovanje drugega organizma, ki ga pa v resnici niti ne poznamo. Tako vodijo subjektivna spoznanja in opazovanja v fantazijo, ki ji je pot sicer neomejeno odprta, vsa dognanja pa imajo le subjektivno realno vrednost za življenje posameznika, objektivne vrednosti pa nobene. Brez dvoma pomagajo tudi subjektivna opazovanja in njih izsledki znanosti do uspehov. Toda, da bi ta opazovanja vodila do končne rešitve najvišjih življenjskih problemov, do razrešitve kompliciranega živčnega mehanizma, v katerem se dogaja vse življenje po določenih zakonitostih, kjer sledi vsakemu vzroku vedno učinek, bodisi da ga poznamo ali ne, tako naziranje je gola abstrakcija in je zmotno, vodi le v duhovnost, indeterminizem in v metafiziko. Psihologija, kakor jo poznamo danes, je osnovana na subjektivnem opazovanju in vrednotenju posameznih objektov, v katere vnašamo svoje lastne občutke in to je njena največja hiba, zaradi te ne doseže nobenih trajnih, objektivno znanstvenih zaključkov. Vsa ta spoznanja so določila znanstveno pot mladega Pavlova. Pobudo za svoje delo je dobil že pri starejšem ruskem fiziologu Sečenovu, ki je prvi postavil teorijo refleksov in se z njimi podrobneje pečal. Tu je torej zagrabil Pavlov in takoj spoznal, kako velika je razlika že med fiziologijo, kakršna je bila takrat, in še bolj med njegovo potjo in njegovimi izsledki ter psihologijo, ki si je lastila in si še lasti edino pravico razreševati najvišje življenjske pojave s svojo staro preživelo metodo. Na kongresu društva ruskih zdravnikov leta 1911. v Leningradu je dejal: „Pripravljam se za veliko nalogo, da pregledam vse psihološke pojme in pokažem, v kako veliki meri so fantastični in kako surov empirični značaj imajo, če jih primerjamo z našim

objektivnim materialom, in ta njihova lastnost je nepremostljiva težava za analizo najvišjih pojavov živčnega delovanja.“

Spoznal je torej globok prepad, ki je ločil njegovo delo od dela teoretičnih in tudi eksperimentalnih psihologov. Spoznal je ogromno razliko med subjektivnim vnašanjem in objektivnim znanstvenim raziskovanjem. Prav v tem je velikanski uspeh njegovega raziskovanja in iz tega izvirajo veliki zaključki, ki so in bodo obogatili ter dvignili vso bodočo znanost, da bo s trdnim korakom pristopila k rešitvi največjih problemov življenja, da bo rešila končni mehanizem duhovnega življenja in s tem pokazala tudi pot za urejanje in popravljanje tega kompliciranega mehanizma.

Ko je imel že zbrana številna eksperimentalno dognana dejstva, jih je še vedno primerjal s psihološko ugotovljenimi dejstvi. „V kakšnem razmerju so že mnogoštevilna navedena dejstva s psihološkimi zbranimi dejstvi? Ali so na teh dveh področjih dejstva, ki soglašajo? Kdaj in kdo se bo ukvarjal z medsebojnimi odnosi teh dveh področij? Kakor so medsebojni odnosi teh dveh področij tudi že sedaj zanimivi, moramo vendar priznati, da nima fiziologija zaenkrat nobenega resnega razloga, da bi se pečala z njimi. Njena prva naloga je, da zbira neskončen material, ki se nudi, ga sistematizira in analizira. Jasno pa je, da je prav v tem bodočem področju fiziologije ponajveč prava rešitev onih morečih vprašanj, ki od nekdanj zaposlujejo in mučijo človeški razum. Nepregledne ugodnosti in povsem izključno oblast bo dobil človek nad samim seboj, ko bo lahko opazoval vse svoje početje v pravem pomenu besede od zunaj popolnoma objektivno, ko bo prirodoslovec v drugem človeku kot v preiskovalnem objektu razčlenjeval posamezne elemente, to, kar človek neposredno dojema kot svojo logiko, svoje čustvo in svojo voljo, ko bo našel za vse to stroga pravila in bo lahko izrekel o tem objektivno, stvarno, končno sodbo.“ In ko je sredi preiskav o najvišjem živčnem delovanju, ugotavlja znanstvene osnove objektivne, prave fiziologije in pomanjkljivosti tako imenovane znanstvene psihologije. „Eno je, če črpa fiziolog svoje znanje iz znanosti, ki so eksaktnije od fiziologije. Drugo pa je, če si ga izposoja v disciplini, o kateri lahko trdimo, da se še sploh ni eksaktno znanstveno izoblikovala, v disciplini, katere služabniki se šele vsestransko pozivajo na zedinjenje v splošnih postulatih, splošnih nalogah in nedvomno plodonosnih metodah. Tako je v dilemi fiziolog, ki se je odločil, da bo raziskoval delovanje možganskih hemisfer. Ali — bo čakal, da se bo izoblikovala psihologija v času primerno eksaktno znanost, to je toliko časa, da bo razčlenila področje svojih pojavov v pravilne elemente in zgradila naroden sistem. Le v tem primeru bo

fiziolog lahko uspešno porabil psihološko znanje za raziskovanje funkcije izredno komplicirane konstrukcije možganskih hemisfer. Nikakor si ne morem predstavljati, kako bi bilo mogoče prenesti sistem brezprostorskih pojmov današnje psihologije v materialno konstrukcijo možgan. Ali pa — to je druga rešitev iz dileme — se mora fiziolog potruditi na samostojno, od psihologije neodvisno pot, si mora sam poiskati osnovni mehanizem v višjem živčnem delovanju živali in to delovanje polagoma sistematizirati — skratka, ostati mora čist fiziolog. Zdi se mi, da pri odločitvi te dileme ni nobenega dvoma. Če bi ubral prvo pot, bi pomenilo to za fiziologa, da se je za nedoločen čas odrekel raziskovanju izredno zanimivega dela živalskega organizma. Preostaja torej le druga pot. In lahko trdim, da so v današnjem času resni in pozitivni razlogi za domnevo, da je ta pot popolnoma normalna in smotrena, to se pravi, da ji je zagotovljen uspeh.“

Seveda pa ne pozablja pri tem, da je položaj psihologa težavnejši, zlasti če se peča le s psihologijo človeka, ker psihologije živali nikjer ni, dasi jo skušajo umetno ustvariti. „Naš položaj je pač enostavnejši kakor položaj psihologov: mi gradimo fundament živčnega delovanja, oni pa gradijo najvišjo zgradbo in ker je enostavno, elementarno, razumljivo brez kompliciranega, zaradi tega je tudi naš položaj mnogo boljši, kajti naše raziskovanje, naši napredki sploh ne zavise od razvoja psihologije. Obratno pa se mi zdi, da morajo naša raziskovanja zelo mnogo pomeniti psihologom, ker bodo kasneje fundament psihologiji. Psihološko znanje in psihološka raziskovanja so v težkem položaju, tu je material zelo kompliciran in poleg tega spremljajo psihične pojave nevhvaležni pogoji, ki jih pri nas ni in ki nas ne motijo. Tak neugoden pogoj za psihološko raziskovanje je okoliščina, da ni namreč predmet tega raziskovanja neprestana, neprekinjena vrsta pojavov. Psihologija obravnava pojave zavesti, dobro pa vemo, kako pisano se prepleta v psihičnem duhovnem življenju zavestno in nezavestno. Zdi se mi, da je psiholog pri svojem raziskovanju podoben človeku, ki tava v temi in ima v rokah povsem majčkeno svetilko, ki razsvetljuje le majhne dele poti. Priznali mi boste, da je s tako svetilko težko spoznati vso pokrajino. Vsakdo, kdor je bil kdaj v takem položaju, bo vedel, da predstava, ki jo dobimo v neznani pokrajini s tako svetilko, nikakor ne bo ustrezala predstavi, ki jo dobimo v solnčni svetlobi. In v tem pogledu smo mi fiziologi na boljšem. Če to upoštevate, boste razumeli, kako različne so prednosti objektivnega od prednosti psihološkega raziskovanja.“ Kakšni pa so uspehi psihologije? Kakor hitro jih iščemo, smo v zadregi, ne najdemo jih! „In koliko tisočletij obravnava človeštvo psihološka dejstva in

dejstva človeške duševnosti! S tem se ne ukvarjajo samo specialisti, poklicni psihologi, ne, ti pojavi so vsebina vsej umetnosti, celokupni literaturi, ki skuša pojasniti mehanizem duševnosti. Milijsi spisov skušajo pokazati človekovo notranje življenje in kje je rezultat tega truda — kje so zakoni, ki vladajo v duhovnem življenju človeka? Ne poznamo jih! Tudi sedaj še velja pregovor: duševnost drugih nam je uganka.“ In ko gleda svoja in svojih sodelavcev raziskovanja živčnih pojavov pri višjih živalih, poudari znova svoje upravičeno upanje in vero, da je le na tej poti edina rešitev vseh teh problemov. Le z objektivno znanstveno metodo je mogoče razrešiti strahovito zamotanost, ki jo opazimo v notranjem življenju posameznega človeka. In ta pot je pot moderne fiziologije in to je tudi edina prava osnova bodoče psihologije.

Kakor hitro je v svojem raziskovanju prišel do novih dejstev, do novih zaključkov, ki jih je bilo treba šele pojasniti, jim poiskati vzroke, so se pojavili tudi dvomi v pravilnost postopka. Našel pač ni kavzalne zveze. Ko jo je pa našel, so se ti dvomi takoj razpršili in zopet je videl, da imajo določeni vzroki vedno določene posledice. Taki momenti slabosti so pokazali v svetli luči prijetnost starega načina raziskovanja. Ali kakor sam pravi: „Skrivnost, ki je v tem, je zelo enostavna. Subjektivna metoda je metoda neosnovanega mišljenja, ker je psihološki način mišljenja indeterminističen, se peča s pojavi, katerih izvor je nejasen in nedoločen. Saj pravim: ‚pes misli‘, ‚pes hoče‘ in se s tem zadovoljim. To pa je fikcija — bistva pojava s tem nisem pojasnil. Torej je tudi zadoščenje v psihološkem pojmovanju le fiktivno, na ničemer osnovano. Naše objektivno tolmačenje pa je pristno znanstveno, je torej tolmačenje, ki išče vedno vzrok, ki išče vedno bistvo.“

„Objektivno raziskovanje žive substance, ki pričanja z naukom o tropizmihi elementarnih živih bitij, lahko ostane in mora ostati isto tudi takrat, če se loti najvišjih življenjskih pojavov v živalskem organizmu, če se loti tako imenovanihi psihičnih pojavov pri višjih živalih. Zaradi podobnosti in istovetnosti različnih pojavov, bo znanost prej ali slej prenesla dobljene objektivne zaključke raziskovanja tudi na naš subjektivni svet in bo s tem naenkrat jasno osvetlila našo v črno temo zakrito naravo, posvetila bo v mehanizem in življenjsko vrednost tega, kar človeka najbolj zaposluje in veže, razjasnila bo mehanizem njegovega duhovnega življenja in njegovih duhovnih bolečin. (To je vzrok, zaradi katerega uporabljam neko določeno besedno protislovje. Že skozi uporabljam izraz ‚psihično‘, obenem pa sem ves čas poudarjal le objektivno raziskovanje in docela opuščal vse subjektivno. Vse one življenjske pojave pa, ki jih imenujemo psihične, lahko vendarle razliku-

jemo celó pri objektivnem opazovanju živali, četudi le po stopnji njihove kompliciranosti, od docela fizioloških pojavov. Ali pa je važno, kako naj jih imenujemo v razlikovanje od enostavnih fizioloških pojavov, ali je važno, če jih imenujemo ‚psihične‘ ali ‚komplicirano živčne‘! Le tega se moramo zavedati in le to moramo priznati, da se jih mora lotiti prirodoslovec le z objektivnega stališča in se ne sme brigati za vprašanja o bistvu teh pojavov.)

Ali ni jasno, da moderni vitalizem, ki je identičen z animizmom, zamenjuje dvoje različnih stališč — stališče prirodoslovca in stališče filozofa. Prvi gradi vse svoje veličastne napredke doslej na tem, da raziskuje objektivna dejstva in jih medsebojno primerja ter pri tem principielpno ignorira vprašanja o bistvu in poslednjem smislu. Nasprotno pa filozof, četudi se bo zdelo to sedaj v določenem pogledu fantastično, išče v sebi uresničenje najvišjega človekovega stremjenja, stremjenja po sintezi; stremi za tem, da bi odgovoril na vse, kar se človeka tiče in mora že sedaj ustvariti iz objektivnega in subjektivnega nekaj celotnega. Prirodoslovec vidi vse v metodi, v možnostih, da si pridobi neovržno novo in v osnovah resnično in s tega, samo s tega zanj obligatoričnega stališča mu je duša kot naturalističen princip ne le potrebna, marveč bi na njegovo delo celó kvarno vplivala. Ne da bi mu koristila, bi omejevala drznost in globino njegove analize.“

Ali ni s tem popolnoma opredeljeno stališče znastvenika, ki dosledno in objektivno gleda na vse pojave življenja, ki vidi vsa človekova stremjenja in jih hladno precenjuje. Kakor kritičen opazovalec motri vse človeško početje in da se mu približa, da ga razreši, ubere svojo lastno pot, ki mu edina obeta končen uspeh. Žal človeško življenje je prekratko in genialni eksperimentator in znanstvenik je mogel le nakazati glavno in edino pot in s tem premostiti neštete prepade, skratka doprinesel je po svoji moči, kolikor je mogel in še več s tem, da je posvetil vse svoje življenje sistematični rešitvi najvišjih problemov.

Izsledki Pavlova so v prvi vrsti odvisni refleksi, vse ostalo sledi že na podlagi eksperimentov nujno iz tega. Preiskoval je funkcioniranje neznatne žleze slinavke, pri kateri je opazoval razen neodvisnega refleksa dolgo vrsto odvisnih refleksov preko najrazličnejših možganskih centrov. Iz vseh teh dolgoletnih eksperimentov pa je zgradil splošno veljaven sistem o funkcioniranju centralnega živčevja. Ta sistem ni bil popoln in ni popoln, saj ga je Pavlov sam neprestano izpopolnjeval in prav tako ga bodo morali izpopolnjevati vsi raziskovalci, ki bodo nadaljevali njegovo delo. Kakor vsakega človeka, ga je zanimala v življenju psihična vsebina človeka. In ker je bil njen mehanizem zavit v

globoko temo, je šel in iskal v njej najenostavnejše poti, da bi se tako približal najvišjemu cilju. Poudarjal je, da se vsi človeški pomožni viri, umetnost, religija, literatura, filozofija in zgodovinske vede vzpenjajo za enim ciljem, da vržejo žarek svetlobe v to temo. Ni se odločil za nobeno teh poti, saj je spoznal, da razpolaga človek še z enim mogočnim sredstvom, s prirodoslovnim raziskovanjem in njegovimi strogo objektivnimi metodami. Poleg svojega dela in svojih uspehov je videl tudi napredovanje te znanosti drugod. Pokazal je v vsakem svojem poročilu vedno na novo izpopolnjene ugotovitve. Vse njegovo znanstveno mišljenje je bilo posvečeno študiju mehanizma najvišjih življenjskih pojavov pri psu, „pri tem, človeku tako bližnjemu in od nekdanj prijaznemu reprezentantu živalskega sveta“.

Žleza slinavka je prav za prav neznamen del organizma, opravlja pa svojo funkcijo kakor vsak drug del. Izloča slino vsled različnih dražljajev, ki povzročijo vedno docela opredeljene reflekse. Ti zunanji dražljaji so lahko ali mehanski, če vzdražimo določene dele telesa, ali kemični, če učinkujejo v ustni votlini različne snovi, ali tudi termični, če učinkuje na telesno površino toplota ali mraz. Jakost nastalih reflexov je lahko različna po važnosti možganskega centra, ki ga vzdražimo. Pa tudi ne bo nastal vedno refleks, ker lahko nastopi tako imenovana zavora, ki je lahko zunanja ali notranja, v obliki drugega dražljaja, ki prvotnega zavre. Z dražljajem spravimo v funkcijo specialne centripetalne živce in organizem se s temi refleksi, ki sledijo, prilagodi zunanjim vplivom. Vzrok prilagoditve je torej enostaven refleks, ki zavisi od določenih zunanjih pogojev. Ti pogoji pa vplivajo le na določene vrste centripetalnih živčnih koncev in po njih se širi dražljaj do centra, od koder se zopet vrne po določeni progi do slinavke in povzroči izločanje. Je torej tu poseben zunanji vpliv, ki povzroči specialno reakcijo v živi substanci. Ta pojav je primer „prilagoditve in smotrenosti“. In kaj je torej prilagoditev? Pavlov jo je točno opredelil iz svojih primerov: „je to le natančna medsebojna koordinacija elementov v kompliciranem sistemu in koordinacija celokupnega kompleksa z okoljem“. Toda isti pojav bi lahko imenovali tudi uravnovešanje in ga opazovali na poljubnem neživem telesu. Saj vsako komplicirano kemično telo eksistira lahko le zato, ker so vsi njegovi atomi in atomske skupine medsebojno v ravnotežju, vsa zgradba pa zopet v ravnotežju z zunanjimi pogoji. „Prav tako pa lahko obstoji vsa veličastna kompliciranost višjih kakor nižjih organizmov kot celota le toliko časa, dokler je vse, kar jo sestavlja, natančno med seboj povezano, dokler je medsebojno in z zunanjimi pogoji v ravnotežju.“ To je izhodišče Pavlova in analiza uravnovešenja sistema je zanj prva naloga in cilj fiziološke raziskave in

čiste objektivne znanosti. „Žal pa nimamo nobene znanstvene oznake, s katero bi imenovali ta osnovni princip organizma, to zmožnost, da skuša ohraniti notranje in zunanje ravnotežje. Smotrenost in prilagoditev imata še vedno nekoliko subjektivnega prizvoka in to vodi lahko do raznih nesporazumljenj. Odločni zagovorniki fiziko-mehaničnega nauka o življenju vidijo v teh besedah neznanstveno tendenco, nekako reakcijo od čistega objektivizma do teoretiziranja ali teleologije, filozofsko usmerjeni biologi pa smatrajo vsako dejstvo, ki se tiče prilagoditve in smotrenosti, za dokaz o bivanju posebne življenjske sile ali še bolj pogosto duhovne sile, ki si postavlja določene cilje, si izbira sredstva, se prilagodi itd., kjer prehaja vitalizem že v animizem.“ Ko pregleduje Pavlov vsa ta izločanja slinavke in vsa dražila, ki to izločanje povzročajo, vse te fiziološke in navidezno psihične reakcije, se vprašuje, kako bo fiziolog to ugotavljal, analiziral, primerjal z drugimi fiziološkimi podatki. Kako bo vzporejal in kako razlikoval? Ali naj se res vživi v notranje življenje živali, da bo lahko pravilno razumel in prikazal občutke, čustva in želje živali? Tu je izhodišče v dve nasprotni smeri. In fiziolog se odloči za edino pravo.

Ne. Vsako vživetje je celó škodljivo. Saj ni vendar nobene gotovosti, da se bo raziskovalec pravilno vživel v živi objekt opazovanja. Nobene kriterija ni za pravilno razumevanje. Že v sočloveka se docela vživeti je nemogoče, kaj šele v višje razvit živalski organizem. Tu je možno le golo fantaziranje o subjektivnem stanju živali ali človeka. Iz takih opazovanj se izcimijo le medsebojno nezdržljiva mnenja, ki vodijo neprestano do novih preprirov. Odvaditi se moramo torej prenašati svoja lastna subjektivna razpoloženja v mehanizem reakcij pri živalih, vso pozornost moramo posvetiti povezanosti med zunanjimi pojavi in reakcijami organizma. Mar ne velja vse to tudi enako za človeka in za njegove odnose. Mar ni mehanizem človeškega živčevja le mnogo bolj kompliciran zaradi veliko večjega števila refleksov, večjega števila dažljajev, večjega števila asociacij? Pavlov je prodril v ogromen del fiziologije živčnega sistema, ugotavljal je predvsem medsebojne odnose organizma z zunanjim svetom in je pustil v nemar odnose med posameznimi deli organizma samega.

Dvoje refleksov poznamo, navadne fiziološke reflekse, ki so direktni, neodvisni, ker učinkujejo recimo direktno na izločanje slinavke, če vzdražimo ustno votlino, in odvisne reflekse, ki jih povzročajo vzdraženja ušesa, očesa, posameznih delov kože itd. Te odvisne reflekse, ki imajo tako velik pomen v življenju organizma, je prvi opazoval Pavlov in prav on jih je imenoval „odvisne reflekse“, ker nastajajo le pod določenimi pogoji. Med obema vrstama bi našli lahko (na primer pri sli-

navki) sledeče bistvene razlike: pri neodvisnem refleksu učinkujejo kot dražljaj one lastnosti objekta, katerim slina fiziološko odgovarja (na primer: trdota, suhost, določene kemične lastnosti), pri odvisnem refleksu pa učinkujejo take lastnosti objekta kot dražljaj, ki niso same po sebi v nobeni neposredni zvezi s fiziološko nalogo slin, kakor na primer barva, oblika itd. Imajo pa te lastnosti pomen kot signali za prve.

Kot centralni osnovni pojem objektivnega raziskovanja o delovanju živčnega sistema je vzel Pavlov na podlagi nešteti eksperimentov prav ta pojem odvisnega refleksa. Vsa ugotovljena dejstva so mu dokazovala, da je neodvisen refleks le stalna zveza zunanjih pojavov s katerimkoli organskim delovanjem, odvisni refleks pa le začasna zveza zunanjih pojavov s tem delovanjem, v primeru njegovih raziskovanj torej z delovanjem slinavke.

Po ugotovitvah Pavlova si lahko razložimo celokupno živčno delovanje in vse ponašanje živali fiziološko le na ta način, da upoštevamo posamezne vrste pojavov, in sicer: vzdraženje, zaviranje, razširjenje vzdraženja in zaviranja, obojestransko induciranje, to je induciranje zaviranja po procesih vzdraženja, kar je negativna faza, in induciranje vzdraženja po procesih zaviranja, kar je pozitivna faza, vključevanje in prekinjanje prog med posameznimi točkami sistema in končno analizo, to je razčlenjevanje zunanjega in lastnega notranjega sveta v posamezne dele. Če si ogledamo torej normalno živčno delovanje po njegovih ugotovitvah, dobimo sledečo shemo: Večino živčnega delovanja sestavlja masa refleksov, stalnih prirojenih zvez notranjih in zunanjih dražljajev z določenim delovanjem izvršilnih organov. Drugi del živčnega delovanja sestavljajo tako imenovane asociacije ali navade, ki nastajajo v individualnem življenju vsled zmožnosti vezanja v možganski skorji. Po nastanku ločimo reflekse in dražljaje v neodvisne (prirojene) in odvisne (pridobljene). Ti odvisni ali pridobljeni refleksi izredno koristijo za blaginjo in ohranitev organizma.

Nadaljnjo stopnjo živčnega delovanja sestavljajo usmerjanja odvisnih refleksov. Ti odvisni refleksi pa lahko, če jih ne spremlja ali jim takoj ne sledi neodvisen refleks, zamrejo, se zakasni, lahko pa nastopi tudi pogojno zaviranje, ali v določenih pogojih zaviranje diferenciranja. Tako pridemo torej do nadaljnjega delovanja, do procesov zaviranja. Tu ločimo v glavnem notranje zaviranje in zunanje zaviranje. Notranje zaviranje se širi v začetku prav tako v možganski skorji, iradiira in se koncentrira kakor vzdraženje v določenih možganskih centrih. Ko se prične proces iradiacije, prehaja vzdraženje ali zaviranje iz enega vzdraženega centra in se širi v smer, ki jo določa relativna jakost medsebojno učinkujočih centrov. In ker je hranilni center najvažnejši fiziološki

center, se mu podreajo vsi drugi. Koncentriranje vzdraženja in zaviranja pa povzroča in ojačuje recipročna indukcija, ki tako vzdraženje kakor zaviranje vključi v stroge meje, ki ustrezajo danim prostorskim in časovnim pogojem. Notranje zaviranje in spanje sta po svojem bistvu isti proces. Verjetno pa je, da sta tudi notranje zaviranje in zunanje v bistvu prav tako isti proces. Procesu zaviranja se priključi tudi proces, ki ukine to zaviranje, ki torej pozitivno učinkuje na določen odvisni refleks.

Imamo torej dvoje glavnih mehanizmov v centralnem živčnem sistemu, namreč mehanizem temporarnih zvez in mehanizem analizatorjev. Analizator opredeli Pavlov kot živčni aparat, ki sestoji iz določenemu perifernemu koncu — ušesu, očesu itd. — ustrežajočih živcev in iz možganskega konca tega živca, torej iz skupine stanic, v katerih se ta živec končuje. Jedro vseh najvišjih življenjskih pojavov pa sta obe možganski hemisferi, v katerih si pa nikakor ne smemo misliti ozko omejenih centrov, katerih posamezne funkcije so zopet omejene. Saj že zakon iradiacije in koncentracije izključuje vsako tako naziranje. Možganski hemisferi sta sestavljeni izključno iz koncev analizatorjev. Okcipitalna in temporalna loputa sta centra za oko in uho. Sprednji del obeh hemisfer, tako imenovani motorični del, pa je tudi sestavljen iz prepletenih analizatorjev.

Najvišje živčno delovanje je torej koncentrirano v možganski hemisferi in na njihove zveze z analizatorji, ki sprejemajo dražljaje, jih analizirajo ter vodijo v posamezne centre. V teh centrih vzdraženja iradiirajo in se koncentrirajo, tu nastajajo procesi zaviranja in procesi, ki ta zaviranja zopet ukinjajo, tu je torej jedro živčnega mehanizma, ki pa se loči od drugih mehanizmov po tem, da funkcije posameznih centrov niso strogo omejene, marveč prehajajo v druge centre ter se tako izpopolnjujejo in deloma lahko pri okrnitvah tudi nadomeščajo.

Najvažnejši zakon, ki velja v funkciji možganskih hemisfer, pa je zakon o iradiaciji in koncentraciji živčnih procesov. Iz tega zakona sledi, „da je najvažnejše v znanstvenem raziskovanju živčnega delovanja možganskih hemisfer določitev prog, po katerih se živčni procesi širijo in zbirajo — in to je izključno naloga prostorskega mišljenja.

Prav zaradi tega se mi zdi s strogo znanstvenega stališča položaj psihologije kot znanosti, ki obravnava naša subjektivna stanja, popolnoma brezupen.

Resda pomenijo ta stanja za nas realiteto najvišje vrste, dajejo našemu vsakdanjemu življenju smer, povzročajo proces človeškega sožitja. Eno pa je — živeti subjektivno življenje, drugo pa — mehanizem tega življenja znanstveno analizirati.“

Prost je v vsebini in obliki, a vendar ne popolnoma. Njemu je vsebina pogoj oblike, še več: njemu je vsebina istovetna z obliko.

S tem je „umetnost“ izgubila svoj frak in „goli človek“ se zrcali v njej. Brez laži, brez romantičnih ekstaz, brez fraz. Zamika se v tajno samega sebe in svoje okolice, v tajno življenjskih tokov, vidnih in nevidnih, v tajno brezredja, iz katerega se rodi in oblikuje celota, tajno veseljstva, večnega po svojih oblikah in mirnostih, večnega po svojih skrivnostih. Razodetje umetnika je razodetje časa človeku, zato je umetnik različnih dob različno pojmoval človeka. Še nekaj: Ali ni čudno, da ta moderni iskalec, ki je zavrgel vse iluzije, vztrepeče ob rdečem plakatu, da se navdušuje na shodu, ob brošuri? To je znak *izmučenega človečanstva*.

Zato: iščite v umetnosti človeka: robatega, uglajenega, kakršen pač je, spoznajte v umetnosti človeka in sebe. Vedite: znanost vam ne more dati nikoli tega, kar umetnost! Ne more vam dati tiste zavesti trpljenja, bolesti, strahu, iskanja, ljubezni, ki ga občutite pri poglobljanju v umetnost. Naj se izraža umetnik kakorkoli: v slikah, v nizanju slik, v nizanju idej, v blesteči obliki — iščite duše, iščite, kaj govori ta zatrti človek, ta ponižani, oskrunjeni človek.

Zato ne iščite v novi umetnosti forme, ampak človeka. In umetnost vam ne bo več „užitek“, ampak uteha.

IZ DNEVNIKA

OSAT

Ruj osat — vedno več ga je, vedno je globlji. Kadar mi vzamejo vse in bodo moje roke bolj žalostne od jesenskih kraških polj in moje oči bolj samotne od jasnoplavih gorá, ki to ubožstvo oklepajo, mi ostane majhen, majhen košček zemlje. Ta košček zemlje bo naša njiva.

Ne zavoljo trt, ki tako sladko dehtijo, ne zavoljo njih, ki mi dajo temnordeče, močno sladko grozdje, ne zavoljo cukrenih smokev, sladkih hrušk in okusnih breskev, tudi ne zavoljo lepote, ki jo občutim, kadar hodim poleti med visoko turščico, ali v senci latnika; tudi ne zavoljo žalosti, katere je polno novembrsko solnce na pusti njivi, ki jo tako ljubim: Skromna otroška zgodba je, ki mi je rodila ljubezen do te njive. Ta zgodba je kakor kos kruha, kos zdravega kruha resnice.

Osat smo ruvali. Tudi jaz sem ga ruval, toda večinoma sem ga osmukal ali utrgal, ker korenini osat globoko v zemlji, in je bila zemlja suha in trda. Plevica mi je rekla: „Pusti! Imaš prefine prstke! Pobodel se boš!“

IN MEMORIAM SREČKU KOSOVELU

IZDIHNIL V TOMAJU, 27. MAJA 1926.

Iz njegove zapuščine.

O UMETNOSTI

Kako malo pomeni danes beseda umetnost! Saj tudi ne more veliko pomeniti: preozek je njen obseg, da bi objel vse, kar se pod tem naslovom označuje. Toliko je danes „umetnega“, da tej besedi kar ne moremo več verjeti. Vse to umetno: blesk, eleganca izraza, visokost in vzvišenost sodbe v „umetnosti“, nas je privedlo do čisto pravilne skepse. Formalna uglajenost, izlikanost, izogibanje vsega, kar dandanes posebno nas, mlade, tako pritiska k tlom, izogibanje najvulgarnejše realnosti, ki je nam odgrnila zelo zgodaj zastore najmladostnejših iluzij in nas brez časovnega prehoda pahnila v svet, kjer imajo odločilno vlogo gospodarske vrednote, vse to izogibanje tega, kar je danes takorekoč vsebina in oblika življenja, nas je privedlo do čisto drugačnega pojmovanja „umetnosti“.

Ne mimo te realnosti, ne nad realnostjo, ampak skozi to realnost, proti tej realnosti. Edino skupno geslo moderne umetnosti je: *človečanstvo*.

Ne vitezi-trubadurji, ne labodi na zasanjanih grajskih ribnikih, ne svetle kraljičine v sinjih samotah, ne vile v gorah in romantični lovci, ne kraljeviči, kralji, junaki iz vojn — vsi ti so se umaknili s časom, ki je odšel — ampak človek, to je osrednja ideja sodobne in prihodnje umetnosti. Zato izginja v moderni umetnosti tisti tako lepi, romantični pajčolan rahlih sanj med zvezdami in mrakovi, izginja zato, ker prihaja *novi človek*, človek boja in energije, človek, ki se bori za človečanstvo in stoji na strani vseh tistih, ki se borijo zanj.

Jasno je, da nastaja v sodobnem življenju razdor v družbi. Dva idejna ctoka nastajata: novi in stari svet. Stari, ki v teoriji proglašča romantično sentimentalni humanizem, a ga v praksi zatira, in novi, ki proglašča edino borbo za „gospodarski humanizem“.

Torej je že v tem neredu skoro jasen nered, ki vlada v sodobni „umetnosti“. Na njeno popolno neorientiranost pri nas ni treba še posebej opozarjati.

Poleg tega smo Slovenci Slovani, ki nimajo one romanske uglajenosti, iz katere izvira „estetizem“, ki pomeni v življenju dekadenco, temveč smo veliko bolj usmerjeni na *etične* vrednote življenja.

Da sklenem: novi umetnik, ki se pa ne imenuje sam tako, ampak mogoče futurist, ekspresionist, konstruktivist, zenitist itd. — ni vezan.

Že takrat sem sovražil pripombe o „finih prstih“, ker delam rad vsako delo; ruval sem dalje. Toda videl sem: globoko korenini osat, na krepki zemlji poganja. Malokdaj ga izruješ, vedno pa se pobodeš z drobnim skelečim trnjem.

Ko hodim po svetu in so moje roke polne bolesi kakor osatovega trnja in me skeli, da ne morem plakati, se spomnim na osat. Toda rečem si: Če je zemlja krepka in redi žito in grozdje in prenese osat — kako ne bi mogel jaz prenesti svojega trpljenja?

POET V MRAZU

Če ne bi deževalo, bi šel proti Barju; kajti lepe so tiste samotne jesenske zvezde. Čisto podobne so zlatim pticam, visoko nad nami. Njih let je tih, da ga ne slišimo. Tako daleč je, da se nam zdijo svobodne, brez zakonov gravitacije; če ne bi hotele več letati, bi priplavale na travnik, mogoče celo na Barje, in bi posedle. Zlate ptice na Barju! Svetle misli na samotnem polju.

Če bi imel denar, bi stopil v kavarno, med godbo. Sam bi stopil in bi prisluhnil. Poznam melodijo. Ni podobna mojemu hrepenenju po breztežnosti?

Tako pa sem v tej mrzli sobi. Čudno vpliva mraz na človeka! Misli postanejo jasne bolj kakor zimske zarje, razpete nad srebrnim poljem. Lahak si! Nobene trudnosti, nobene opojnosti, nobenega strmenja. Omare, stoli, postelje, mize — vse je mirno, niti luč ni premočna, tako da vidiš sivino neba skozi okno. Dež trka ob šipe, kakor drobna roka, ki je žalostna od jeseni.

Čudna je bila davnina! Pesniki niso mogli živeti brez ognja. Bilo solnce, ali topla peč, vse je bilo predmet hrepenenja. Do duše jim je segal telesni mraz. In tema je postala tema v duši. Misel je trepetala, če je trepetala roka. Svet je trepetal pred njimi, če so čutili omotico v očeh. Ta semena trepetajoča iz topline hrepenenja, niso padla v gorke njive. Osta!a so kalí. Zagrenjenost je rasla s ponosom samote in preziranja.

„Kaj je neresnica v lepoti? Lepota je čarovnik resnice, ona jo oživlja, lepota je kakor pesem, ki ji ne čujemo besedila. Čemu bi ga hoteli slišati — že sami njeni zvoki govorijo to resnico, davno izrečeno. —“

Današnji pesniki živijo od mraza. Od dvojnega, trojnega . . . stoternega mraza duš. Nekoč sem videl dva goloba. Snežilo je; ona pa sta sedela na vzboklem okrasu palače, tiha, kakor da trpita neizrečno trpljenje. Ko je začel naletavati sneg bolj poševno, sta vtaknila svoji glavicí pod sive peroti, kakor da se grejeta ob svojem srcu. Če bi ju vprašal dobrosrčno: „Ej, golobčka, kje je vajin dom?“ bi mi ne od-

govorila. Preponosna bi bila na svoje brezdomstvo, preponosna na svoje skrito trpljenje. Onadva, ki živita ob toploti svojega lastnega srca, se ne bojita mraza in snega... Ej, golobi, vagabundi, kakšno vam je srce, tisto drobno, toplo srce? Še dolgo je naletaval sneg, goloba pa sta molčala, molčala. Samo včasih sta se spogledala med seboj, samo za trenutek, in zopet sta bila topli kepi perja na palači.

Kaj pišem prav za prav? Komu govorim v paraboli? Nisem podoben solzavemu fajmoštru, ki govori jokaje o Kristu-zmagovalcu? Ali iščem pri ženskah usmiljenja? Ne, ne! V mojem dnevniku ne sme biti sledu o hrepenenju. Jaz sem, kar sem in imam, kar imam. Nič drugega nočem imeti. Moje misli, verne moje misli in sanje — hočete ostati v tej mrzli sobi z menoj? Ako ne, pojdite! Ne, ne! Pridite in napojite se z mojo krvjo, toplo je v moji duši! Nekaj vam lahko dam za na pot med ljudi. To sem dobil od Krasa. Molčanje. Jaz živim lahko sam. Saj živijo skale in bori in brinje in tiste rdeče poti, ki se nikoli ne premaknejo. Lahko živijo, ker vedo: tam daleč v tujini je nekdo, ki nas ima rad. Nekdo, ki mu je Kras dražji od vsega. Kadar se zbudi — stopi vanj, kadar zadrema, sanja o njem.

Takó, ve misli, iztrgane iz dnevnika, ki noče biti dnevnik bolesti, pojdite kakor molčeči romarji med ljudi.

GOREČKE

Gorečke žarijo, dehtijo, vriskajo. To so gorečke! Komaj se ustavim in občudujem — že zažari za njimi obraz. To so gorečke, Kraševke!

„No dobro jutro, mladenka!“ — „Dobro jutro gospod!“

„Lepe rože imate.“ — „To so gorečke.“

„Ali naj prosim za eno?“ — „No, le zakaj. Sama jo dam.“

Iskala je najlepše: žareče od sreče, bohotne, žive in hudomušne. Iskala je in je našla.

„No, pa sedem.“ — „Jaz pa grem drugo iskat.“

Prinese mi rdečo, žarečo, žarko dehtečo. —

„Sedi kraj mene, najlepša gorečka! Bova kaj rekla!“ — „Bova rekla kaj, še trenutek počakajte.“

Steče v klet in mi prinese vina. Terana in črnega kruha. Pijeva in besedujeva. Jutro je, pa še opojna vročina. Hočem oditi.

„No, in gorečke?“ — „Hočete lepšo? Pojdite z menoj!“

Grem. Za vodnjakom ima vrt. Ko jo trže, se sklonim k njej, jo objamem in krepko poljubim.

„No, da ne zlomite gorečke!“

Še enkrat jo poljubim.

„No, daj mi gorečko!“

In mi jo da. Da mi roko in mi jo stisne. V očeh se ji zaikri zvezda veselja. — „Zbogom!“

„To so gorečke, saj sem že rekel — te Kraševke!“

*

Ko sem se opoldne ustavil v senci, sem iztrgal iz notesa verze, ki sem jih bil zapisal, sam ne vem kdaj in kje, mogoče prepisal, če se pravi prepisati, pisati iz srca.

Bolest, to je edina resnica,
sredi tesnobne polnoči.
bolest, to je edina resnica,
edina lepota, ki živi.“

Iztrgal sem in raztrgal. Na tisto stran sem dal gorečkin cvet, žareč in žarko dehteč.

„To so gorečke, te Kraševke!“

ZELVA

Šele v pesmih sem spoznal, kaj je pesnik. Življenjepi, ki je vekomaj zakrit vohajočemu literarnemu zgodovinarju. Kadar stopi iz temnega kota naravnost v ospredje, se obraz pokaže, kakršen je: truden, popoten obraz.

Oči — vodnjaki spoznanja, roke — vedra, ki se nikoli ne utrudijo zajemati krvi življenja. Pesnik je botanik. Gre po Krasu, in njegov herbarij je zbirka posušenih rož; gre na fronto — njegov dnevnik je poln lobanj.

HONORAR

Stvar je taka: honorar imenujejo plačilo za napisane povesti, novele, romane, pesmi, drame itd. Honorar — beseda, z zlatimi črkami zapisana, s spoštovanjem izrečena, s sladkostjo mišljena, prelepa zvezda, ki kažeš bednim kraljem pot v Betlehem!

Honorarji so različni: veliki ali majhni — ali pa jih sploh ni. Taki so, da z njimi ne moreš živeti, umreti pa ravno tako ne, kajti škoda bi bilo pustiti to, česar pričakuješ. Res je to: honorar je cilj pisanja. Naj govorijo vsi umetniki kar hočejo o popolnosti svojih umetnin, o popolnosti in poti k popolnosti — honorar je vendar sladka beseda. Pot k popolnosti pospešuje edino honorar. Recimo: ko bi dobil toliko honorarja, da bi si kupil par dobrih čevljev, bi se lahko ponašal po sivem ljubljanskem blatu; ker ga ne dobim, sem, kadar dežuje, vedno doma. Lahko bi se tudi obvaroval kletvic, če bi imel honorar in bi si kupil

kruha. A tako ga nimam in zaničujem ljudi. Edina uteha mi je, da nisem debel in neroden.

Nekateri pisatelji so tudi polni časti. Ne pišejo zaradi honorarja, ampak zaradi „umetnosti“. Kadar prodajajo, pa pravijo: „Veste, to ni naprodaj, toda če dobro plačate — no, potem . . .“ In zopet je popolnost v tej osladni besedi. Kajti umetnina je popolna šele, kadar dobiš zanj honorar. Dotlej ji manjka poglobljena življenjska niansa. Kajti jaz grem s honorarjem v kavarno, ali po kruh, ali si dam popraviti čevlje itd. To je življenjska plat. Druga plat je eterični fluid. Za tega naj se brigajo drugi, meni ga res ni mar.

POVRATEK V KRAŠKO VAS

Večer je. Moj oče sedi v krčmi s kmeti. Vedo, da pridem. Soba je zakajena, obrazi so kakor s pajčolanom zastrti. Vsi govore, obrazi govore, podobe govore, tiste stare podobe. Oče me čaka v krčmi.

Voz. Izstopim. Moj prihod osupne obraze. Vsi oneme. Pozdravim jih. Stiskam jim roke, da ne bi jokal, grenko jokal. Tisti nerodni bratje, tiste trde roke.

„Oče.“

Nerodne so vaše kretnje, trde vaše roke, a oči, te so lepe in drobne — ali so vsake oči, ki pričakujejo, lepe? Te oči so jokale, oče, jokale — zakaj so jokale?

Oče, tvoj sin se vrača, zakaj ne jočeš, oče? Božični večer bo, jaslice bodo v kotu in tvoj sin se vrača, tvoj mrtvi sin.

Oče, oče!

LEPAKI, LEPAKI, LEPAKI

J O Ž A Š E L I G O

*Lepaki, lepaki, lepaki.
Ljudje ob cestah sloné.
Rdeče luči obraze žgo,
rdeče je nebo.*

*Lepaki so rdeči ko kri.
Lepaki po zemlji vabijo
na zadnjo tragedijo.*

*Lepaki, lepaki povsod,
koder življenje gre.
Lepaki so živi ljudje.*

AŠKERČEVA OBLETNICA

AŠKERČEVA PISMA ŽMAVCU

P R I O B Č U J E M A R J A B O R Š N I K

20

Ljubljana

31. VIII. 900.

Čislani gospod doktor!

Ravnokar sem prejel Vaše drago pismo s člankom vred.

Za oboje hvala Vam lepa!

Saj poznate moj program, da bi rad Zvonovim čitateljem podajal ne samo belletristike, ampak tudi temeljitih aktualnih člankov. Obojega nam treba!

Mi Slovenci se moramo vendar že enkrat začeti vdeleževati duševnega boja in razmotrivati moramo tudi mi moderna pereča vprašanja. Vaš članek priobčim čimprej mogoče. —

Vaše „Socialno vprašanje“ pa je že natisnjeno v septembrski številki, ki jo dobite té dni. Prav lepa stvar, ki vzbudi pozornost med mislečimi čitatelji.

Priporočam se Vam, da me stalno podpirate pri težavnem delu. Tukaj bi nekateri radi samo belletristiko in zopet belletristiko, s čimer se pa jaz belletrist ne strinjam.

Za Prešernovo št. (12.) mi morate tudi kaj poslati. Že najdete kako primerno snov. Prešernova doba — Preš. duh... etc Vam dá gradiva. Lahko vzamete tudi kako paralelo iz češke ali stare literature... Poezija in filozofija etc... Nietzsche je res velikan, ali jaz se ne strinjam popolnoma z njim, kakor tudi Vi ne. V „Zvonu“ sem mu posvetil par, mislim, da primernih vrst. —

„Na počitnicah“ sem bil v Švici, v Monakovem in na Gardskem jezeru.. Zanimivi kraji! Na zapadu je kultura domá! Švica je daleč pred nami. In Monakovo! Umetnost in — pivo: Oboje je unikum. Prijatelj, težko sem se ločil od zapada...

Vaš predlog, da bi vzel za leto dnij dopusta, ni napačen. Bodem še premišljeval o tej stvari. Seveda so razne ovire, katerih Vam tukaj ne morem razlagati...

Grm je zdaj v Ljubljani. Tudi on razstavi več slik. Prva umetniška razstava ba važnega pomena za nas. Ali jo pridete pogledat?

Z vsem spoštovanjem in z lepim pozdravom udani

Vaš Aškerc

P. S: Pišite, pišite za „Zvon“, dr. Turner Vam je prav svetoval.

II.

„Češko Mysl“ dobivam in sem tudi že naprosil nekoga, da mi referira o Vašem članku, ki govori o slov. filozofiji. Častitam Vam, da tako rade sprejemajo razne revije Vaše prispevke. Pri nas je to križ, ker „Zvon“ ne plačuje višjih honorarjev. Denar je pač tudi v literaturi nekak spiritus movens — želbohu!

Zastran jezika Vam ni treba imeti prevelikega „respekta“ pred „Zvonom“. Če nekoliko pazite, da ne boste n. pr. glagola stavili na konec stavka, pa bo vse dobro. To so lapalije! Mi nismo filologi, ne pikolovci; bomo že popilili, če bo kod treba.

Torej vivat sequens articulus et vivant alii sequentes!

Pozdravite gospoda Črnega, urednika „Slovanskega Přebleda“, kadar ga srečate in pa zlati duši, Janu Legotu se poklonite v mojem imenu!

Žíveli! A.

Za decembrsko številko LZ 1900 (= Prešernov album) je Žmavc prispeval razpravo „Socialni problemi v Prešernu“. (Prim. tudi 22. in 25. pismo.)

Ob Nietzschejevi smrti je objavil Aškerc v listku notico „† Friderik Viljem Nietzsche“ (LZ 1900, 586). Čeprav avtor na koncu obljublja: „Nietzsche je tako znamenit mislec, da se o priliki še povrnemo k njemu“ — tega kesneje v večjem obsegu nikoli ni storil.

Aškerc, ki se je zelo zanimal za razvoj slovenske upodablajoče umetnosti, je posvetil prvi slovenski umetniški razstavi samostojen članek (LZ 1900, 625), kjer pa slikarja J. Germa dokaj lakonično omenja.

Z Aškerčevim prijateljem drjem Pavlom Turnerjem se je bil Žmavc osebno seznanil že sredi devetdesetih let na Dunaju. Tudi iz Prage je Žmavc Turnerja vsaj enkrat obiskal, dočim je po prevratu, posebno 1921 v Mariboru, mnogo občeval z njim. Često sta govorila o slovenski literaturi in Žmavc se dobro spominja, da je Turner „Aškerca kot umetnika in misleca zelo visoko spoštoval, dočim je o mlajših dekadentih ter nasprotnikih Aškerca z majhnim spoštovanjem govoril“. (Žmavc Boršnikovi 16. februarja 1936.)

O Žmavčevi razpravi „List o filosofii slovinské“, katera je izšla v prvih dveh številkah glasila društva čeških filozofov „Česká Mysl“, poroča K. Schweiger v LZ 1900, 710.

21

Ljubljana
6. IX. 900.

Dragi gospod doktor!

Majhno prošnjo imam danes kot post scriptum svojemu zadnjemu pismu!

Prosim, povejte mi, koliko šteje Vaša vseučiliška knjižnica zvezkov? Potem, kakšne biblioteke še ima Praga? Po koliko zvezkov imajo te biblioteke?

In kar je glavna stvar: Ima-li Praga kako ljudsko knjižnico, kakršne se nahajajo v Nemčiji, v Ameriki in tudi na Dunaji (kjer jih je več)?

In, ali je na Češkem (po čeških zemljah sploh) še kod drugod, po drugih mestih kaj takih javnih ljudskih knjižnic (volksbibliotheken)?

Napišite čisto suho, statistično, ne v podobi članka.

Članek sestavim sam.

Z lepim pozdravom!

Aškerc

22

Dragi gospod doktor!

Ljubljana

13. 9. 900.

Bravissimo!

Vi ste pa pridni! Vi in pa Ilesič sta mi prva poslala izvrstnih stvari za XII. št.

Vaš članek gotovo vzbudi pozornost, ker Prešerna še nihče ni osvetlil od t o t e strani. Upam, da bo Prešernova št. prav dobra. Mnogi pisatelji so mi obljubili prispevkov.

Tiskarna razširi to št. po potrebi, tako, da bo moglo vanjo vse gradivo, kar se ga nabere. —

Lepa hvala Vam tudi za podatke o knjižnicah. Jaz študiram te stvari že dalje časa, ker bi rad tukajšnje merodajne ljudi pripravil do tega, da se ustanovi v Ljubljani slov. ljudska knjižnica. Največ se je trudil za to stvar tudi — že pred menoj! — polic. svetnik Podgoršek, ki mi je dal na razpolaganje več brošur. P. je ustanovil tudi posvetovalni urad za delo.

Gledé poljskih lj. knjižnic imam že obljubljene date od nekega prijatelja Poljaka v Galiciji. Samo ne vem, kdo bi kaj izvedel o ruskih. Obrnem se na nekatere znane profesorje. Za prihodnji letnik „Lj. Zvona“ mi morate že tudi nekaj poslati.* Jaz bi rad, da bi prinašal Zvon večinoma aktualne članke, torej odgovore in pojasnila na časovna vprašanja, tudi [ko] taka vprašanja, ki se tičejo svetovne — ne vaške — politike. Saj tako delajo vse prave revije. S s a m o j estetiko in beletristiko ne pridemo nikamor.

Z najlepšim pozdravom se Vam priporočam

udani

Aškerc

* Jako mi ustrezete, če mi do 1. novembra naznanite, o čem mislite pisati prihodnje leto; še ljubše mi je, če kar pošljete kaj. —

V LZ 1901, 637, priobčuje Aškerc članek „Ljudske knjižnice“, kjer v štirih vrstah na str. 639. navaja tudi Žmavčeve podatke o čeških knjižnicah. — Informacije o poljskih knjižnicah je Aškerc prejel od svojega sodelavca in literarnega prijatelja prof. Romana Zawiliškega iz Krakova, katerega tudi citira v tej zvezi na str. 639.

Med ohranjeno korespondenco (Fr. Govekar hrani 14 Aškerčevih dopisov Zawiliškemu, inspektor Wester 8 dopisov Zawiliškega Aškercu, od konca 1898 do konca 1905) sta tudi pismi, kjer Aškerc prosi (6. septembra 1900) in se zahvaljuje (20. oktobra 1900) za podatke, dočim Zawiliškega pismo s podatki ni ohranjeno.

Žmavc si je ob Aškerčevem pozivu, naj mu naznani, kaj misli prispevati za LZ 1901, zabeležil opombo, da namerava pisati razprave „državoznanske, sociološke, narodnogospodarske vsebine“. Najbrž je dalo to pismo Žmavcu pobudo za razpravo „Staroklasicizem in politična vzgoja naroda“, katero je Aškerc objavil v januarski številki LZ 1901.

23

V Ljubljani, dne 22. X. 1900

Čislani gospod doktor!

Jako me veselí, da mi pošljete tudi o čeških prevodih iz Prešerna primeren spis.

Kako malo je pri nas ljudi, ki bi znali in hoteli pisati!

Te dni imam na vse strani veliko korespondencije zaradi „Zvona“. Trudim se, da bi povzdignil list na kar najvišji niveau.

Boriti pa se imam s klerikalci na eni strani, [d] na drugi strani pa v najnovejšem času z neko dekadentsko svojatjo breznačajnih literarnih intrigantov, katerim glasnik je megleni Cankar. Gotovo ste čitali podli pamflet, ki ga je napisal ta poštenjak v „Slovenki“ proti meni in sedaj se bržčas čudi, da mu na pamflet ne odgovarjam — s pamfletom. Smešna stvar!

Jako mi je žal, da „Zlati Prahi“ ne morem postreči s kakim clichéjem Prešerna, ker ga nimam. Prof. Levec mi je dovolil, da smem po neki sliki, Prešernovi, ki je njegova la s t, dati delat portret Preš. s a m o z a „Z v o n“. Upam, da se bo tekom novembra vendar dobil kje kak portret pesnikov. —

Z najlepšim pozdravom!

Aškerc

(V naglici)

Pod „dekadentsko svojatjo“ misli Aškerc zastopnike slovenske „moderne“, ki so začeli v tem času zaradi načelnih in osebnih nesoglasij bojkotirati Aškercu in njegov „Zvon“ ter ga javno in zasebno napadati. Najodločneje je izrazil svoje razočaranje in nezadovoljstvo nad Aškerčevim delom v zadnjih letih Ivan Cankar v svojem brezobzirnem „Literarnem pismu“ (Ska 1900, 211).

Aškerc na ta članek javno sicer ni odgovoril, toda iz cele vrste pisem prijateljem je razvidno, kako živo ga je zadel.

V „Prešernovem albumu“ je reproducirana Prešernova slika, ki jo je napravil Fr. Kurz pl. Goldenstein (last Fr. Levca), pod katero je opazka: „vse pravice pridržane.“

24

Blagorodni gospod

Dr. Ivan Žmavc,
uradnik v univerzitetni biblioteki

P r a h a — P r a g
Vinohrady. Krameriova ul. 23.

Hvala Vam lepa za prispevek!

Lep pozdrav! Aškerc.

Ljubljana, 24. X. 900

Razglednica: M. Pernhardt, Triglavski vrh ob jutranji zori. Zal. Kleinmayr & Bamberg. — Žig: Ljubljana 25. okt. 1900.

25

V Ljubljani, 7. XII. 1900

Čislani gospod dr!

Tistih Vaših notic — bibliografskih — o čeških prevodih Prešernovih poezij, žal, nisem mogel več uvrstiti v Preš. album.

Kakor sem nekoliko namignil v predgovoru, se mi je bilo nabralo toliko gradiva, da sem moral računati in rešetati, kaj bi se dalo za s e d a j izpustiti. Odločil sem se torej, da izpustim take spise, ki se kolikor toliko ponavljajo. Ker je bil že Šlebinger spisal „Preš. med Slovani“ in je v tem spisu omenil tudi češke prevode, sem potem — s težkim srcem — izpustil Vaš članek.

Vi n e verjamete, koliko sitnostij sem imel, predno sem dosegel, da so mi dovolili ro pôl!

B l a g a j n i k „Nar. Tiskarne“ je neki d a c a r a ima glavno besedo pri tiskarni!

Ta človek hoče komandirati celo urednika!

Drugi inteligentni udje upravnega odbora so bili sicer v s i za-me, da se mi dovoli, kolikor zahtevam, ali prositi sem jih moral poprej — vsakega posebej! —

Veliko sem se tudi trudil in pisaril na vse strani ter iskal novih sotrudnikov, da bi bil „Zvon“ tehtnejši, da bi stal čim bolj mogoče na višini. Prizadeval sem si, da bi list r a z š i r i l i, ker s 4 p o l a m i ne pridemo nikamor.

Vložil sem obširen pismen „pro-memoria“ in prosil v interesu r a z v o j a naše književnosti, da bi dodali na mesec v s a j 1 p o l o

več — vse zaman. Hotel sem imeti 6 pol na mesec, a na mojo prošnjo (!) ne dobim niti odgovora! Zdaj pa imejte veselje do dela!

Ti filistri nimajo zmisla za drugo ko za jalovo politikarstvo, za mestno chronique scandaleuse in za šport. Vmes bi še ta ali oni čital po kakšno lirsko pesem, po kako novelico — to je vse! Sama beletristika! Resnih člankov, študij — Bog ne daj! Kdo bo čital take dolgočasne reči! Zato sem pa v svoji ogorčenosti zapisal v programu za 1901 stavek: „Narod, ki je prelenoglav, da bi mislil, nima nikakšne prihodnosti in je izgubljen.“ No, vse eno še nisem izgubil vseh nad in nisem še obupal.

So še možje, ki so na moji strani in popolnoma odobravajo moj „kurz“. Najbolj energično sta se pri neki seji potegnila za moje predloge: dr St o r in dr Ku š a r.

To leto, t. j. 1901. še poskusim srečo urejevanja, čeprav je to sila nehvaležen posel.

Zato Vas pa prosim, da me podpirate z doneski tudi prihodnje leto.

Vaš članek „Socialni problemi v Prešernu“ tukaj imponuje.

Na g. B o r e c k e g a sem se bil obrnil radi Prešerna. Njegov odgovor sem kar sam prevedel in ga dal v „Zvon“ kot članek.

Urednik „Slov. Přechleda“ pan A. Černý mi je priporočal gospoda J a r o s l a v a K a m p e r j a, da mi napiše essay o n a j n o v e j š i češki književnosti. Kamper mi je bil tudi obljubil že m. m a j a — a obljube ni izpolnil. Pisal sem mu potem še parkrat, pisma rekomandiral — nič! Pisal sem v tej zadevi tudi še Črnemu in ga prosil za posredovanje — nič!

„Smo“ pač precej ponosni „mi“ ob Vltavi!!

In vendar bi „krvavo“ potreboval essay o češki književnosti.

Ali poznate Kamperja? On je sourednik „Politik“-e (nemške).

Kdo mi spiše tak essay o č. knji.?

Apropos!

Slovenskim sotrudnikom „Preš. albuma“ se pošlje za spise h o n o r a r, drugim pa po en eksemplar albuma. Honorar torej dobite brez dvoma tekom tega meseca.

Tako se mi je povedalo v a d m i n i s t r a c i j i.

Z najlepšim pozdravom in z častitkami za novo leto

Vaš

Aškerc

Žmavčevega bibliografskega prispevka o čeških prevodih Prešernovih pozij, o katerem je govora v 23., 24. in 25. pismu, Aškerc tudi kasneje nikoli ni objavil.

Ker Narodna tiskarna v Ljubljani ne hrani v svojem arhivu nikakega Aškercovega rokopisa (sporočilo Narodne tiskarne Boršnikovi 11. februarja 1936), bi se dalo samo sklepati, da je vložil Aškerc svojo „pro-memorio“ pred 1. decembrom 1900, ko je upravni odbor Narodne tiskarne (najbrž prav na podlagi te „pro-memorije“) sklenil, da smejo obsegati posamezne številke LZ po štiri in pol pole (dve za novele in povesti, pol pole za listek in kritike, pol za pesmi, ostalo pa za znanstvene spise). (Jos. Lavrenčič in dr. Ivan Tavčar za odbor Narodne tiskarne Aškercu 29. decembra 1901. Pismo hrani inspektor Wester.) Vse številke letnika 1900. obsegajo samo po štiri pole (edino januarjska, februarjska in julijska obsegajo še po četrto pole več); določba upravnega odbora velja šele za prihodnji letnik in ni izključeno, da je Aškerc 7. decembra, ko piše Žmavcu, še ni poznal. V letnikih 1901 in 1902 obsega vsaka številka točno po štiri in pol pole, edino v januarjski številki je urednik Aškerc obseg prekoračil še za četrto pole. Ker se upravni odbor s tem očitno ni strinjal, je urednik v februarjski številki v smislu določb z dne 1. decembra 1900 obseg sicer skrčil, vložil pa je prošnjo za prilogo „Zvonu“, katero mu je pa Tavčar za upravni odbor na podlagi seje z dne 31. januarja 1901 v pismu z dne 13. februarja 1901 (hrani inspektor Wester) odbil, češ da bi taka priloga zaradi tiska, večjih nagrad in poštnine stroške izdatno pomnožila.

V tri in pol strani obsegajočem pozivu „Ljubljanski Zvon“ svojim čitateljem in sotrudnikom za novo leto 1901“ (priloga k decembrski številki LZ) pravi Aškerc med drugim tudi tole: „Čeprav je sedanji urednik „Ljublj. Zvona“ sam beletrist, vendar je v dnu duše prepričan, da samo beletristika v današnji slovenski literaturi nikakor ne zadošča!“

Tudi mi Slovenci se moramo posej, v novem stoletju, intenzivneje pečati z znanostjo in teoretično premissljevatii o raznih vprašanjih, zlasti o socialnem vprašanju. Tudi Slovenci moramo priti do prepričanja, da je končno le svobodna misel tista mogočna dvigateljica, ki preobražuje svet. Narod pa, ki je prelenoglav, da bi mislil, nima nikakršne prihodnosti in je izgubljen.“

Članek Jaromira Boreckega: „Prešeren v najnovejši češki izdaji“, je izšel v „Prešernovem albumu 1900, 873.

Češki novinar, literarni kritik in prevajalec Jaroslav Kamper (prim. Ottův Slovník Naučný 1898, XIII, 876, in dr. Jan. V. Novák, dr. Arne Novák, Přehledné dějiny literatury české 1922, 677) pri „Zvonu“ ni sodeloval.

Toliko zaželenega eseja o češki književnosti se Aškercu ni posrečilo dobiti za „Zvon“. Šele za letnik 1902 mu je prispeval Jan Voborník razpravi o Svatopluku Čechu in Jaroslavu Vrchlickem.

26

Velectěný pan
Dr Ivan Žmavc,
ammanuensis
v univerzitní bibliotece

Praha — Prag
(Universita)

Kuverta. — Žig: Praga 20. sept. 1902.

cembra 1900 (prim. 25. pismo) ter je dajal v listu preveč prostora listku in kritikam, predvsem pa znanstveni prozi in esejem, na škodo leposlovne proze. Tako je bilo na primer v novembrski številki LZ 1901 po tri strani pesmi in listka ter deset in pol strani znanstvene proze preveč, nad eno polo leposlovne proze pa premalo, zaradi česar je upravni odbor Aškerc 29. decembra 1901 opozoril na sklep z dne 1. decembra 1900, proseč ga, naj ta sklep uvažuje. Da pa Aškerc tega opomina ni bog ve kako upošteval, priča dejstvo, da je dal v januarski številki 1902 pesmim sedem in pol strani, znanstvenim spisom pa pet in pol strani preveč prostora, dočim je dal leposlovni prozi dvanajst in pol strani premalo. Februarja je dal pesmim dve strani, znanstveni prozi eno stran, listku štiri strani preveč, leposlovni prozi sedem strani premalo. Šele marca, ko se mu je moralo najbrž ponovno namigniti z odločujoče strani, je nenadoma odmeril leposlovni prozi kar štiri in pol strani preveč na škodo znanstvene proze. Toda tedaj je imel Aškerc na vesti že nov „greh“. V marčni številki je bil namreč objavil svoj polemični članek „Celjska utrakvistna gimnazija“, ki je posebno na str. 204. občutno zadel tudi Tavčarja in njegovo glasilo „Slovenski Narod“ z besedami: „Pa tudi iz taktičnih ozirrov ne smemo privoliti, da bi se premestila utrakvistna gimnazija iz Celja kam drugam, ker bi to pomenilo, da se umikamo pred sovražnikom! Kdorkoli bi torej v tem oziru priporočal kak kompromis z Nemci ali z vlado, ta bi izdajal sveto narodno kulturno stvar! Ne koraka nazaj, nego pogumno naprej!“ V aprilski številki pa je na strani 288. to svoje stališče še podkrepil: „Toliko pa je jasno, da se iz Celja ne umaknemo sami nikdar prostovoljno, ker smo ondukaj doma! Kdor pa bi v tem kritičnem položaju še priporočal celo kompromis z Nemci, takega politikarja bi ne mogli smatrati več za Slovence in Slovane!“ Takoj po izidu aprilске številke je napisal Tavčar Aškercu sledeče pismo, na čigar podlagi uredniku ni kazalo drugega, kakor da odstopi. (Pismo objavljam s prijaznim dovoljenjem lastnika gospoda inspektorja Westra.)

Blagorodni
gospod A. Aškerc
mestni arhivar
v Ljubljani

Kuverta. — Pečat: Ljubljana 1. apr. 1902.

Velespoštovani gospod!

V zadnjem „Zvonu“ opazujem, da hočete z leposlovnega lista napraviti nekako politično revijo. In to še celo v nasprotju s „Slovenskim narodom“. Dokler sem pa jaz načelnik „Narodne tiskarne“ — in danes sem še, ne bodem nikakor privolil v to, da bi „Zvon“ pobijal „Sl. Narod“. Prosim, da sprejmete to v blagohotno vednost, in da se po tem ravnate, ali pa, če Vam vest kaj tacega ne dopusti, storite, kar je pri tacih prilikah običajna navada, ako kdo s svojo voljo prodreti ne more.

Z odličnim spoštovanjem

Vam udani

Dr. Ivan Tavčar

2/4 902

in komoden ter domišljav kakor nekateri ljubljanski in drugi slovenski profesorji in suplenti, ki mislijo, da so že vsled tega, ker so profesorji, sposobni kritizirati vsako stvar, torej tudi poezijo. Sploh ne vem, kateri slovenski pisatelj bi mogel napisati stvarno kritiko o Vašem spisu. Kar bi mogel jaz storiti, bi bilo edino to, da bi podal vsebino Vaše knjige za kak list. Ali ste s tem zadovoljni? Najboljšega uspeha želim Vašim studijam!

S pozdravom udani Vam

Aškerc.

P. S. Danes so mi poslali iz Prage „Volnou Myšlenku“, kjer jako laskavo omenjajo moj boj za svobodno misel med Slovenci.

O Žmavčevi knjigi: Elemente einer allgemeinen Arbeitstheorie. Beiträge zur Grundlegung einer neuen Wirtschafts- und Rechtsphilosophie. Berner Studien zur Philosophie. Bern 1906 — referira Aškerc v petih vrsticah anonimno v LZ 1906, 697.

Sociologa in nacionalnega ekonomista univ. prof. Ludovika Gumplowicza omenja Aškerc mimogrede tudi na drugih mestih.

Aškerčev napad na profesorje in suplente meri predvsem na njegova kritika, prof. drja Jos. Tominška in suplenta drja Ivana Merharja, s katerima je skušal obračunati v brošuri „Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne?“ (Ljubljana 1905. Pretisk iz „Slovenskega Naroda“.)

„Volná Myšlenka“, praški časopis čeških svobodomislecev, objavlja 1906, 107, članek „Slovenska sekcija svobodne misli“, kjer pravi med drugim o Aškercu: „Toda komaj si narod omane oči, že prične spoznavati, da dosedanje življenje ne zadošča, da mora v dosego svoje popolne kulture odvreči rimski jarem, neprijatelja vsake kulture. Pionir tega nazora je pesnik Anton Aškerc, bivši katoliški duhovnik, ki mu na tem mestu izražamo spoštovanje kot enemu prvih slovenskih svobodomislecev; njegove knjige je fanatični ljubljanski škof Jeglič, sledeč primeru škofa Hrena... celó zažgal. [!] Toda ogenj ne more sežgati ideje; danes prihaja k nam skupina delavcev in prosi za krov, dokler ne bo mogla sama razviti svojih tiskovnih kril. Dajemo ga z veseljem in radi in vemo, da bo tudi čitateljstvo soglašalo; saj se bo v poročilih slovenske sekcije odražalo življenje bratskega naroda in vzajemnost bo zares praktična in življenjska: slovenski svobodomisleci se na udoben način nauče češko, Čehi slovensko — in to se splača, čitati Aškerčeve pesmi v originalu.“

Na podlagi primerjanja z originali me je dr. Žmavc opozoril na te-le pogrške v januarski številki LZ: str. 20, vrsta 19: od 1. oktobra 1894 (nam.: od 1. decembra); str. 22, vr. 5: [ideja] mislimi! (nam.: [idejami] smisli!); str. 27, vr. 10: „Vi seve (nam.: „i seve); str. 27, vr. 12: „Falot“ (nam.: „falot“); str. 31, vr. 8: Hrano (nam.: Stravo).

DROBNE PESMI

JOŽA SELIGO

PROŠNA PROCESIJA

Po polju gre procesija
za rože sred polja;
za rožo iz pomladi,
da sad v jeseni dá.

„Oče naš...“
ne za Boga;
za rože, sad v jeseni,
za rast in sad polja.

LUČI OB CESTI

Vsi bodo izginili.
V nič bodo dela vsa poteptana;
le tista iskra bo ostala,
ki bo človeštvu luč dajala.

Vrzimo, vrzimo olja na plamen,
da lepše zagori;
užgimo, strnimo vse plamene,
in čuvajmo jih za bodoče dni.

POLJUBI

Mene so poljubili vsi ljudje,
poljubili me mimogrede,
poljubili na srce.

Mene ti poljubi pekó,
vroča usta tako me žgó.
Poljubili so me na cesti ljudje,
poljubili na moje srce.

MOJE DEKLE

Dva kamna v očeh,
en kamen v prsih,
kamenit nasmeh;
to je moje dekle.

Kamen je iz zemlje izruvan,
kamen ne vé,
kaj noč je, kaj dan.

KOZOLEC ZA VASJO

Samoten kozolec stoji za vasjo,
okoli njega sneg leži,
v njem se vkopana repa belí,
mimo hodijo ljudje,
ljudje so lačni psi.

Ljudje postali so zveri;
kozolec je dušo dobil,
kozolec za vasjo.

O DEKADENTNOSTI V SODOBNI LITERATURI

VLADIMIR PAVŠIČ

Dekadentnost ni zgolj literaren, marveč povsem psihološki in sociološki pojav. Zato je naivna in neutemeljena trditev, da je evropska literatura premagala dekadentne elemente zgolj z izpremembo nekih dekadentnih literarnih smeri, to se pravi, z zatonom novoromantike, simbolizma itd. Literatura je tesno povezana z vsemi življenjskimi pojavi; ako je ves ritem nekih dob optimističen, „progresiven“, tudi literatura ne more biti drugačna, kadar je osnovni ton nekih razdobij, nekih kultur pesimizem, melanholično umiranje, je tudi osnovni ton umetnosti pesimističen. Dekadentnost se pojavlja v literaturi nekega razdobja, ker je življenjsko občutje ljudi te družbe in kulture dekadentno, ona deluje kot razkrajajoča, žgoča sestavina v možganih, živčnem sistemu, strasteh, krvi, čustvih. Pod njeno silo se razkrajaja miselnost, moralno čustvovanje, estetsko občutje, skratka ves življenjski stil neke dobe. Iz tega procesa razkrajanja, teže pesimizma, odmiranja se ne morejo danes docela izkopati niti osebnosti z res do visoke mere razvito in stopnjevano življenjsko zavestjo. Tu tudi ne pomaga še tako progresiven, v nastajajoče, bodoče življenje usmerjen nazor; tu odločajo celi kompleksi procesov, ki se vrše brez posameznikove volje v družbi, ki s svojo mrtvo pezo leže na človeku in ki jih še tak optimizem ne more premagati. Celó Krleža priznava v „Obračunu s njima“, da so v njegovi liriki vsekako razni dekadentni, mračni elementi, proti katerim pa je on, ki je sam člen te žalostne realnosti, brez moči, čeprav jih poizkuša iz sebe izločiti.

Dekadentnost v literaturi (in življenju) naših dni ni povsem osebna zadeva nekega človeškega individua, njen pojav korenini v tisočerihih vzrokih, izhajajočih iz sodobne kulture, ki se gubi in lomi sama v svojih paradoksih, naslajajoča se nad lastnim razkrajanjem in razpadanjem, perverzno, živalsko požirajoč sama sebe. Današnja Evropa je ena sama velika tovarna nevrotikov, neživljenjskih fantastov, bolesteržev, invalidov, pubertetnih samomorilcev, perverznih in poklicnih zločincev, ekshibicionistov, spiritistov, hiromantov, vročih, na pol blaznih odrešeniških glav in utrujenih diplomatov, hipnotizerjev, dvajsetletnih starcev, živih mrtvecev, milijonarskih mumij, desparadov, skratka cele galerije teh do kraja dekadentnih, degeneriranih eksistenc. In ni čuda, če je skoro vsa sodobna evropska literatura le bolj ali manj trpka (Lawrence, Joyce, Proust, Celine i. dr.) ali pa otožna, bolesta lirična resignacija. Smeh

skoro docela izginja iz literature, humor se je izprevrigel v ironijo in sarkazem. Razumljivo je, da vsaki močni, genialni umetniški osebnosti preostajata le dva izhoda, dve reakciji: ali se resignirano docela predati vseobčemu razkroju in sprejeti ter doživeti dekadenco na sebi kot neizprosno nujnost, ali pa se ji upreti z vsem živim, optimističnim, aktivističnim elementom.

Lirika je najbolj neposredno, primarno doživljanje življenja, življenjska zavest nekega človeka je v njej najbolj čisto, neskaljeno izražena; zato ni morda neumestno, ako v našem razmišljanju o dekadenci prisluhnemo predvsem osnovni ubranosti, ki jo kaže lirika polpretekelega in današnjega časa. Iz te lirike se vije onemogel krik človeka, ki ga je do skrajnosti zindividualizirani družbeni sistem odrinil v samoto, iz katere ne more in niti noče stopiti v preprost, neposreden, nezlagan, nepotvorjen stik z življenjem in ljudmi. Dekadentnost se pojavlja v mnogih odtenkih pri različnih umetniških osebnostih. Sedaj pri Baudelaireu kot naslada nad lastno onemoglostjo, nad lastnim razpadanjem, kot mazohistična melodija razbolelih živcev, spremljajoča razpadanje, odmiranje nekega davno dozorelega, nagnitega individua v nekem življenju, s katerim ga razen tega usodnega zakona samouničevanja, propada skoroda ne veže nič; ali pa kot Verlainovo onemoglo predajanje vsega svojega bistva življenju, ki nas melanholično nosi naokrog „kakor mrtve liste“; in prav v tem onemoglem „nezaustavljanju zlu“ drhtita topa boleost in usodna, davno resignirana zavest propadanja, poti v koncu. Vsa ta poezija je prtajena melodija na „Voyage au bout de la nuit“. Zavest, da propadeš, te ne bo več vznemirjala, ko jo vzljubiš; tudi neozdravljiva bolezen je ozdravljiva, samo umetnost je, vzljubiti jo. In to umetnost obvladajo dekadenti virtuozno. Smrti premagujejo z ljubeznijo do smrti — tako na primer postaja pri Maeterlincku (vsaj v njegovih dramah, polnih „majestetične“ smrti) ta ljubezen že naslada, skoro perverzno uživanje nad neizprosnostjo in grozotno tragičnostjo usode, ki ždi nad vsemi njegovimi eteričnimi osebami kot mračen simbol propadanja; iz tega grozotnega vzdušja ni nobenega izhoda, in Maeterlinck ga niti ne išče. Filozofija dekadence je prav v tem: življenje je smiselno tam, kjer samo sebe uničuje; zrno, ki ne pogine, ne rodi sadu. Človek mora osebno propasti, cele generacije, cele kulture za neko novo življenje, ki bo nekoč prav tako propadalo. Kulture dosežajo svoj višek prav za prav šele v svoji dekadenci. Odtod tudi zaljubljenost dekadentov v lastno razjedajočo bolečino in v vse, kar se uničuje, v to kulturo, ki zahaja v bogati simfoniji barv, kakor solnce ob zatonu; in to melanholično za-

hajanje, izginjanje, prelivanje najtanjših čustev kakor predvečernih barv in daljnih zvokov, ta svetloba med dnevom in večerom, to neopredeljivo in nedoločno nihanje nastrojenj vzbuja neizrečeno, sladko-bolestno estetsko ugodje. Zahod solnca ima svojevrstno, otožno, mamečo, tiho lepoto. Nekje na dnu te poezije neslišno valovi nedoumljiva muzika, ki nas opaja in draži, kakor vse, čemur ne moremo do dna. Dekadent torej — ljubi dekadenco zaradi lepote, ki je v njej. Zahajanje solnca je bogatejše na barvah od visokega poldneva, v sliki ga lahko izraža le mogočna fantazija in bogata paleta. (T. Gautier.)

Ista razbolela otožnost vsega davno dozorelega, a neizživelega, nesproščenelega duha in mesa, ista melanholija razkroja, smrti, ista od-tujenost vsemu, razen svoji ljubljeni bolesi, ista resignacija in naslada nad resignacijo veje kot mehak pozno poletni veter, dišeč po grobeh in cipresah, iz poezije nemških novoromantikov Huga von Hofmannsthal, Rainerja Marija Rilkeja ter cele vrste ostalih lirikov od začetka simbolizma do ekspresionizma. In tudi kadar se ta lirika opaja z življenjskim optimizmom, kadar se preliva v prirodo z nekakim skoro erotičnim občutjem, je to le onemogel vzgon iz brezupne, težke, usodne resignacije. Dekadentna v tem smislu je še vedno skoro vsa moderna, tudi povojna poezija. V nekaterih njenih predstavnikih ni več opaziti niti bolečine niti ugodja nad dekadentnim življenjem v sebi in izven sebe. Tu sta otopela strah in bolečina v imenu velikega idola — besednega artizma, dognanega do skrajnosti. „Altissimo poeta“ Paul Valéry (francoski George ali D'Annunzio) je skušal svojemu formalizmu dati filozofsko, etično osnovo: visoko razvita, dognana, matematično preračunana forma zahteva izredno avtodisciplino oblikujočega poeta. Umetniško ustvarjanje je popolno obvladanje samega sebe, izraz in zavest najfinejših, najbolj prefinjenih čustev in misli. Zato je umetniško oblikovanje etičen akt v najvišjem smislu besede. Da, toda veliko avtodisciplino zahtevajo le eruptivne, silovite strasti, ki so razganjale notranjo konstrukcijo kakega Kleista, Goetheja, Byrona, Keatsa, Baudelaira, in le pri njih je umetniško oblikovanje etičnega značaja, ako govorimo v Valéryjevem smislu, dočim ni pri Valéryju ali Georgeju dosti bolj etično ko pisanje matematičnih domačih nalog. Kakšna je razlika med dekadenco Baudelaira in dekadenco Valéryja, je najjasnejše povedal Krleža, ko pravi nekje, da je tam sicer dekadentna poezija, a polna neugnanega krvavega čustvovanja, tu le v bistvu povsem prazna, intelektualistična, do skrajnosti izcizelirana besedna kultura. Besede žive v svojem porcelanastem, steklenem carstvu, v mrtvem estetskem vakuumu, onkraj življenja, ki gre zunaj svoj tragični železni marš.

V odnosu do te brezupne sodobne evropske realnosti se ekspresionizem razlikuje od dekadence samo v enem pogledu: dekadent se predaja s svojo logiko propadanju, ekspresionist se s propadanjem bori, a je v bistvu prav tako dekadenten. V tragični zavesti onemoglosti, ki jo izpričujejo fantastične, nervozne, hlastne geste, skuša paralizirati dekadenco v sebi z duhovno katarzo in z neomajno, obupno „vero v človeka“. A ne z vero v človeka, kakršen je, marveč človeka svojih vizij in svojih vročičnih halucinacij.

Ta „duhovna katarza“, to očiščevanje človeka je v svojem bistvu le jalovo, zavestno ali podzavestno bičanje razbolelih živcev; na dnu vse te ekspresionistične in seveda še v večji meri surrealistične, futuristične, kubistične literature so vendar razni patološki kompleksi. Ti ljudje beže v „samotne pokrajine“ lastnega, razbolelega duha, ker so na eni strani preveč občutljivi, da bi prenašali klavrno okolico krog sebe, na drugi preslabi, da bi se propadajočemu življenju postavili nasproti z novo vero v novo skupnost ljudi, z novimi življenjskimi energijami in smotri. Ekspresionistični umetnik čuti, da je družba krog njega prenasočena z nasprotji, toda ker sam ne najde odgovora in rešitve teh nasprotij, se jim enostavno umakne vase in ne misli več na zemljo kot na krvavo stvarnost z milijoni in milijoni življenj, marveč se igra v nemogočih besednih konstrukcijah, obratih, vizijah z nekim abstraktnim svetom, ter čuti zemljo pod nogami kot belo, stekleno, mistično kroglo, ki ob godbi planetarnih svetlob jadra v neznana vesolja. Potrgane so torej vse antene, ki so posredovale med konkretnim zunanjim svetom in sprejemajočimi ekspresionističnimi možgani. Jasno je, da ima usmerjenost te umetnosti, bolj ko katerekoli druge, vzroke v patoloških pojavih posameznikov in v patologiji časa in družbe, ki je to umetnost dala.

Že v Strindbergovih poznejših dramah imamo osnovo za vso kasnejšo ekspresionistično dramatiko. Ni slučaj, da je Strindberg, avtor stoojstotnih naturalističnih dram, napisal kasneje mistično dramo očiščanja „V Damask“ in da je dvakrat mogočno vplival na moderno nemško literaturo: prvič kot naturalist, drugič kot početnik ekspresionizma. Prav tako ni slučaj, ako je drugi izraziti naturalistični dramatik Gerhard Hauptmann, avtor „Tkalcev“, „Praznika miru“ itd., napisal kasneje kakšen „Potopljeni zvon“. Med naturalizmom in ekspresionizmom je povsem logična zveza, kakor velik se tudi zdi prelom med njima. Naturalist je predvsem nagnjen k miniaturnemu opazovanju raznih patoloških slučajev; od stvarnega, hladno objektivnega opisovanja raznih boleznosti in anomalij do podzavestnega nagnjenja k tem boleznim pojavom ni dolg korak. Ta korak je storil že Strindberg. Njemu je

sledila cela generacija ekspresionistov, seveda v ekstrem; na bolešni osnovi svoje duševnosti, ki ji je pomagala dekadentna doba (posebno vojna in povojni čas) do popolne neorientiranosti v času in prostoru, je zgradil ekspresionizem cel zračni sistem svoje filozofije. Duševnost takega ekspresionista je nenadno dobila čudovito podobo: notranji prostori, osvetljeni od najčudovitejših reflektorjev iz vesolja, in v teh prostorih grozotne fantastične borbe nekih mističnih „principov“, v katere je ekspresionist reduciral eksistenčni smisel človeštva. Skratka, moderni inferno s svojo logiko, svojo etiko. In to umetnost, ki je najvernejši izraz bolešnega nastrojenja te odmirajoče zapadnoevropske fevdalno-meščanske kulture, so hoteli še nedavno in jo še hočejo proglasiti za znanilca preporoditve človečanstva. Skratka: dekadent se z mazohističnim občutjem onemoglega ugodja predaja dekadentnosti v času in v sebi, ekspresionist z nič manjšim bolešnim razpoloženjem zdravi svojo, v bistvu prav tako dekadentno naturo z raznimi „čarodejnimi“, idealističnimi recepti.

Ekspresionizem je kot pozna, že degenerirana romantika beg pred življenjem, in ker smatramo, da je tak beg povsem dekadenten pojav, sodimo, da tudi ekspresionizem ni bil glasnik neke nove prerrojene dobe človečanstva, temveč samo nadaljevanje in stopnjevanje dekadentne moderne umetnosti.

Življenjsko občutje nikakor ni odvisno le od razuma, marveč od neštetihi komponent biološkega, psihološkega in sociološkega značaja. Zato splošnega življenjskega občutja nekega človeka zgolj razumski svetovni nazor še ne more izpremeniti, ako se ne izpremene tudi ostale komponente, ki oblikujejo psihološko nastrojenje nekii zgodovinskih dob. Danes lahko živi človek s povsem progresivnim pogledom na življenje, a nosi v sebi dekadentne elemente: občutek lastnega propadanja, jalovosti, onemoglosti, bolešno razbičanih živcev, skrajne depresije, pesimizma in melanholije. Dekadentno življenjsko občutje nekii posameznikov bo brez dvoma ostalo vedno, toda kot socialno-psihološki pojav, kot neka razširjena, splošna bolezen bo izginilo šele takrat, kadar mu bo osnovo, na kateri se bohotno razrašča, izpodkopalo novo, prerrojeno življenje, na novo osnovana in prenovljena človeška družba, ki bo urejena tako, da bo možnost dekadentnih pojavov padla na minimum, ki je sploh dosegljiv. In šele v tej bodoči, z novim optimizmom prežeti človeški skupnosti bo rasla nekoč nova klasična literatura, o kateri lahko izrekamo mi, ljudje zgodnjega dvajsetega stoletja, le plahe in neodločilne slutnje.

BRSTENJE

A. DEBELJAK

*Stezica v logu. Parček z roko v roki.
Medene šepetata si besede.
Na klopci stara samka iz zasede
v zavisti opazuje ju globoki.*

*Vse živo ptic po hosti temnooki:
krilati dedček streže na sosede,
da kateri mu družice ne odvede.
Povsod kipe prirode bujni soki.*

*Slonim na plotu. To je deblo mlado,
ko Krist na križ pribito z žebli tremi,
pa vendar pedenj dolgo brst poganja.*

*Brez korenin, brez vrha mi naznanja,
da krčevito stiska k sebi nado:
„Živeti!“ tiho vpije z vlakni vsemi.*

NE UBIJAJ, MARVEČ — OŽIVLJAJ!

ESEJ O ŠOLI — K. OZVALD

Dalje dandanašnja šola premalo premišlja o tem, kolikšen pomen imajo za kultiviranega človeka „etični“, to je taki momenti življenja, ki te kar na mah tu ali tam postavijo pred neizprosno vprašanje: kaj je v danem položaju „prav“ in kaj ne? Zavoljo tega pa bi se že v mladem pokolenju moral s pridom zbuditi smisel za lastno odgovornost človeka v vsem njegovem dejanju in nehanju in za lastne odločitve.

V Platonovih dialogih se često burno, kar strastno razpravlja o etičnih vprašanjih. In Eduard Spranger duhovito opozarja, da Sokrat, ki je prav za prav glasnik Platonov, niti zdaleka ni najglasnejši v teh debatah. Saj tudi on sam resno išče, kaj je tu ali tam prav in kaj ne. A prav zato, ker mu duša ni dogmatično odrevenela, potegne Sokrat redno še druge za seboj. Tako pa torej ti dialogi (razgovori) niso „diskusijske zajednice“, katerim je, kakor vemo iz svoje sodobnosti, največ do tega, da ta ali oni „zmaga“ (druge „poseka“), ampak je to vselej zajednica — iščočih ljudi. In v ozadju te dialektike stoji vselej kot centralna oseba Sokrat, to je mož z močno dušo, ljubezni polnim srcem in velikim ciljem: da bi ljudi dovedel k luči ter jim prinesel etičnega znanja, ki jih lahko napravi notranje močne, svobodne in srečne.

In naša šola bo le takrat uspešno delovala na etično bitje in žitje mladega rodu, kadar bo podobna Sokratovim krožkom: kadar bo pomagala otroku in mladostniku, da zares prideta kdaj (v pošolski dobi) do virov duhovnega življenja — v svojih vsakdanjih okoliščinah. Ni dvoma, da mora prej ali slej za vsakega učenca in vsako učenko na mesto šole stopiti „življenje“ s svojimi potrebami, težavami in zahtevki, kjer bosta mladi in mlada imela še več priložnosti za pristno iskanje etičnih temeljev življenja. Toda kljub temu pripada že šoli prav pomembna naloga v etičnem oblikovanju otroka in mladostnika. Kajti šola ga lahko navaja k temu, da bo pazljivo motril vse, kar se mu ponuja kot etična sodba bodisi v njem samem bodisi v njegovi okolici; in prav tako ga lahko ravna, da bo v etičnih rečeh poslušal tudi druge in šel tako čez svoj lastni bolj ali manj tesni horizont. Šola si torej prizadevaj, da se etično življenje, ki bi naj raslo v medsebojnem izmenjavanju naziranj, ne bo ubijalo (z zahtevkom po brezpogojnem molku učenca, z mehанизacijo, šablono ali shemo . . .), ampak da se bo to življenje še bolj razvilo. S te strani vznikajo vzgojevalcu menda najtežje naloge v šoli: iz blodenj in zmot mladega bitja, njegovega kljubovanja, njegove zakrknjenosti ali prešernosti, ki so naravni tribut njegovemu razvoju, ustvariti pozitivne sile za njegovo „novo“ življenje.

Iz vsega tega pa sledi, da bi moral imeti učitelj, ki hoče mladino res etično oblikovati, nekaj Sokratovega duha. Zakaj samo takrat bo v mladih dušah vzbujal in oživiljal etične sile, kadar sam ni dogmatistično otrpnil. Nič ne de in ni nemara v kvar njegovi „avtoriteti“, če učenci opazijo, da tudi on še išče; prav s tem jih bo marveč potegnil za seboj. Za vodilo pa mu bodi globoko spoznanje, da se življenje v mladih dušah ne drami po metodah logičnega prepričanja, ampak z — ljubeznijo do teh duš.

A za svojo inspiracijo v to smer bi tudi naš vzgojnik s pridom bral že omenjeno Copeijevo razpravo o „plodovitem trenutku“ v obrazovanju človeka. Toda prezreti ne smemo, da i najbolj „sistematska“ navodila bore malo pomagajo takemu zgolj „šolniku“, ki nič ne sluti o tisti dinamiki, po kateri utripa duhovno življenje mladega človeka.

Ni ga menda človeka pod solncem, ki ne bi doživel trenutkov, ko se mu duhovni pogled obrača k — celotnemu smislu življenja. In tako prihaja, da ima vsako doživljanje, v katerem se nam tako ali tako javlja „centralni“ smisel življenja, na primer „razmišljanje“ ob težkih udarcih ušode (smrt, neuspeh), nekakšen religiozni ton na sebi.

Sodobniki živimo po vsem svetu, ne le v Evropi, v času hude krize, ki ni samo gospodarska ali socialna ali politična, ampak notranje člo-

veška, to je kriza v bitju in žitju človeka. Goethe je globokoumno dejal, da je glavni tema zgodovine boj med vero in nevero. In „kriza“, v kateri nahajamo sedanjega človeka, je v jedru — verska kriza. To in nič drugega izpričuje na primer vsakdo, ki (na begu pred samim seboj) govori, da je ali da bodi religija — „privatna“ zadeva, ali ki izraža svoje mnenje s podobnimi, plitvo zakoreninjenimi besedami. Imeniten tolmač sedanjega stanja je Masarykova knjiga „Moderní člověk a náboženství“ (1934). Zato pa je temeljno vprašanje, ki se „samo“ stavlja pedagogiki, vprašanje, kako bi se mogel dati verstvu nov, to se pravi, človeku nove življenjske sile prinašajoči smisel.

V pristno verskem doživljanju iščeš stika z nečim višjim, „najvišjim“. Kajpada se versko doživljanje ne dá ljudem kar hoté zanašati in „montirati“ v dušo. Če bi hotel kdo z umetno metodo v tebi na dan poklicati globoko versko doživljanje, bi bila to „hybris“ (brezbožna prevzetnost), ki se sama po sebi maščuje. Stika s tem, kar je najvišjega v človeškem življenju, moraš sam iskati.

In kako je s „plodovitim momentom“ v verskem življenju? No, tukaj je tak blagoslovljeni trenutek v tem, da — ali začutiš v sebi pristne utripe verskega doživljanja, ki so lahko začetek prerojenju tvoje osebe, ali pa da — doumevaš globoki smisel tradiranih verskih dobrin.

Verska vzgoja v šoli je dandanes zares le — verouk. In še ta ni vsekdar živ, po načelih „plodovitega momenta“ urejen uk (glej Copei, l. c.), ampak največkrat zgolj doslovno memoriranje verskih učnih dobrin: katekizma ali pa svetopisemskih zgodb. Toda če si otrok ali mladostnik še tako trdno zapomni na primer evangeljske izreke ali odgovore na katekizemska vprašanja, ni v tem prav nič verske „vzgoje“. Kadar si kdo kar mehanski in zlasti še nerazumljeno vtisne v spomin zaklade verskega življenja, tako povsem pravilno izvaja Copei, tedaj jih s takim početjem oropa njihove „duše“ ter tako — izkazi. In tako se zapira v šoli posebno rad dohod do verskega doživljanja s tem, da se vsak utrip mladostnega iskanja, dvoma in obupavanja zabranjuje ter odklanja kot nekaj — „krivoverskega“. To je spaka prave verske vzgoje; na ta način se daje mladini kamen namestu kruha.

In vendar bi utegnil biti verouk izredno plodovit, ko bi bila verska vsebina, ki je zaodeta v to ali ono versko obliko (molitev, obredi), otroku ali mladostniku odgovor na tisto, kar išče ali pa vsaj nujno potrebuje. Ali pa, ko bi se v mladi duši najprej vzbudila pripravljenost za pristen sprejem verske vsebine.

Res da je v prvih otroških letih čestokrat najbolje, če mu biblijske zgodbe kar prostodušno pripoveduješ, ker jih otrok rad posluša ter

delajo nanj močan vtisk. Saj se „malček“ tako od srca veseli na primer ob veselih dogodkih iz Jezuščkovega življenja ter prav tako tudi zares žaluje ob Kristusovem trpljenju. Nikar pa si pred tukaj dano problematiko ne zavezuje oči, ko je iz otroka postal mladostnik, odnosno mladostnica: ko se pred njim drugo za drugim maje, kar je doslej trdno stalo, ko začne iskati ter se čestokrat obupan obrača od vsega tistega, kar so mu v otroški dobi bolj ali manj dogmatično podajali. Le čujmo tole izpoved gimnazijke, ki jo je objavil leposlovni dijaški list „Žar“:

I n l a h k a m i j e p o t . . .

Si bil kdaj, Večni, v mojem revnem srcu?
Si kdaj govoril mi kot veter rožam?
Si v noč prisluhnil mojim bolnim krikom?
Si bil kot jaz, ko velo cvetje božam?
Nekoč si bil, še so nekje spomini.
V pomladnem solncu si govoril z mano,
v bolesi sem kot dete vpila k tebi
in skupaj zrla zemljo sva prostrano.
Zdaj ni Te davno več, pa Te ne kličem.
Kot jutro sem, ki vstaja za gorami,
kot cvet, ki se v pomladni dan razcveta,
in lahka mi je pot brez Tebe, sami.

Če ne zaslutiš in uvažuješ, kako mlada duša v mukah išče Boga, jo s svojim neveščim postopanjem prav lahko sam poženeš v zakrknjenost, kljubovalnost in odpor. In šele trdo življenje pozneje včasi, toda ne vsekdar, popravi to, kar je šola zagrešila, ter človeku pomaga — najti Boga.

Seveda zavisi naposled tudi tukaj vse od tega, da je izpolnjen glavni pogoj: samo tisti bo otroku in mladostniku vzbujal „plodovite momente“ verskega življenja, ki jih sam doživlja v duši. Če vobče kje, ima tukaj osebno bitje in žitje vzgojnika za mladino, ki mu je izročena, odločilen pomen — pozitivno in tudi negativno.

*

In tako boš, spoštovani bralec, najbrž pritegnil, da šola res mnogokrat greši, lahko bi se reklo — zoper peto božjo zapoved. Njenemu grehu je delno vzrok to, da je šola pač „politicum“ („instrumentum regni“) vse do danes, to se pravi, v preveč papirnatih rokah upravnega aparata. A delno tudi v neogibnosti, da je „orodje“ v rokah učitelja ali učiteljice, ki po navadi vse premalo uvažujeta, da otrok in mladostnik ne sme biti samo predmet šolskih zapovedi in prepovedi, ampak da je tudi — živo bitje v razvoju, ki mu dajejo smer biološki zakoni.

SONET

BOŽO VODUŠEK

XIX

*Zaman ne klešejo te, o pravica,
kot ženski kip z zavezanimi očmi,
ki mu levica tehtnico drži
in gol, pogubonosen meč desnica.*

*Saj v ti podobi, marmorna devica,
s katero drzno goljufaš ljudi,
se vkljub vsi iznajdljivosti laži
odkriva prava, zoprna resnica:*

*Samica si, ki delaš se brezbrizno,
dokler ne bo od njih, ki sta sprijeta,
močnejši slabšega na tla pobil;*

*kot slepa čakaš, kdaj se bo ponižno
nagnila tehtnica od pesti zadeta
in ti bo zmagovalec meč izvil.*

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

V NAŠI izbi je stala omarica polna Mohorjevih knjig. Otroci se jih nismo smeli dotakniti, četudi so nas mikale kakor prepovedan sad. Kadar je nanesla prilika, sem se neopazen splazil k omari in brskal po nji. Iskal sem knjig s podobami, ki so mi odpirale svet in bogatile domišljijo. Tako redke so bile ilustracije v tistih časih. Robinzon starši — edina knjiga, ki sem jo smel kdaj pa kdaj vzeti v roke in jo prelistovati po ure in ure. Vsebine še nisem poznal, iz podob sem nizal in ustvarjal zgodbo. Med celim kupom knjig ni bilo razen nekaj koledarjev z ilustriranimi dogodki leta nobene take, kakor so bile „velike nemške bukve“, ki so jih imeli pri sosedu.

Nismo smeli na vasovanje v tuje hiše, kadar bi hoteli, niti ob nedeljah. „Ali smemo k ‚nuncu‘?“ smo zaprosili. „Po kaj?“ so nas vprašali. „Gledat ‚velike nemške bukve‘.“ Skozi vrsto let smo odgovarjali vedno enako. Ako naša prošnja ni bila prepogosta, so nam jo le redko odbili. Naj se lepo vedemo, pred nočjo naj bomo doma. Po dva ali po trije smo se držali za roke, ko smo odhajali nizdol po kameniti stezi.

Spomin na umrlega Dolinarja je bil že pobledel. Z otroci smo si bili dobri prijatelji. „Nuna“ je bila radodarna, ljubezniva ženica; pozdravila nas je in ogovorila s prijazno besedo. Ob nedeljskih popoldnevih je bila njihova hiša polna otrok. Plahi in sramežljivi smo sedeli na klopi, vendar se nikjer nismo počutili tako domače.

„Velike bukve“, sem pošepnil Andrejčku; bal sem se, da bi prehitro nastala noč. Deček je bil za dve leti starejši od mene, dolg za svoja leta, suhljat in svetlolas. Pogledal je mater. „Ali smem?“ Prikimala mu je. Niti enkrat nam ni odbila prošnje.

Rajni sosed je bil vsako leto kupil ilustrirani nemški koledar. Cel kup jih je ležalo v omari, ki je stala v gorenji kamri. Ti nas niso hudo zanimali. Imeli so tudi „male nemške bukve“ in „velike nemške bukve“. Tako so ju imenovali otroci iz vse sosesčine in tudi odrasli. „Male nemške bukve“ — vezani letnik „Fliegende Blätter“, ki so največkrat počivale na dnu omare. Pravi čudež so bile „velike nemške bukve“, vezani letnik nemške družinske revije „Über's Land und Meer“ v zelo velikem formatu.

Knjiga je bila težka, da le kaj. Otroci smo jo drug za drugim jemali v roke in se ji čudili. Odprta je pokrila skoraj polovico mize. Zgrnili smo se okoli nje, viseli na robovih, glava se je tiščala glave, da smo si delali temo. Nič ne de, če so nekateri gledali vse narobe ali od strani. Kar ni bilo prav, je popravila domišljija. Pregrinjal je Andrejček, včasih jaz, ki so nama zaupali, da ne bova raztrgala listov. Čudne, ostre črke, ki jih nihče ni znal brati. Vsebina knjige nam je bila za zmeraj zapečatenata.

Saj nam ni bilo zaradi vsebine. Knjiga je imela podobe, v katerih je za nas tiščala njena velika, skoraj bajna vrednost. Podob pa nič koliko. Nekateri čez celo stran, druge manjše, a v taki množini, da so, tako se nam je zdelo, izrivale druga drugo. In kakšne podobe! Državniki, generali, vojske in atentati, ladje na morju, železnice, o katerih smo komaj kdaj slišali, velika tuja mesta, gospodje v ozkih, rešetkastih hlačah, s klobuki kakor lonci, gospe v prečudno nabranih oblekah in s psički na vrvicah. Prebivalci vseh petih celin sveta, Indijanci, zamorci in Kitajci. In karikature! Spačeni obrazi, ki so nam vzbujali grozo in smeh. Saj nismo vedeli natančno, kaj nam kažejo te podobe. Razlagali smo si jih po svoje, ustvarjali iz njih poseben svet, o katerem smo potem govorili, kakor o starem znancu.

Po uro, po dve uri smo viseli na mizi. Nismo čutili napora ne lakote. Za nas, ki nismo pogledali dlje kakor k fari in smo komaj verjeli, da je za gorami še svet, je bila ta knjiga kakor bajna dežela.

Vsakikrat sem se vračal domov ves omamljen, z nasičeno dušo. V mraku pred menoj so plesale podobe, se prekopicemale druga čez drugo. Z muko sem jih urejal v mislih, zaman sem se trudil, da bi se pomudil le pri eni. Vrsto dni so mi razburjale domišljijo, vmešavale so se mi celó v sanje. Kdaj pa kdaj so se mi združile v čudovite predstave; kadar sem jih hotel izraziti z besedo, so se mi domači začudili. „Kje si to slišal?“ so me vpraševali. „Videl sem v ‚velikih nemških bukvah‘.“ In se niso več čudili. Vedeli so pač, da so v „velikih nemških bukvah“ skrita mnogotera čuda.

VELIKE nemške bukve niso bile nič v primeru z dogodki, ki sem jih slišal ob zimskih večerih. Iz pogovorov staršev je rasla podoba za podobo; pisane in mnogolične so se razgrinjale pred mojimi očmi. Velika knjiga bližnje in daljne preteklosti, zgodovina fare in našega rodu. Okolica, v kateri sem to sprejemal, tesna izba, ki se je ob večerih zdela še tesnejša, ožja ko druge krat, mameča toplota, ki je vela od velike peči, ozek krog svetlobe, ki je padal izpod zelenkastega senčnika svetilke na čevljarški mizici, mi je še poglobljevala vtise. Na podu in na stenah so se odražale razgibane sence deda in očeta, babice in matere. In v vsem prostoru občutek, ki se je rahlo dotikal duše in ga je težko popisati. Podoben je bil preprostemu napevu stare, lepe božične pesmi, ki še neizzvenel visi v zraku.

„Ali se še spominjaš, Neža?“ je začel ded. Vsakikrat se je obračal na babico, ki je bila živa priča tistih dogodkov, ali je vsaj slišala o njih... Takrat me niso več gonili z ostalimi otroci v posteljo, zvečer sem smel ostajati v izbi. Legel sem na trebuh po peči, si z dlanmi podprl brado in strmel po izbi in v okna. V vsaki šipi pomanjšana podoba družine okoli medle luči. Na zunanjih zamrznjenih šipah vrtiliči bajnega cvetja, palmovi gozdovi zamorskih dežel. Za njimi je zijala tema. V jasnih nočeh so se zdele gore neizmerno visoke, svoje bele vrhove so molele med zvezde. Veter je v presledkih zaganjal sneg v okna. Veje so šklepetale, v drevju je ječalo, kakor da nekdo trpi. Ti glasovi so nam kakor tiha groza legali v dušo. V nočeh, ko je bilo nebo zatepeno z oblaki, je bil zunaj tak mir kakor v grobu. Le snežinke so tiho, narahlo šelestele na šipe. Bilo je, kakor da se bela misel igra na njih in hoče v izbo. „Ali se še spominjaš, Jakob?“ je povzela babica... Bile so ure pozabljenih dnevni brig. Duše so se zatekale k spominom in se rešile v domišljijo. Včasih, kadar se njuni spomini niso na las ujemali, bi se bila ded in babica skoraj sprla. Ali se je bila Klančarjeva

Urška omožila z Janezom ali z Matevžem? Saj je bilo vseeno. Vsi trije so bili že davno v grobu.

Zijal sem in lovil besede, ki so se trgale med nabijanem kladiv in suhim šumenjem drete. Gledal sem obraze, ki jih je lepšal tisti značilni, mirni nasmeh, ki se poraja iz spominov. Vse, kar sem slišal, se mi je zdelo tako daleč, a hkratu tako blizu. Iz besed niso nastajale zgodbe, ampak podobe. Podrobnosti so mi uhajale ko pesek skozi prste, v spominu so mi ostali le dogodki, ki so mi takrat najhuje drastili domišljijo. Pripovedi so bile nazorne, suhe, skoraj otipljive, šele jaz sem jih opletel z baročnimi okraski. V slednjo novo zgodbo so se mi vrivali odlomki prejšnjih, se fantastično prepletali med seboj. Osebe, ki so zdavnaj živele, so plesale mimo mene ko pošasti, skoraj nič več podobne ljudem.

Tako burno mi še nikoli ni snovala domišljija. Prehitevala se je in se ni ustavila niti za trenutek. Biló mi je, kakor da plavam v mrzličnih sanjah. Sanje, sanje... Podobe, podobe, podobe... Ljudje in pokrajine, vse, kar me je obdajalo, je dobivalo drugačno lice... Kojca brez senožeti, do vrha porasla z gozdovi. Sekira poje, grofovski les drči v dolino... Pri fari leseno župnišče; na mestu, kjer je v starih časih stal grad. Od znotraj so bile v steni izrezane podobe cvetic in živali. Kdaj je to bilo? Župnišče je bilo pogorelo do tal; menda se ga je spominjal praded Matevž iz svojih otroških let... Cerkev svetega Lenarta na kuclju, takrat še majhna, na pol lesena, zunanjo steno ji je oklepala velika železna veriga. Če sem zamižal, sem jo videl pred seboj. S tisto predstavo je bila tesno povezana pripovedka o Turkih. V rdečih hlačah, s krivimi sabljami, grdogledi dirjajo iz baške doline. „Le klenkaj, le klenkaj, sveti Lenart; preden boš delopust odzvonil, bodo naši konji s tvojih oltarjev oves zobali in iz tvojih kelihov vodo pili...“ Zvonovi so se sami od sebe razmajali in zazvonili delopust. Turški konji pa so se pogrezali v prst in v kamen, zemlja jih ni več držala. Paša je škripal z zobmi, s krivo sabljo v živo skalo vklesal znamenje križa in se zaklinjal, da ga ne bo več v tisti breg ne v tisto dolino. Držal je besedo, ni ga bilo več. In tudi ni več znamenja križa ne konjskega kopita v skali, jaz ga nisem mogel najti. Težko mi je bilo po treh dekletih, ki so jih bili Turki privezali mulam za repe in jih odtirali s seboj. Morda so bile iz hiše mojih pradedov, saj je stala tam v bližini

Tej predstavi se je zmeraj pridružila druga. Ni me motilo, da so bila vmes stoletja... Praded teče čez drn in strn v hrib. Za njim truma kmetov s palicami. „Ali se boš ustavil, huncvet?“ Nič. Noče, da bi ga zvezali, poslali na Laško, kjer bi zapravil svojo mladost. Sredi gozda se za noč zagrebe v kup listja. Med spanjem zapade sneg, da se skoraj zaduši. Dolga pot čez goré, volkovi so mu za petami, s krva-

večimi nogami je stopil v tujo deželo. V širnih gozdovih je sekal les. K njegovim domačim pa se je naselilo sedem vojakov s korporalom. Pili so in jedli, uganjali burke. Ali se bo vrnil sin, da ga vzamejo s seboj? Kdo ve zanj! Shrambe so prazne, vojaki potegnejo telico iz hleva, jo zakoljejo in pojedjo. Jutri pride na vrsto krava . . . Kadarkoli je ded to pripovedoval, se mu je od žalosti in ogorčenja tresel glas . . . Pradedu Matevžu so poslali pošto, naj se vrne, ako hoče rešiti hišo. Vrnil se je in rešil hišo. Sebe je rešil šele čez dvanajst let, ko je pobegnil iz francoskega ujetništva v Mantovi. Niso ga znova ujeli kakor druge, da bi ga obrili čez polovico glave in ga vkovanega v verige za svarilo gonili po mestu. Sredi široke, umazane reke je prežala nanj smrt, rešil ga je tovariš. Slikal sem si ga, kako omahuje in mu le velika, kuštrasta glava gleda iz vode. Ne vem, zakaj sem mu v svoji domišljiji prisodil veliko, kuštrasto glavo . . .

Podobe, tako medle in pošastne ko sence na steni. Ni jih bilo konca. Nizale so se druga za drugo. Vesele in žalostne, kakor je naneslo. Nikoli pozneje nisem s tako drhtečim srcem bral knjige, kakor sem takrat poslušal. Dogodki so se prekopicovali pred menoj, nisem več razložil, kaj se je zgodilo prej, kaj pozneje. Morda sta to doživela ded in babica, morebiti že praded in prababica? Ali kdo drugi? Saj je bilo vseeno . . . Bili so časi, ko so bili razbojniki tako vsakdanja prikazen kakor berači in so napadali domove na samotah. V hudi zimi je velika čreda volkov napadla vas in lomila v hleve. Ljudje so se v sili zatekli k trlicam, ki so lajale kakor hudi psi, da so se jih volkovi prestrašili in pobegnili. Potem požar pri fari, ki je iz lesenih hiš ob klancu šinil do neba, in je voda v koritu kipela od vročine. Takrat je bila babica še majhno dekletce, služila je za pestunjo. V tenki oblecki, ki jo je edino rešila, je čepela v sadovnjaku; njene sinje oči so se široko odpirale od groze . . . In zopet ona. Takrat je služila za malo dekle. Poznala je Andrejona, gospodarjevega brata, vojaškega ubežnika in tihotapca. O njem je govorila z neprikritim zanosom in občudovanjem. Ni se bal ne Boga ne hudiča. Bila je priča, ko je zgrabil orožnika čez prsi in ga treščil ob kamnite stopnice v veži, da je vse zacvenketalo. Potem ga je lovil iblajtar in mu s konico sablje sekal rane v hrbet. Devetnajst ran, ako se babica ni uštela, z njimi je odnesel svobodo in življenje. V samotne svisli pod hribom mu je nosila hrane in žavbe, mu preobvezovala rane. Ogoršal je in zopet šel svoja pota . . . Ves sem drhtel. Hotel bi biti Andrejon, razbojnik, karkoli. To so bili ljudje! Upirali so se cesarju, se pretepali z žandarji, če je naneslo, so se metali tudi z medvedom. Tako oče našega soseda, rajni Koreninec, ki je imel baje roke kakor šape. Nekoč sta se na Otavniku srečala z medvedičem. To se

pravi, nista se baš srečala, medvedič je bil na drevesu, sosed pa je ustrelil vanj in ga ni dobro zadel. Preden je utegnil znova nabiti puško, je bil medvedič že na tleh, spoprijela sta se kakor možaka. Soseda je rešil brat, ki mu je s sekiro prihitel na pomoč. Mož je ležal na smrtni postelji, ko je prišel v vas tuj gospod in vse to popisal.¹

Večer za večerom . . . Glava mi je bila vroča, srce mi je bilo. Skozi ropot in šum dela so prodirale vedno nove besede. Izba se mi je zdela navrhana Turkov, vojaških ubežnikov, tihotapcev in medvedov . . . Pridružil se jim je laški razbojnik Lazarini. Pogosto se mi je zdelo, da ga vidim stati v temnem kotu z visokim, koničastim klobukom in s puško na trobento. Taka je bila njegova podoba, ki sem si je bil s pomočjo neke ilustracije ustvaril v svoji domišljiji. Četudi je bila njegova domovina daljna, je bil pri nas tako domač ko tihotapec Andrejon ali Peter Klepec. Svoj čas ga je ded lovil, ga videl z lastnimi očmi in ga stražil ukovanega na rokah in na nogah. Osemnajst ur po snegu in dežju, nekam v laške goré, v srce gozda, do samotne bajte, iz katere jim je razbojnik ušel po podzemskem rovu. Babura, ki je v pisanem mezlanastem krilu čepela na ognjišču in v kotliču kuhala polento. Dvajset zlatnikov, ako ga izda. Ona pa nič, še zinila ni, le grdo je gledala . . . Razbojnika so obesili. Pa je šel glas o njem, da jemlje bogatim in daje ubogim. Čemu ga je tedaj ded lovil? In zakaj je tedaj moral umreti? Zamislil sem se. Nekaj se ni ujemalo. In ko sem ga v svoji domišljiji videl stati v kotu, mi niso bile več tako strašne njegove črne, lesketajoče se oči . . .

Toplota, ki je vela od peči in mi prehajala v telo, je bila mameča ko vino. Z muko sem se otresel spanca, s poslednjim trudom odpiral oči . . . Osebe, ki jih je bila vrhana izba, so se mi pritaknile v sanje. Dobile so fantastično vnanjost, dogodki so se spremešali med seboj. Trije smo tekli v hrib, jaz, Andrejon in praded Matevž, a za nami Turki, s krivimi sabljami, ki so nam sekali rane v hrbet . . . Zakričal sem in se prebudil.

PRI NAS je bil humor domač. Morda smo ga podedovali od treh bratov, veselih krčmarskih sinov. Razen v najtežjih urah, ko sta v hiši vasovali bolezen in smrt, nam je bil smeh tako domač in vsakdanji ko molitev. Dovtipi, ki so prehajali iz roda v rod, niso pogrešali satire. Misel, ki je neumorno snovala med čevljarjskim delom, je pletla du-

¹ Znani jezikoslovec Franchet d'Esperey. Nanesel je gol slučaj, da sem kot dijak v starini kupil slovensko brošuro, v kateri je bilo to omenjeno. Brošure nimam več, tudi njenega naslova se več ne spominjam.

hovite zabavljice. Te lastnosti so se prijetno mešale tudi med pripovedovanje. Le včasih se je besedam primešala grenka kaplja, ki jo je iztisnilo življenje. Rane, ki se nikoli niso popolnoma zacelile. Sredi smeha se je nenadoma prikazala solza. Ti pogovori, ki so rasli iz bridkih spominov, so mi polnili dušo z začudenjem in tesnobo. Glas je imel drugačen zvok, ustnice so se krčevito stisnile, na obraze je legla mrklost. Lakota, bolezn, smrti, krivice in nesreče. Nisem si jih znal naslikati tako živo kakor tihotapce, Turke in razbojnike, zaradi tega so bile tembolj pošastne in grozeče.

Babica je pripovedovala na videz mirno, brez ogorčenja, kakor da slika prirodno nesrečo; le kdaj pa kdaj ji je senca prestale bridkosti zatrepetala iz glasu. Na preteklost, tudi na težke ure, je gledala trezno, brez strasti. Ded je bil drugačnega kova. Ob tem ali onem spominu mu je krčevito, uporno zaštrlela brada, oči so mu srdito preletele izbo. Kakor da ga še zmeraj žgo vsa ponižanja človeškega dostojanstva, ki jih je bil moral kdaj pretrpeti. Kakor da ga razganjajo vse žalitve, ki sta jih mogla požreti dva gostaška rodova. Sto in stokrat so morali zatreti srd in upogniti hrbte, da so smeli ostati v bajti in so se mogli preživeti od pomladi do jeseni. Ne, naši nikoli niso črtili bogastva, bogati so imeli celó neko veljavo v njihovih očeh. In vendar je prav iz njihovih besed zrasla pred menoj podoba kmeta, ki širok in sit, poln samogoltnih lastnosti stoji na klancu in deli krivico bajtarjem in gostačem.

„Tebe, Neža, takrat še na svetu ni bilo, ko smo prestajali hudo lakoto“, je dedu srditeje pela dretna... Šest let mu je bilo, še je nosil krilce, komaj je mogel tekati za ovčami, že je bil za pastirja. Pomlad, ko je stikal za lešniki, ki jih je bila pustila zima, za žirom, ki je bil že zvodenel, in za sladkimi koreninicami. Od lakote je žvečil travo, a nato je bljuval od slabosti. Služinčad je jedla vsak dan koprive, kuhane na mleku. V kašči pa je bilo še žita. Gospodar, gospodinja in otroci so na skrivaj otepali kruh... Naslednji spomin ni bil milejši od prvega. „Poslali so me v mlin po moko, zemlja je bila mokra, gospodar mi je prepovedal počivati, da ne bi zmočil meha.“ Pobič, moj ded, je nosil pretežko breme, nosil pol ure hoda, da ga je bolelo v prsih in je stokal. Postavil se je v breg na vse štiri, tako si je oddihal z bremenom na hrbtu, da mu je odleglo skelenje v prsih... In še tretji spomin na zimo, ko so predice predle globoko v noč. On, pastirček, je truden dremal ob čelešniku, zdaj pa zdaj je moral otrniti tresko. Veke so mu lezle vkup, glava na prsi, kdaj pa kdaj je legel za dve minuti po klopi. Pa si je gospodar nekoč očistil pipo in mu ležečemu kar tako za šalo kanil

drobec žlindre po strani v oko. Planil je pokoncu in zavekal od skeleče bolečine, si ko brez uma utiral veke. „Krohotal se je, zverina, le žena ga je okregala.“ Dedu je od srda trepetala brada.

„Vem, vem“, je babica naglo mežikala, pletilne igle so ji šklepetale druga ob drugo. „Ali se spominjaš? Ti si pasel na Otavniku, doma pa polna bajta otrok...“ Glas ji je bil trd ko resnica. Otroke je vlačila s seboj na njive, sebi je pritrjala, da jim je dala. Pa je vstala neko jutro, ko ni bilo niti suhe drobtinice več pri hiši. Nihče je ni naprosil za dnino, nikjer bi ne bila dobila pesti moke ne za boglonaj ne na posodo. „Otroci, bodite pridni!“ se je poslovila. In dve uri hoda na planino po prgišče turščične moke, ki si jo je bil odtrgal ded, dve uri hoda nazaj, da je skuhalo redko podmetenico. „Potem so pa jokali, ker se ni hotela počuhati, da bi jo jedli. Moj Bog, saj mi je bilo večkrat hudo, a tako še nikoli ko tistikrat...“

Pred menoj se je odpirala preteklost v vse drugačni luči kakor dotlej. „Še za denar niso dali“, je poudaril ded. V duhu sem videl svetel goldinar, ki ga ponuja od soseda do soseda, nese ga pet ur daleč v Idrijo, in od tam v Škofjo Loko. „Dobil sem turščice, pa v mlin — potem šele smo jedli močnik...“ Kadar je kdo utihnil, je bila nekaj časa moreča tihota v izbi. Dogodki, ki niso drastili domišljije, ampak so nekam težki legali na srce. Izmed ostalih podob je stal v temnem kotu le še Lazarini, ki je jemal bogatim in dajal ubogim; zdel se mi je prijaznejši ko kdaj prej. Kar sem slišal, se mi je zdelo daleč, nekje za gorami, obenem čisto blizu, kakor da bo zdaj zdaj obrcalo sneg s čevljev in stopilo v izbo... O tistih tesnobah življenja sta po navadi pripovedovala ded in babica. Oče in mati sta molčala. Nekoč pa je spregovorila tudi mati.

„To je bilo tisto prvo leto“, je začela z negotovim glasom kakor vselej, kadar se je vtaknila v pogovor. S „prvim letom“ je mislila na prvo leto zakona. „Zjutraj sem vstala in tešča odšla na Otavnik, kjer sem v lazu nakopala koš krompirja.“ Z bremenom na hrbtu se je v opoldanski pripeki vračala domov. „Tako sem bila šibka in lačna, obšla me je taka želja po jedi, da bi bila najrajši stopila v kako hišo in poprosila za košček kruha.“ Pa se je sramovala. Šla je dalje po poti, nenadoma je zagledala pred seboj velik hlebec kruha. Privezan na srobot je visel s poševne veje na pot in ji bingljal tik pred obrazom. Vanj je bil zasajen nož. Ponujal se ji je ko zrel sad, treba bi ga bilo le odrezati. Stežka se je premagala, da ni segla po njem, a premagala se je. Ozrla se je v breg. Nad njivami je pod nekim grmom čepela vsa družina

bližnje hiše. Opazovali so, kaj se bo zgodilo. Kdo si bo privoščil kruha? Ta je tisti, ki dela uroke, da jim poginja živina. Takrat tega ni bilo težko dognati, saj je bilo kajti lačnih ljudi v vasi... Mati se je tiho smehljala skozi solze, ki so ji navrele v oči.

Od začudenja nisem prišel do sape. „Jaz bi si ga bil odrezal“, sem rekel. „Bog varuj!“ se je zgrozila babica. Verjeli so v uroke. Poznali so revico, ki jo je bil premagal glad, da si je za hlebec kruha nakopala zaničevanje vasi... In to se je zgodilo v letu mojega rojstva.

ŠE PREDEN se je bila šla teta učiti za šiviljo, sem postal pestunja in varuh mlajših. Ljubša bi mi bila koš in sekira, potepanje po lazih in po gmajnah. Poleti in v jeseni, ko so bili vsi po delu, sem bil po več ur na dan neomejen gospodar v hiši. Otroci so mi vserod sledili ko mlade mačke. Bilo jih je strah samote, poleg tega sem jih zabaval z igro. Moja iznajdljivost v tem pogledu nikoli ni bila izčrpana. Poslušali in gledali so me kakor učitelja, pokorili so se mi ko kralju. Niso se mi upirali; kadar smo bili sami med seboj, so mi izkazovali celó hinavsko vdanost. Bolj ko se je bližal večer in z njim prihod staršev, bolj je ugašala moja zvezda. Po navadi je končalo z uporom in izdajstvom.

Dotlej pa smo uganili sto početij, doigrali iger nič koliko. Tiste kmetije v malem, njivice in vrtiči, hišice in hlevci, vse ograjeno s plotci. Smrekovi storži so nam bile krave, a macesnovi ovce. Imeli smo jih cele črede. Voliči, ki sem jih izrezljal iz rogovil, so vzbujali črno zavist. Kateri je že bil, ki je ujel močera in ga imel za kravico? Ko so mu ga vzeli, češ da je strupen, je jokal... Brozgali smo po grapi, ki je bila le ob hudem deževju polna. Iskali smo okroglih kamenčkov, ki smo jih imeli za denar. Poizkusil sem postaviti mlinček s stopami, a se mi ni vrtel in mi ga je voda odnesla. Za punce iz cunj sem bil pravi mojster. Vsakdo je hotel imeti svojo, tako veliko kakor on sam; bile so podobne nestvorom. Kadar si je mati hotela preobleči zavsednjo jopico, je morala razdreti eno tistih pošasti. Vozičke, ki sem jih delal iz škatlic cikoriije in koleščkov od sukanca, smo vlačili na vrvicah, ponajvečkrat s kolesi navzgor. Iz ilovice smo pekli kolače in imeli sejem, pri tem smo se zapackali do ušes. Stikali smo za sadjem, za lešniki, za cveticami in za jagodami, ki so rasle v Robu. Tja gori sem si upal le jaz. Skril sem se v grmovje, spodaj pa krik in vik, kakor da me je snedel volk. Plezal sem na drevesa, prav v vrhove, se zibal v vejah, da sem vzbujal strah in začudenje. Nosil sem jih kalonce, dirjal z njimi, da bi jim bil kmalu iztresel dušo iz telesa. In igrice, kakršne morejo iznajti le otroci in pastirji... To je bilo za zdravilo, ako se je kdo kisal. Gledal

me je in pozabil na bridkost. Ako ni pomagalo, sem „odrl kozo“. Z rokama sem se obesil na poševno vejo, dvignil noge, jih pretaknil med laktmi — joj, kakšna žival je nastala, svet pa narobe . . . Le redkokateri dan je bil brez joka, a noben brez smeha.

Najmlajši, ki še ni mogel hoditi, je bil moj tiran. Sredi najlepše igre je nenadoma zavekal. Zibelka je stala v podstrešnici, v mraku, zakaj edino okno je bilo zagrnjeno z modrim predpasnikom. Sede na skrinji sem srdito gnal zibel, da je odskakovala v tečajih. S tem sem hotel potrojiti učinek. V trenutku, ko sem se hotel izmuzniti skozi vrata in jih tiho zapreti za seboj, se je dojenček zopet oglasil. Grabila me je onemogla otroška jeza. V ljubkanju, ki sem ga izkazoval le zaradi tega, da bi si še huje ne pokvaril dneva, je bilo mnogo laži in hinavstva. Ako otrok le ni hotel več zaspati in je bilo solnce še visoko, sem moral uporabiti vso svojo pestunjsko umetnost. Po stopnjah, kakor po žličkah, sem mu nudil različnih ugodnosti in užitkov. Odgrnil sem okno, da se je v svetlobi dolgo razgledoval okoli sebe. Potem se je veselil prostih rok, jih ogledoval ko čudo, zapletal prste med prste in si vtikal peščice v usta. Na locanj sem mu navezal igračk; prijemal jih je, ki so bingljale nad njim in se zaman trudil, da bi jih požrl. Ogrel sem mu mleka in sem ga pital, da se je davil, ali pa sem mu žvečil kruha.

Poslednje mi je bilo poleg prekladanja v suhe cunje in pestovanja strašno odvratno. Nekatere dni sem do dna okusil vse bridkosti pestunje. Včasih, kakor da je dojenčka obsedel zli duh, ni pomagalo ne petje ne ujčkanje, noben čudež tega sveta. Niti košček sladkorja, ki sem ga zavil in zavezal v cunjico, ga zmočil, da ga je sesal. Nagonsko je zahteval nekaj, česar nisem imel, da bi mu dal. Njegovega elementarnega upora so se našli tudi ostali. Postali so mirni, tihi, ta ali oni se je začel kmisati, nazadnje je zapiskal z visokim glasom. Tedaj bi bil zaman hodil po rokah ali jim „odiral kozo“. Poleg zagonetne žalosti se je porajala v njih tudi drobna, otroška zloba. Gledali so me skoraj sovražno, kakor da sem nečesa kriv. Proti temu sem bil brez moči, bilo mi je do obupa. Kakor da stojim sredi usodnih sil, ki me zasipljejo in dušijo; sam bi se bil najrajši razjokal, a sem se rešil v besnost. Delil sem krivice na desno in na levo, da sem se olajšal. Nevihta se je izdajala. Pomiril se je tudi dojenček. Našobljeni smo se gledali, kakor da smo si docela tuji in mrzki. V objokanih očeh se je porajala misel na maščevanje. Vsi, kakor bi hoteli reči: „Le čakaj!“ Zbal sem se. „Jutri ti naredim novo punčko.“ Nič. Solnce je padalo v zaton, moje obljube so bile brez učinka.

Največkrat sem ušel kazni. Otroci so bili premajhni, da bi bili znali pravilno in verjetno orisati, kaj se jim je zgodilo. Iz svoje bujne

domišljije so tudi preveč pretiravali. Drugič me je zadela trda beseda, včasih tudi šiba. Kdaj pa kdaj čisto po krivici. Ugovarjal sem z vso strastjo. Popadla me je žalost in tisto globoko, otroško sovraštvo, ki je sicer kratko, a nima primere... Včasih se mi je kateri približal in me sočutno pogledal v objokana lica: „Ali te boli?“ Nisem mu odgovoril, a sem čutil, koliko duše je v tisti besedi... Naslednji dan smo si bili zopet dobri.

(Se nadaljuje)

MARGINALIJE OB JARČEVIH „NOVEMBRSKIH PESMIH“

Miran Jarc spada med najzanimivejše osebnosti našega ekspresionizma. Če bi bil ves smisel umetnosti v tem, da zgolj reagira na življenjsko dogajanje, ne pa, da vanj tudi aktivno posega, potem bi njegova zgodnja lirika znabiti ostala trajnejša vrednost našega modernega pesništva. Ekspresionizem se je že zdavnaj preživel; zlasti velja to za slovenski ekspresionizem, ki poleg vse umetniške tveganosti svojih mrzličnih borb z izrazom in estetskimi vrednotami ni izpolnil niti najskromnejše naloge, da bi dal svoj pesniški odziv celotnemu dogajanju svojega časa, temveč se je zmerom zatekal v motno abstraktnost najrazličnejših pesniških spekulacij in je reagiral le na skrajno neznaten del pojavov, ki bi mogli in morali vznemirjati umetnost. Ekspresionizem, ki je bil izraz duhovne krize neke družbe, njenega trpnega življenjskega nastrojenja in njenega strahu pred stvarnostjo, ni dal nikjer na svetu ne v umetniškem ne v miselnem oziru pozitivnega odgovora na bistvena vprašanja, ki so tlačila človeka. V tem oziru ni izjema tudi Jarčeva nekdanja lirika, ki spada oblikovno docela v okvir slovenskega ekspresionizma. Toda v nasprotju z neverjetno motivno ozkostjo in boječno uklenjenostjo v sila tesne miselne meje, ki sta tolikanj značilni malone za vse (in še posebej za katoliške) proizvode našega ekspresionizma, se v Jarčevi prvi zbirki „Človek in noč“ prepletajo odsevi celotne problematike burnega razdobja, ki ga označuje anarhija osnovnih družbenih ustanov, v umetnosti pa izredna vsebinska in miselna nemoč. Ekspresionizem ni bil nikjer in nikoli nič več kakor odsev. Dočim pa se je slovenska ekspresionistična književnost posebno krčevito otepala vseh življenjsko važnih vprašanj svojega časa, je bila klaviatura Jarčevih ustvarjalnih pobud nenavadno bogata; z neko svežo sprejemljivostjo je njegova pesem reagirala na celo vrsto pojavov, ki so šli mimo večine njegovih pesniških tovarišev ko nevidni duhovi. Jarc ni bežal pred dejstvi, ni ignoriral realnosti in čeprav ni znal najti končnega odgovora na njena vprašanja, je vsaj neutrudno iskal; zategadelj je njegova nekdanja lirika vzlic svoji umetniški minljivosti in idejni dvomljivosti zgodovinsko vendarle eden najtehtnejših rezultatov naše žalostne ekspresionistične poezije.

Knjiga „Človek in noč“ je zanimiva človeška in umetniška priča razburkane dobe in človeškega plahutanja v kaosu povojne družbe in njenih vrednot. Dekadenca najosnovnejših pogojev medsebojnega sožitja ljudi se odraža v psihologiji posameznika. Človek ni več člen neke skupnosti, njuno razmerje je docela negativno in celó sovražno. Družba razpada s svojimi ustanovami vred in človek je ostal popolnoma sam — izgubljena, še živa celica mrtvega

organizma. Vsi odnosi so razdrti, socialni instinkt je odmrli, temeljne življenjske funkcije družbenega človeka so ostale neizživljene. Nikjer oporišča: ne v lastni osebnosti („O, da bi sam se pred sabo otel!“), ne v razklanem, problematičnem erosu („Pav v mesečini“, „Vrnitev“, „Sfinga“, „Ne morem roke ti več dati“), ne v „zubljih vulkana Rusije“, ne v vizionarnih popotovanjih „drznega iskalca“ („Skrivnostni romar“, „Človek in noč“, „Človek“, „Vhod v Trento“). Rezultat vsega iskanja je obupen klic: „O, zakaj sem se izločil iz neskončnih temin, zakaj!“ Iz togih, urbaniziranih življenjskih oblik okostenele civilizacije, ki se reži ko „ogromen okostnjak“ in v kateri se ljudje ko „puščobne lutke... zakonito krečejo“, beži pesnik v prirodo: „Godba na potapljaški ladji“; a tudi tu ni odrešenja, izobčen je iz stvarstva. Če se v naročju prirode za kratek hip vendar umiri („Samoten“, „Tri breze“), je končna poanta nevrotična želja: „O, da bi ne bilo nikdar več, nikjer več človeka!“ Na koncu samó še „Vrtiljak“ — besna, omamna gonja dekadentne, hedonistične Evrope in v „Večernem sprehodu“ „človek-stroj“, „človek-blod-než“ in pred njim le „vedno isto zagonetno vsemirje“.

*

Ta vsebinska nabitost je s sociološkega in psihološkega stališča izredno zanimivo gradivo in nas nehoté opozarja na problem espressionističnega stila in njegove geneze. Ustvarjalni proces je pri ekspresionistu nenavadno zamotan. Človek, čigar osnovno nastrojenje je nevrotično občutje socialne izkoreninjenosti in asocijalni strah pred bistvenimi človeškimi funkcijami, je nujno razbit med misel in čustvo, ki nista več neko polarno edinstvo, ampak sta brezupno sprta med seboj. Njegovo razmerje do samega sebe, do žene, do soljudi, družbe, prirode je obteženo od neštetiht motenj. Zakaj psihološko dejstvo je, da mora slehernik, ki je sredi razkroja družbe in njenih vrednot ostal brez opore v določenih splošno veljavnih, zdravih življenjskih normah, neogibno izgubiti objektivno razdaljo do vseh pojavov, stvari in vprašanj. Nobene resnice, nobene lepote ni zmožen doživljati v njeni resnični podobi, marveč jo vrednoti pod sugestijo svojih notranjih zmed, ki jih je posplošil na vse dogajanje in vso življenjsko stvarnost. Če se takó zgane v njem ob ženi, prirodi ali kateremkoli predmetu lirski napetost, ki išče umetniško realizacijo, se pri priči oglasi njegova bolesta, dvomeča misel, ki gleda v njegovi osebni razkranosti splošen življenjski zakon. Odnos do pesniškega objekta se tako že v začetku nerazrešljivo zamota, stvariteljsko nastrojenje se že v samem procesu ustvarjanja razbije v borbi med mislijo in čustvom, nagonskimi utripi in nervozno razbolelostjo živcev, med zbegano zavestjo, neusmerjeno voljo in temnimi sunki iz podzavestnih globin. Misel ne pomaga občutju, mu ne ustvarja ustrežajočih izraznih oblik, temveč ga nasiljuje in utesnjuje s svojim neurejenim, iskanim intelektualizmom, ki je živ izraz miselne anarhije. Ekspresionist si je povsem na jasnem o enem samem dejstvu: o svoji lastni razbitosti in o kočljivosti vseh svojih odnosov do samega sebe in vsega, kar obstoji in se vrši okoli njega. Za človeka, ki sprejema vsa dejstva in vse pojave v skrivenčeni perspektivi lastnega notranjega nereda, pa morajo izgubiti objektivno veljavo vsi logični zakoni umetniške govorice, ki ni nič drugega kakor posebna, v svoji smeri stopnjevana oblika navadnega medsebojnega sporazumevanja ljudi. Na ta način se rodi neenotna, nelogična in nasprotij polna izraznost, v kateri se spajajo najbolj neskladne sestavine: romantika.

in drzen intelektualizem, impresionistične skice in fantastične abstrakcije, mistika in realizem, patetičen verbalizem in pristno lirski zvoki. Kajti poudariti je treba, da ekspresionizem v resnici sploh ni ustvaril nekega ustaljenega, izdelanega stila v strogem pomenu besede, marveč je ves njegov „stil“ v bistvu samó notranja in zunanja anarhija pesniškega izraza.

*

„Novembrske pesmi“, Jarčeva druga pesniška zbirka, so izrazito prehodni pojav. Knjiga je izšla v času žalostnega upadanja slovenske umetniške proizvodnje, v obdobju, ko je pritisk vprašanj, ki mučijo dandanašnjega človeka, dosegel že tolikšno silo, da se je prenesel v vsej svoji teži tudi na umetnost in jo prisilil k dejanjem, ki po svojem pomenu daleč presega ožje umetnostne meje. Zakaj, zdaj gre takisto za njen obstoj; pesnik doživlja v najkonkretnejši obliki krizo temeljnih družbenih in kulturnih vrednot in že davno ga je brutalna izkušnja poučila, kako zmotna je bila stara misel o odrešilnosti njegovih samotnih pesniških bedenj. Iz apokaliptične brezmejnosti svojih ekstaz se je moral vrniti v človeško skupnost, kjer so se vsi problemi skrčili na tiste poslednje in najpreprostejše človeške reči, ki so bistvo in pogoj človeškega obstanka na zemlji. Iz teh spoznanj pa rase nova zavest:

Od čudne žalosti je čist naš duh:
kako ozko živimo, se zavemo,
samo bijemo se, vemo,
za posteljo, streho in kruh.

Ne, pesnik ni več izvoljeni predstavnik nekakšnega imaginarnega človečanskega občestva, ki prenaša nanj svoje vseirske bolečine in težnje; zdaj je samó še gol, majhen, nebogljjen človek, ki stoji z milijoni ogroženih človeških bitij ob brezdnju, gleda njihov pogin in trepeta ž njimi vred pred stvarnostjo, ki je preseгла vse vizije njegove pesniške domišljije.

Kdo se bodočnosti do dna zaveda
in vendar od groze ne oledeni?

Dasi obsega Jarčeva knjiga komaj petnajst pesmi, se v njej vendarle nazorno odraža izredno značilna razvojna linija. Gre za splošen pojav, ki ga zadnji čas opažamo pri celi množici meščanskih umetnikov. Najsi tudi je zbirka zato vsebinsko in stilno zelo, zelo neenotna, ji daje prav ta linija od ekspresionizma do neke stvarne, čeprav šele nakazane nove lirike neko posebno notranjo in oblikovno dinamiko. To je knjiga iskanja in mučnega prebijanja za novimi izraznimi možnostmi, knjiga tegobnega vračanja iz abstraktnosti v življenjsko konkretnost, od predstav k stvarim, od simbolov k človeku, kakršen je. Pesnik stoji na prelomu in si mora v krčih sproti ustvarjati prikladno pesniško obliko svojega novega življenjskega nastrojenja.

Postaje tega razvoja kaže zbirka z otipljivo jasnostjo. Prvi del — z najznačilnejšimi pesnitvami „Plodovi v večeru“, „Večerna“, „Nemo mesto“ — spominja ponekod še na nekdanjega ekspresionista iz „Človeka in noči“, sicer pa spada oblikovno in vsebinsko docela v okvir tiste poslednje stopnje naše ekspresionistične lirike, ki jo je najdosledneje izoblikoval Kocbek v svoji „Zemlji“. To je lirika vizualne predmetnosti in nedoločnih razpoloženskih podob; živčna prenapetost zgodnjega ekspresionizma se je umirila v nekakšnem stalnem „poduhovaljenem“ odnosu do ljudi in stvari, iskanost in narejenost

pesniškega izraza se je ublažila, metaforika in simbolika sta postali manj drzni, stvarnejši. Brezosebna lirika, pesnik je docela skrit za domnevno absolutnostjo večnostnih gibanj, ki jih išče v ljudeh in v prirodi. To je poezija „brezčasa“; pogostj opisi so splošni, nenavezani na odrejene življenjske okoliščine, le poredkoma dahne iz njih konkretnost okolja („Nemo mesto“). Problemov ni, vse dogajanje je zgolj tih odraz nevidnih pojavov onstran človeškega izkustva. Pesnik si lepote vmišlja v realnost. Človeka kot takega ni, pojavi se v eni sami pesmi („Kadar nas kdo zapušča“), sicer pa je edinole pritiklina prirode in vidnega sveta, ki spet obstoji le v relaciji do nekakšnih nejasnih, neizraženih onostranskih bitnosti. Te vrste lirika nam je danes že zelo tuja in nedostopna. — V „Delavcih s kmetov“, „Pokrajini“, „Osamelem dekletu“ in „Hlapcu Andreju“ se šele prikaže dejanski človek: ljudje, ki „še diše po travnikih in poljih“, ko „brazdajo cesto iz vasi v tovarno“, kjer „tovarnarju ne belijo glave“; zapuščeno, beraško ljudstvo po bajtah; dekle s svojo žalostno intimnostjo — hrepenenjem po delu in materinstvu; vaški hlapec s svojimi konji, edinimi bitji, ki jih sme ljubiti — ena najboljših Jarčevih pesmi. Tako postaja človek iz pesniške podobe odrejen, današnji človek s svojo bedo, svojimi bolečinami in hotenji in s svojimi vprašanji.

Poslednja stopnja Jarčeve lirike sta dve značilni stvaritvi te zbirke: „Sin“ in „Pesem o družbi“. Pesniško gradivo je zdaj otipljivo, vsakdanje življenje z vsemi svojimi problemi. „Novi ljudje“, ki so jih „polna vsa križišča“, „blodijo iz katakomb“ in kakor „ranjene ljubezni vdor“ trkajo na duri starega sveta z vsemi njegovimi „ubožnicami in azili“, „z uradi, kjer se registrira beda“, z njegovimi „kreditnimi nadlogami“ in strahom „pred borznimi poročili“.

V gledališčih ne najdemo več pozabljenja,
naša filozofija je le še igra besed,
v kaj naj še verujemo, ko zdaj življenje
sproti podira naš miselni red.

Pesniška oblika, ki skozi vso zbirko natančno odraža pesnikov duhovni razvoj, se je zdaj osvobodila zadnjih sledov ekspresionizma. Pesnik se je zavedel novih vrednot, prejšnje „brezčloveške“ lepote so se umaknile slutnjam nastopajočih, docela tostranskih, človeških lepote. Novo življenjsko občutje si je že skoro izoblikovalo prikladen umetniški govor, kj pomeni popoln prelom v Jarčevem ustvarjanju; označuje ga v nasprotju z izrazno razsipnostjo ekspresionizma dosledna stvarnost in trezna, realistična ekonomija pesniških sredstev:

Moj ded je izoral vse tod okrog
in zasejal, gozdove zasadil,
zemljó je še z ženitvijo razširil,
zapite bajtarje pognal na boben...
Vse mu je blagoslovil ljubi Bog,
ker ni bil kak pojoč deseti brat...
Cesarju vdan in Cerkvi vernik zvest
mogočno si zamèjil je posest.

(„Sin“)

*

Miran Jarc je bil v svoji pesniški preteklosti romantičen iskalec in vizionar, bil je „kraljevič na samotnem gradu“, nagibal se je k religiozni mistiki našega katoliškega ekspresionizma. Osnovna vrednota njegovega umetniškega prizadevanja pa je bila vselej nenavadna iskrenost vseh njegovih iskanj in naporov. Jarc je imel pogum, biti to in ono, prehajati z izredno prilagodljivostjo iz ene skrajnosti v drugo, odražati vse idejne tokove, biti dovzeten za vse vplive in vse sugestije; a iz njegovega tavanja za resnicami in lepotami govori vendar odkrita, sveža volja do doživljanja in odsotnost vsake bojazni pred priznanjem nedvornih dejstev. Njegova umetniška dejanja so bila marsikaterikrat dvomljiva, toda Jarc je dosihmal edini slovenski ekspresionist, ki se je dotipal do izhoda iz te jalove tradicije naše lirike in je zaslutil pot iz ekspresionističnih pesniških zagat.

Jarčeve „Novembrske pesmi“ niso definitiven umetniški rezultat, ampak izraz prehodnega razvojnega stanja. Stojimo sredi vrenja in krvavega ustvarjanja novih življenjskih oblik in še ne vemo zatrdno, kakšna bo lirika bodočega človeka. Zasužnjeni v črni sodobni stvarnosti moremo oblikovati umetniška doživetja, ki težijo v prihodnost, šele po sklepanjih, slutnjah in željah, manj po nedvornih izkušnjah o novih umetniških utelešenjih novih življenjskih dejstev. Jarčeva knjiga kaže močne sledove te nestalnosti v času in prostoru. Dobra polovica stvaritev je minljive vrednosti. Nova miselnost se še včasih izraža nepesniško (na pr. „Pokrajina“, kitica: „Nekje so mesta . . .“), ponekod se bije z novo stvarnostjo nekakšna mistika („Novi ljudje“). Ali ob vsej nenotenosti, ob vseh šibkostih je ta zbirka po nekaterih pesmih vendarle prikupen očet. To je tipična izpoved slovenskega književnika, ki stoji zaskrbljen sredi viharnega dogajanja dobe in se v brezupni utesnjenosti slovenskih razmer v pošteni borbi s samim seboj polagoma prebija do novih vidikov. Drobna, skromna knjižica lirike, ki je vzlic vsej neizčiščenosti v odnosih naše sredine vendar dejanje.

Ivo Brnčić.

SLOVENSKA GLASBENA PRODUKCIJA PO IMPRESIONIZMU

(Nadaljevanje.*)

Mrtva povojna doba za naše glasbeno ustvarjanje vendar ni bila čisto brez haska. Poleg razvijajočega se Škerjanca je stopal na plan Marij Kogoj. Njegova pot je pač grenka pot slovenskega ustvarjajočega umetnika in redko kdaj prej je bil slovenski ustvarjalec tako slabo sprejet od našega občinstva kakor Kogoj. Godilo se mu je kakor tedanjim modernim slikarjem, do katerih umetnin se Slovenci nikakor nismo mogli dokopati v svojem malo-meščanskem umevanju. Če si ogledamo Kogojeve skladbe, kmalu opazimo, da ni bila temu kriva toliko težava in kompliciranost izraznih sredstev, temveč zapletena miselnost Kogoja samega, ki je na eni strani povzročala popolno neumevanje njegove glasbe, ki je bilo na drugi strani tudi posledica čitalniške omejenosti slovenske publike. Te omejenosti ni kriv samo nemški pritisk in nikakor si ne smemo nad njo umivati rok, zakrivili smo jo tudi sami z dekadencijskimi lastnostmi eklektične meščanske družbe.

* I. del članka je izšel v lanskem letniku, str. 573. sl. (Op. uredn.)

V Kogojevih skladbah naletimo malone na sama resna, otožna in celo melanholična razpoloženja. Kogoj je mračna, razglablajoča narava, čigar življenje je na zunaj potekalo v večni borbi za obstoj in za kruh, v njegovi duševnosti pa v iskanju za pozitivnim svetovnim nazorom. Težak mislec se kaže tudi v glasbi. V njegovih skladbah zasledimo močno poetično glasbeno naravo, tak močan smisel za pevno linijo melodike, tako nežno, nepokvarjeno občutje za zvočnost, kakor doslej pri malokaterih slovenskih glasbenikih. Kogoja prištevamo med najmočnejše slovenske glasbene tvorce. Že v svojih manjših skladbah sestavlja zapleteno akordično mnogoglasje, ki pa mu je končni namen vendarle nov, nekoliko trpek zvok, ki naj izraža skladateljev notranji nemir, mračno, neutešeno iskanje po neki objektivni lepoti, kakor je iskal v svoji filozofiji objektivno uteho, ki je v svoji težki življenjski borbi ni našel. Kogojevo največje delo, za katerega je žrtvoval ogromno truda in v katerega ni samo položil svojega znanja, ampak ki je imelo zanj življenjski smisel sploh, je njegova opera „Črne maske“. Iz analitičnega in vsebinskega razmotrivanja se odkrivajo v njej v najvišji meri našete lastnosti skladateljeve osebnosti: k filozofskemu, težko umljivemu dejanju, ki mu je sujet fantastično prikazana borba za spoznanje svetovja in človeškega življenja, je skladatelj napisal temno barvano, vsebinsko naravnost tragično glasbo. Vse, kar je v njej živahnega, je groteskno in grozno, vsa igrivost je ples pošastne maske in ne živahnost realnega bitja. Ta opera je edinstvena v našem in tudi v evropskem dramatičnem glasbenem ustvarjanju. Kogoj je bil prepričan o njeni aktualni vsebini in ustvarjanje je izviralo iz vse njegove duševnosti, iz srca in uma. Treba pa je poudariti, da je v teh časih, ko se malone ves svet obrača k zunanjim dražejim učinkom, pravo junaštvo, če se komponist loti tako težke in v učinku nehvaležne opere, ki je skoraj v naprej obsojena na neuspeh. Za tako stvaritev je treba ogromnega in trdnega notranjega prepričanja in velikega idealizma. Zato se je v tem delu strnilo vse Kogojevo umetniško in miselno hotenje. „Črne maske“ so višek in bojimo se, da zaradi skladateljeve bolezni tudi konec njegovega ustvarjanja. Temu mračnemu delu nasproti učinkujejo njegove manjše skladbe kakor svetli utrinki, zlasti tiste, ki slikajo mirnejša, čustvenejša in manj zapletena miselna razpoloženja.

Slogovno prištevamo Kogoja med ekspresioniste. V glasbeni umetnosti se glasi razlaga te struje, pri čemer se moramo ozreti na nekatere osnovne pojme, nekako takole: tri prvotne sestavine glasbenih umetnin so melodija, harmonija in ritem. Harmonija je istočasnost tonov, melodija zaporednost tonov, ritem pa časovno kvaliteta zaporednosti tonov. Melodija in ritem sta torej nerazdružljivo vezana, melodijo in harmonijo lahko ločimo, medtem ko nimata harmonija in ritem notranje povezanosti; veže ju le posredno melodija. Na videz je torej harmonija najmanj elementarni del glasbe, kajti lahko si mislimo muziko brez harmonije, medtem ko brez melodije z opredeljenim ritmom muzike ni. Če istovetimo elementarnost s primitivnostjo, potem je ta videz pravilen. Vendar ni kultivirana umetnost nikdar primitivna, zato ker je pač kultivirana. Zato rabi v isti meri akorde kakor rabi melodiko in ritem. Ni dvoma, da se je v vseh velikih glasbenih tvorcih, katerim se moramo zahvaliti za glasbeno kulturo, rodila muzikalna ideja melodično, ritmično in harmonično opredeljena; še več: določena tudi za gotov instrument, oziroma za celo vrsto gotovih instrumentov. Veliki skladatelji skladbe torej niso har-

monizirali in instrumentirali potem, ko so si izmislili melodijo in ritem, temveč so jo v svoji intuiciji že slišali instrumentirano in harmonizirano, kakor je jasno, da so jo kasneje v podrobnostih še izdelovali. Med melodijo in harmonijo mora biti tedaj neko ustaljeno razmerje, t. j. ista vrsta tonov, ki služi za podlago melodiji, naj služi tudi za sestavo harmonije. Če tega sorazmerja v skladbi ni, poslušalec ne doživlja duševnega ugodja. Vse resnične velike umetnine kažejo idealno ravnovesje med elementi glasbenega izraza.

Omenjene tri sestavine torej tvorijo skladbe, prav te tri pa so tudi odločilne, ko govorimo o glasbenem slogu. Tekom časa sta se v raznih strujah najbolj spreminjali melodija in harmonija. Današnja doba in njeno umetnostno ustvarjanje imata svoje korenine globoko v prejšnjem stoletju. Sodobni slog je naravna posledica stoletnega glasbenega razvoja, ki se nam kaže nekako takole: čim bolj se bliža nastanek skladb sedanosti, tem bolj sta zapleteni ritem in harmonija. Toda vstaja nova želja: proč od kaotične kompliciranosti v koncentrirano enostavnost. Klasiki so skladali svoja dela v določenih tonalitetah, t. j. uporabljali so za melodijo tone dotične tonalitete, v kateri je skladba napisana, isti toni so pa služili tudi za sestavo akordov. V okviru osnovne tonalitete je skladatelj sicer vodil glasbo potomi raznih modulacij v druge tonalitete, a ta postopek se je zopet izvrševal le s pomočjo tonalne melodike in enostavne akordike. Izmed alteriranih (kromatičnih) sredstev so uporabljali največ zmanjšani septakord. Staroklasični, linearni, pretežno melodični slog, je bil v tem oziru naprednejši (Prim. Bach: Kromatična fantazija in fuga). Visoka klasika je očiten prehod med linearnim, melodičnim slogom v akordičen slog, ki ga je pograbila romantika in ki je morala v 19. stol. akordično-kromatični slog šele izdelati.

Čim preprostejša je skladba v svojih sredstvih, tem manj se njena harmonija in melodika oddaljujeta od prvotne tonalitete. Skladatelju pa sta bila barva in izraz, ki ju je dobil z uporabo enostavne akordike, kmalu preveč enostavna. Že po klasični dobi so bile tonalne izrazne možnosti pravzaprav izčrpane, saj kažejo že zadnje Beethovne skladbe močan naklon k pestrejši akordiki. Čim novejša so skladbe, tem bolj so komponisti želeli osvežiti in prenoviti barvo in izraz, tem svobodnejše so uporabljali najrazličnejše akorde, pri čemer dokaj jasno ločimo posamezne sloge po specialni uporabi teh ali onih akordov. Tako so n. pr. impresionisti radi uporabljali celotonske akorde, medtem ko so se ekspresionisti obračali k vedno izrazitejši kromatiki. (Menda ni treba posebej poudarjati, da so te struje uporabljale svojevrstna sredstva seveda samo radi izraza, s katerim so zadeli svoje čustvovanje, ne pa radi kurioznosti sredstev samih. Pričujoče razmotrivanje je samo kratka oblikovna analiza, da spoznamo zunanje znake ekspresionizma.)

Vzporedno z razvojem harmonije je tekel razvoj melodije. Od enostavne, ki se je gibala v mejah tonalitete, preko kompliciranejša, ki je uporabljala razne tone tujih tonovskih načinov, do tako zvane 12tonske melodike, ki uporablja svobodne postope v območju kromatične skale. Zunanjo obliko ekspresionizma torej lahko označimo z besedami: harmonija in melodija sta oddaljeni od osnovnih tonovskih načinov v smeri kromatike. Ritem, tretja sestavina, je v različnih dobah glasbenega ustvarjanja utrpel še najmanj sprememb kot sestavina sloga, a največ kot osebni izraz posameznih skladateljev. Harmonija in melodija sta namreč v glavnih potezah slogu skupni. Ritem pa je najneposrednejši izraz skladateljeve duševnosti in njegovih spre-

memb ne moremo označiti od sloga do sloga, temveč od skladatelja do skladatelja in celo od skladbe do skladbe enega samega ustvarjalca.

Omenjene sestavine so pri ekspresionizmu najznačilnejše. Te tri komponente so pa v skladbah podrejene četrti, ki je arhitektonika. Skladatelj si ne domisli samo napeva, ga ne opredeli samo ritmično, ne spremlja ga samo z akordiko, temveč domisleke ponavlja, stopnjuje, prireja, podreja in tako ustvarja zunanjo obliko skladbe. Ekspresionizem je hodil svoja pota v tem pogledu. Ker je bila njegova filozofija iskanje, ni uporabljal določenih oblik, ki so izraz ustaljenega svetovnega nazora, temveč povsem proste oblike, krajše v obliki fragmentov, daljše v obliki improvizacij.

Veliki ekspresionist Schönberg, genijalni teoretik, skuša postaviti temelje povsem novemu, skrajno kromatičnemu slogu, ki mu je za osnove kromatična tonaliteta, ali kakor pravimo atonalnost, ker se skladatelj ne ozira na nobeno durovo in molovo tonaliteto. Veliki muzik, čigar globoke umetnine so bile sprejete z najhujšim nerazumevanjem in so šele danes spoznane za kvaliteto (prim. Verklärte Nacht, Gurre-Lieder), prav tako ne najde odziva na svoje prizadevanje za nov zvok. Ti poskusi so žal res le teoretični, znanstveni, v katerih je Schönberg žrtev svojega lastnega raziskovanja. Pri zaverovanosti v nov zvok pozablja na intenzivnejše notranje doživljanje in se izgublja v akustičnih akordičnih kombinacijah. A ustvaril je s tem delom harmonsko podlago za bodoče delo. Zdi se, kakor da bi njegova osebna nota izginila, ko je prestopil iz muziciranja na polje teoretiziranja. Zato pa se rodi iz njegove mrtve osebnosti, ki jo žrtvuje za akustična raziskovanja, neizčrpna podlaga za one, ki pridejo za njim in bodo ustvarjali iz njegovih harmonskih dognanj pravo muziko, ko si bodo iz njegovih izsledkov izoblikovali še primerno melodiko in jo opredelili z osebno močjo ritma in arhitektonske gradnje.

Menda je usoda vseh zastopnikov ekspresionizma, da so pri sodobnikih tako slabo sprejeti. Kogojeva dela je izdala Glasbena Matica. Takrat so bila za neorientirano slovensko občinstvo pravcati nestvori. Vsled tega neumevanja je propadla tudi Nova Muzika, ki je trudoma doživela dva letnika. Lahko trdim, da je bilo to dejanje kulturnega zavoda v pravem pomenu besede idealno, ker je bilo neizbežno obsojeno na denarni neuspeh. A vendar vlada na svetu še nekakšna pravičnost, navidez brezplodno dejanje je rodilo sad in danes so Kogojeve skladbe na koncertih najboljše točke! Predvsem čutijo mladi ljudje v njegovih skladbah nepokvarjeno, nepotvorjeno in nepodkupljivo muziciranje. Mladina, ki le malo ve o borbah med strujami, ki ne pozna življenjskih prilik komponista, ki ni preparirana s predsodki, sodi ugodno o muziki tega prej zaničevanega skladatelja. Kajti glasba iz srca čistega človeka najde odmev in zadene ob sorodne strune v srcih nepokvarjenih mladih poslušalcev.

Veliko nasprotje Kogoju je Matija Bravničar. Slogovno je ubral druga pota. Izogiba se predvsem ritmične zamotanosti. Njegov glasbeni stavek je jasnejši, prodornejši in preciznejši, čeprav je harmonsko včasih natrpan. Glasbena občutja niso zabrisana, ne prelivajo se eno v drugo, temveč so določno in pregledno podana. Bravničar ni težak mislec. Njegova glasba je preprosta, lahko umljiva, le harmonsko drzna. Kakor Kogoj, je tudi Bravničar kronal svoje glasbeno delo z opero „Pohujšanje v dolini Šentflorjanski“. Vendar, kakšna razlika je v vsebini in glasbi! Tam mračna filozofija, tu jedka Cankarjeva satira, tam sočustvujoča glasba, tu lahkotna občutja. Kakor vse-

bina tako tudi oblika: preprosti, a jasni domisleki, duhovita koračnica, parodija na narodno pesem, hitri glasbeni stavki, kjer se naglo vrste razburjene besede naših Šentflorijancev in podobno. Vse Bravničarjevo delo preveva vedrost in v gotovem smislu tudi krepkost. V svoji veliki simfonični uverturi je uporabil star slovenski koralni motiv, ki že sam po sebi zahteva močnega in določenega glasbenega razvoja. Prav tako je Bravničar uporabil naše hitre in živahne narodne pesmi za svojo znano slovensko plesno burlesko, katere instrumentacija je prav izredno pestra ter sliči po barvah in instrumentalnih efektih precej instrumentaciji Stravinskega.

V Bravničarjevi muziki zasledimo prav redko strnjeno široko melodiko, kakor so jo ustvarili klasiki in za njimi vsa romantika in tudi mnoge moderne struje. Imenovali bi ga lahko slovenski Musorgski. Kakor slavni ruski komponist, kaže tudi Bravničar nagib h kratkim motivom, ki jih nikakor ne poveže s tematičnim delom, bodisi, da je invencija prenemirna, ali pa tehnika preslabotna. Zato pa zasledimo v njegovih delih tudi mrtva mesta, preko katerih si ne more pomagati s tehniko, če invencija ravno odpove. Taka mesta najdemo v omenjeni operi in v simfonični uverturi v resnih momentih, ki jih je mnogo težje strnjeno doživeti in podajati kakor katerakoli slavnostna, vesela ali igriva razpoloženja, v katerih je invencija sama od sebe bolj tekoča.

S tem razmotrivanjem smo pregledali drugo plat našega modernega glasbenega ustvarjanja. Ostane nam še nekaj pomembnih mlajših komponistov in pa problem cerkvene produkcije in reprodukcije. *Marijan Lipovšek.*

OTROŠKI KINO

V zvezi z ustanavljanjem otroških kinov je postalo vprašanje števila in kakovosti otroških filmov posebno pereče. Junija 1935. je Glavna uprava industrije za filme sklenila, da morajo leta 1936. otroški filmi zavzeti 25 % proizvodnje. Zato so sklenili v Moskvi in Leningradu organizirati specialne „studie“ za otroške filme, drugod pa posebne delavnice v tovarnah za filme. (Zadnji čas so tovarne za filme preoblikovane v kinostudio.) V Moskvi in Leningradu so se že lotili dela. V Moskvi so ustanovili poleg tega še poseben, eksperimentalen otroški studio; med drugimi deluje v njem M. Barskaja, ki je znana kot avtorica filma „Strgani čevlji“.

Zanimiv je način nabiranja mladih filmskih igralcev za to šolo. Otroke nabirajo v šolah, po časopisnih oglasih ali pa neposredno na cesti. Režiser se seznani z otroki in se jim približa; otroke, ki pridejo v šolo k preizkušnji, zaposlijo z različnimi opravili, igrami, branjem itd. Z njimi se vsi neprišljeni pogovarjajo, medtem pa učitelj neopazno zapisuje svoje vtise. Vsakega otroka, ki se jim zdi sposoben, takoj fotografirajo. Preizkušnja se vrši na približno podoben način. Otroku pravijo: „Misli si, da se sprehajaš po postaji in čakaš na vlak. Zelo je vroče. Kupil si sladoled, pa si v njem našel muho. Zdaj zahtevaš od trgovca denar nazaj.“

Deček se navduši nad temo in prične se divje prerekanje med njim in pomožnim režiserjem, ki predstavlja trgovca. Tedaj nastopi glavni režiser, ki

predstavlja miličnika. Na ta način pokaže otrok lahko svojo iznajdljivost in zmožnost podoživljanja.

Tako delo ne pomaga le pri izbiri otrok za otroški filmski studio, ampak nudi režiserju hkrati priliko, da spozna življenje in zanimanje bodočih gledalcev.

Sovjetski film za odrasle si je že pridobil priznanje. Francoski režiser Herbie pravi, da filmska produkcija ni v nobeni državi dosegla „večjega moralnega in socialnega pomena, kakor v Rusiji“. Ameriški filmski igralec Harrold Lloyd smatra, da sovjetski film ni le umetnost, ampak tudi „sredstvo za izražanje misli sovjetskih narodov vsemu svetu“. A. Harion („Nouvelles littéraires“) meni, da „sestavljajo sovjetski filmi cikel, sicer nekoliko enoličen, ampak resen, temperamenten in prepričevalen“. Ta karakteristika je primerna tudi za sovjetski otroški film in označuje pravilno njegovo smer in njegov značaj.

Nekoliko zgledov iz tematike otroškega sovjetskega filma.

„Na luno.“ Deček gradi model rakete, ki naj bi poletela na luno. Njegov poskus se nesrečno konča: raketa pade na streho in nastane požar. Za dečka se zavzame načelnik strojno-traktorske postaje v kolhozu, ki ga navduši za delo pri gradnji brezmotornih letal. Po dolgi vrsti nezgod dobi deček nagrado za načrt letala novega tipa.

„Bežin lug“ (režija S. Eisensteina). To je naslov idilične novele Turgenjeva („Lovčevi zapiski“), kjer vaški dečki pasejo ponoči konje in se menijo o različnih kmečkih praznovanjih. V filmu je vsebina popolnoma drugačna: v njej je glavni junak Pavlik Morozov, ki je bil vaški pionir v dobi začetka gradnje kolhozov in je razkrinkaval kulake na vasi, celó lastnega očeta. Postal je žrtev kulaškega maščevanja. Film pripravljajo v dveh redakcijah: za otroke in za odrasle.

Dva primera, kako sovjetski kino obdelava klasična dela za otroke.

„Novi Guliver“ (A. Ptuško) obravnava sicer isto snov, kakor znamenita Swiftova knjiga, toda ta snov je obdelana na popolnoma nov način. Swiftova knjiga, kakor je bila napisana, ni nič drugega kakor karikatura angleških razmer v dobi Jurija I., v predelavi za otroke pa je satira postala bajka. A. Ptuško je sklenil prikazati Swiftovo deželo Liliputancev. Lahko bi bil seveda obnovil na platnu dobo Jurija I., toda film bi zahteval veliko razlage, da bi ga otroci razumeli. Zato je A. Ptuško storil drugače: ustvaril je karikaturo, toda ne na državo v Swiftovi dobi, temveč na moderno meščansko državo. Prikazal je n. pr. debate v parlamentu Liliputancev, kjer razpravljajo, ali naj ubijejo velikana ali ne. Za „kralje“ topov je njegova smrt koristna in se že pripravljajo, da bodo prodali krogle, s katerimi bodo streljali nanj. Sklepu nasprotujejo trgovci z živežem, ki bi ga radi hranili in s tem zaslužili.

Drug primer — basen Krylova „Kvartet“. Osel, kozel, opica in medved sklenejo, da bodo igrali kvartet; dobili so note, glasbila in so pričeli igrati. Noče se jim posrečiti. Zamenjali so prostore, rezultat vedno isti. Slavec začuje šum in prileti pogledat, kaj se godi. Ko izve, kaj bi radi, jim pove, da stvar ni v tem, kako sedijo; ampak, da oni sploh niso glasbeniki. Krylov torej misli, da je ljudem njih poklic namenjen od rojstva. Film prikaže to basen popolnoma drugače: glasbeniki vstopijo v gozdni konservatorij, učen kos jih uči glasbene abecede, oni uspešno dovršijo pouk in na koncu filma ob zvokih kvarteta „plešejo gozd in gore“, kakor je rečeno v basni.

Učencem višjih razredov večkrat kažejo filme za odrasle. Velik uspeh ima zlasti „Čapajev“, film, ki kaže nepozabne postave junakov državljanske vojne. Nosilec glavne vloge Babočkin je dobil za to vlogo naslov narodnega igralca, ostali pa naslov zaslužnih igralcev.

Drug, zelo priljubljen film je „Lunin kamen“. Obravnava usodo učenjaka, ki ga dolgo niso upoštevali; po prevratu pa so mu poverili vodstvo ekspedicije na Pamir, ki se je odpravila, da bi poiskala „lunin kamen“.

Splošno je tematika ruskega otroškega filma popolnoma drugačna kakor n. pr. v Ameriki, kjer obravnava film po navadi rodbinske snovi. Sodobna ruska stvarnost daje najbogatejšo snov za različne vzgojne in poučne filme. Naštejemo za vzgled še nekoliko filmov, ki jih sedaj pripravljajo: „Puškin-licejec“, „Gavroche“ (po Viktorju Hugoju), „Otroci kapitana Granta“ (po romanu Julesa Verna), „Godbeniška četa“ (po komadu, ki so ga nedavno predvajali z velikim uspehom v leningrajskem „Gledališču mladih gledalcev“) itd.

Zvezine republike tudi ne zaostajajo; v Ukrajini pripravljajo film „Tom Sawyer“ po Marku Twainu in „Skrivnostni otok“ po Julesu Vernu, v Belorusiji „Otroke solnca“ (o vzglednem pionirskem taboru; filmali ga bodo tudi v ruščini), v Gruziji „Zaklad“ (po ruskem komadu, ki so ga igrali v leningrajskem „Gledališču mladih gledalcev“, komadu, čigar dejanje se godi na Kavkazu), v Azerbejdžanu „Mansur“ (povest o dečku, ki je preprečil ropanje nafte v Bakuju) itd.

Še nekoliko besed o sovjetskem poučnem filmu, ki je namenjen osnovnim in srednjim šolam. Izkazalo se je, da je bil prvi cikel poučnih filmov, ki je izšel med leti 1929. in 1932., neprikladen v zvezi s spremembo učne metodike v šolah (ukinjen je bil kompleksni sistem in načrtna metoda). Treba je bilo ustvariti nekaj novega. V začetku leta 1936. je bila ekranizacija vseh učnih načrtov osnovne in srednje šole dovršena. Ustvarjanje poučnega filma je bilo znatno olajšano leta 1932., ko je bil ustanovljen poseben trust, tako zvani „Zvezni tehnični film“. To leto se je pričel tudi oblikovati kader delavcev v smeri poučno-tehničnega filma. Posebne tovarne za poučni in znanstveni film so v Moskvi, Leningradu in Novosibirsku. V nacionalnih republikah Zveze obstajajo posebni cehi pri filmskih tovarnah. Proizvodnja znanstveno-poučnih filmov naglo raste; leta 1934. je bilo izdelanih 34 filmov s skupno metražo 26.000 metrov, leta 1935. pa 100 filmov z metražo 64.000 metrov. Oddelek kronike in poučnega filma Višjega državnega instituta za kinematografijo obiskuje v tem šolskem letu sto dijakov. Povpraševanje po znanstveno-poučnih filmih sovj. proizvodnje je zelo veliko: v Turčijo in Perzijo se pošiljajo poljedelski, šolski in zdravstveni filmi; na Kitajsko znanstveni in poljudno-znanstveni; v Mongolijo šolski. Tudi Anglija, Švedska in Čehoslovaška se zelo zanimajo za sovj. filme. Leta 1933. se je zbrala v Moskvi prva konferenca o poučnem kinu, leta 1934. pa prvo vsezvezno posvetovanje o vprašanju znanstvenega in poučnega kina; zadnjemu je bila posvečena revija „Poučni kino“, ki je bila osnovana leta 1933. S problemi pouka s pomočjo filma se bavijo filmski kabineti pri mestnih odsekih Narodne izobrazbe. Sistematično uvajanje filma v šolo se je začelo leta 1932., ko je bil filmski pouk uveden v 5000 vzornih šolah; sedaj je to delo silno napredovalo. Število poučnih filmov (okoli 3000) bi sicer zadostovalo, toda zahteva po kopijah je večja kakor njih zaloga.

Tretja vrsta prosvetnega filma je znanstveno poučni film, ki ni vezan za šolski učni načrt in je namenjen najširšemu občinstvu. Za predvajanje takih filmov so se začela ustanavljati posebna gledališča za kino; dosedaj obstajata samo dva taka kina, ki se imenujeta „Znanost in tehnika“. Za otroke prinašajo posebne, tako zvane izvenšolske filme. K tem filmom spadajo: 1.) poljudnoznanstveni filmi, 2.) filmi praktičnega značaja (n. pr. filmi o avtomobilih in brezmotornih letalih), 3.) vzgojnoorganizacijski filmi (na primer otroci izumitelji), 4.) sodobna tehnična informacija in propaganda (otroški tehnični kinournal).

Razen poučnih filmov proizvaja isti trust še dve vrsti filmov: priljubljene otroške knjige v obliki diapozitivnih trakov in multiplikacijske filme. Zadnji so bili dosedaj samo ploščinski: tako n. pr. „Štirje konci“ (po pesmi S. Maršaka), „Zmešnjava“ (po pesmi K. Čukovskega), „Aeroplan — pastir“, „Galuh in Mgatu“ (o zamorčkih).

V zadnjih časih, po izidu prvega v zgodovini svetovne kinematografije plastično-multiplikacijskega filma „Novi Guliver“ (Režija A. Ptuško), ki je zahteval 21 mesecev dela, so se lotili proizvodnje novih plastičnih filmov, za katere je bila ustanovljena specialna delavnica. Ti filmi so se pokazali kot posebno primerni za majhne otroke; pri teh filmih dela režiser M. Stepanov. Njegovo opazovanje otrok in proučevanje risb, ki so jih delali otroci pod vtiskom filma, je odkrilo poleg šolskih otrok najrazličnejše starosti še novega gledalca, namreč otroka predšolske dobe. Zanimiva je tale podrobnost: ko so iskali mladega igralca za vlogo glavnega junaka v prvem filmu Stepanova „Najbolj umazan“, se je pokazalo, da je najprimernejši za to vlogo najbolj čeden in snažen otrok. Drugi film Stepanova je bil „O mali opici“ (po povesti B. Žitkova), tretji „Stekleni zajtrk“.

Večina filmov je posneta po najbolj priljubljenih knjigah za otroke predšolske dobe. Najbolj posrečeni so oni, ki jih je avtor sam ilustriral, na primer film Čarušina o živalih, B. Lebedeva na osnovi narodnih pravljic, O. Perovske film po živalskih povestih i. dr.

Konec leta 1935. se je vršila v Moskvi sedma vsezvezna kino-konferenca, povezana s proslavo 40letnice izuma kina, takoj nato pa konferenca o otroškem kinu. V načrtu so velike tehnične spremembe za proizvodnjo filmov. Nekje na Krimu ali na obali Črnega morja bo zgrajeno posebno „kino-mesto“; v prvih časih se bo izdelalo letno 200 filmov. Tekom leta 1936. izide 135 filmov (leta 1935. jih je bilo 65), med njimi 30 otroških. Vodstvo otroških delavnic za kino bo poverjeno tako izvedenim osebam, kakršen je B. Barist; k delu bodo pritegnili najboljše režiserje (n. pr. M. Barskaja), najboljše igralce, delavce v otroških in šolskih gledališčih itd. Med drugim so sprejeli zelo važen sklep: scenerijo sestavljajo najboljši otroški pisatelji, n. pr. A. Švarc (otroški dramaturg), V. Bijanka, S. Maršak, M. Iljin i. dr. Dosedaj so vodili scenerijo ali režiserji ali pa osebe, ki so neznane v literaturi. Z uvedbo zvočnega filma je pomen umetniške besede narastel in udeležba otroških pisateljev zagotavljala kakor kvaliteto besede tako tudi umetniško-pedagoško kvaliteto scenerije.

Konferenca o otroškem filmu je bila zaključena z besedami: „Stojimo pred ogromnim porastom otroške kinematografije“.

N. Bahtin. — Prevedla V. Š.

FRANC WERFEL: MAKSIMILIAN IN JUAREZ

Nemški literarni teoretik Hirt pravi, da je drama v bistvu prav blizu lirični pesmi. Prvotna psihološka osnova sleherne dobre drame je včasih prav neznatno, intimno doživetje nekega nerazrešenega konflikta avtorjeve osebnosti. To notranje nasprotje lahko živi kot svojstvo avtorjevega karakterja dolgo časa podzavestno, ne da bi mu posvečal kako posebno pažnjo, a šele, ko se pod vplivom kakih okolišnosti stopnjuje do vznemirjajoče, intenzivne zavesti, more postati temelj za dramatsko tvorbo. Otto Ludvig je zapisal o sebi, da doživlja svoje drame najprej kot neko muzikalno nastrojenje, ki prehaja nato v barve in končno v razne podobe. S tem v zvezi naj omenim še Bergsonovo tezo, da so glavne osebe drame v svojem bistvu le do samostojnega življenja izoblikovane sile dramatikovega karakterja. Dramatik bi mogel doživeti usodo sleherne izmed svojih oseb, ako ne bi na nekaterih, nešteti, majhnih, neopaznih, a usodnih križpotjih krenil drugam. Tako je v svoji osnovni liniji drama le korektura avtorjeve usode. Ali ni Othelo le posledica kake silovite strasti, ki jo je njegov tvorec moral nekoč v sebi zatreti in jo je sedaj likvidiral, ko ji je dal, da se izživi v neki drugi osebi, drugem življenju. In ali ni maščevalni Žid Schylok le izbruh neutешljive strasti po maščevanju, ki jo je moral Shakespeare morda nekoč ubiti oziroma potisniti v podzavest. In ali nista Maksimilian in Juarez le dva nazprotna neprestano bojujoča se pola Werflove osebnosti. Sedaj dá, da govori Juarezov zastopnik Porfirij Diaz svoje matematično točne definicije Maksimilianove usode, ki se je znašel sredi Mehike prav tako tuj kot Werfel s svojimi literarnimi sodobniki sredi moderne Evrope. Sedaj se zopet predaja onemogli, slepi Maksimilianovi veri v njegovo umišljeno, idealistično poslanstvo. Tu stoji Maksimilian, posebno dober človek, ki hoče na vsak način s čistimi rokami uresničiti od vsega početka na neuspeh obsojeno zamisel, a preliva v potokih kri; — tam neusmiljeni, dialektični razum Juareza in mladost revolucionarja Diaza. Tu stoji prav za prav Franc Werfel, ves do zadnjih najfinejših tkanin prepojen z etiko nekega odmirajočega sveta, tam Werfel, ki kot strog, neizprosni sodnik izreče obsodbo nad samim seboj. „In čeprav bi bil Kristus, bi moral pasti“ — — To težko resnico je povedal Werfel predvsem samemu sebi. Tako jasno še ni obračunal s seboj menda v nobenem izmed svojih del. V drami „Kraljestvo božje na Češkem“ še ves niha. Na koncu ne veš, kaj prav za prav hoče. Ali govori skozi usta kardinala Julijana, ki hoče postaviti most med cerkvijo in Husiti, ali obsoja Prokopovo popustljivost. Werflove distanca do podobnih problemov je neenaka. Brez dvoma je Werfel oblikoval bolj ali manj ne samo svoj osebni konflikt, marveč konflikt celotne generacije, ki je prišla navzkriž s svojim časom. Kljub komentarju, kjer ugotavlja zgodovinsko verodostojnost svojega dela, je jasno, da mu ne gre zgolj za zgodovinsko dramo, ampak predvsem za idejni obračun: stari, legitimni, preživeli svet s svojimi, tudi najbolj etičnimi predstavniki mora pasti. Prihaja čas neizprosne hladnega razuma in ustvarjajoče mladosti. Werfel je hotel napraviti iz Maksimiliana tragično osebnost. Neusmiljeni zakon življenja naj jo uniči prav zaradi visokih idealov, ki usmerjajo njeno usodo. Zato je prav gotovo retuširal nekatere poteze Maksimilianove osebnosti. Werflovega Maksimiliana je pripeljal v Mehiko neki globoki

idealizem. Popraviti hoče krivice, ki jih je zagrešil njegov prednik Karel V., oziroma njegov namestnik Cortez nad mehikanskim ljudstvom; resnični zgodovinski M. pa je prišel v Mehiko menda iz občutka aristokratske jalovosti, ki ga je preganjal v Miramaru. Werflov M. ostane v Mehiki ter „hoče svojo smrt doživeti“ iz globokega tragičnega spoznanja svoje usode, zgodovinskemu M. pa brani beg iz Mehike umišljeni aristokratski ponos in kapricioznost. V vsej misiji M. vidimo mi prav tako kot Werfel usodno in absurdno laž, ki se je M. ne zaveda, in za to tragično misijo nesramno brezvestno politiko Napoleona III. in z njim zvezanih finančnikov, vendar dejstva, da je M. pristal na svojo misijo, ne pripisujemo njegovemu velikemu idealizmu, marveč bolj njegovi aristokratski utrujenosti, melanholični, davno nasičeni krvi stare habsburške rodovine. Čemu torej poudarjati, da je M. propadel, ker ni bil dorasel svoji nalogi, če pa je bila ta naloga že od vsega začetka absurдна prevara.

Werfel prav za prav od svojih prvih dram („Schweiger“, „Bockgesang“) čisto v dramatskem oziru ni napredoval. Zgradba kakega „Schweigera“ je boljša od dramatičnih historij, kakršni sta „M. in Juarez“ ali pa „Kraljestvo božje na Češkem“. Te zadnje Werflove drame imajo le bolj zgoščen, osredotočen, plastičen, skoraj aforističen, neprisiljen slog kot njegove prve, ki jih kviri moten, včasih težko razumljiv ekspresionističen jezik.

Maksimilian in Juarez je čisto v dramatskem oziru slabo delo. Trinajst slik, ki ne rastejo nujno druga iz druge, marveč predstavljajo le posamezne „postaje“ v raznih „fazah“ dogodkov okrog Maksimilianovega življenja v Mehiki. Avtor imenuje to delo dramatična historija.

Ing. arch. g. Bojan Stupica se je mudil zlasti ob tehničnem problemu drame. Vsem trinajstim slikam je postavil isto, sicer originalno ogrodje, ki pa končno vpliva nekoliko togo in ne dopušča dovolj izrazitih kontrastov med posameznimi slikami. S tem je dosegel le manj zamudno vrstitev slik, poljubno reguliranje obsežnosti sceničnega prostora in pospešil tempo vprizoritve. V Stupici se še vedno borita arhitekt in režiser. Arhitekt hoče na odru precizne, brezhibno odmerjene, pravilne geometrične oblike, predmete v različnih barvah, skratka vse lepo in čedno, kakor na kakem skrbno izdelanem tehničnem „programu“. Njegovi inscenaciji se še preveč poznata geometrija in šestilo. Vse je preveč „čedno“, kakor iz škatljice vzeto. In naj bodo to plakati v Juarezovem glavnem stanu, ali skrbno izdelane uniforme indijanskih častnikov, „weekend“ hišica v „Tujem detetu“, ali pa Miškova ciganska obleka v „Pesmi s ceste“.

Upamo, da bo režiser, ki hoče predvsem svežega, polnega življenja na odru in preprost, neizumetničen izraz igralcev, znal premagati ta nekoliko enostranski formalizem. Igralsko vprizoritev ni dala mnogo. Juarez v drami sploh aktivno ne nastopa, marveč deluje zunaj kot vse obvladujoč, neizprosen razum mehikanske revolucije. Režiser je po nepotrebem črtal nekaj mest, ki hočejo približati Juareza dogajanjem na odru; tako je radi preobsežnega teksta črtal epilog in ga deloma prenesel v zadnjo sliko.

O igralcih in o problemu igre same bomo spregovorili v pregledu letošnjega repertoarja v eni izmed prihodnjih števil.

Vladimir Pavšič.

KOSOVELOVI EPIGRAMI

Iz zapuščine

Včasi

Včasi je vse en hudič —
literarni kritik ali birič.

Epigram

Naj prevzame moja grešna lista
še psevdoklasika in žurnalista.

Dizma

Pri nas živi živahni Dizma,
ne ve še, kaj je sveta krizma,
imel bi lahko več duha,
zato naj k birmi se poda.

Mistik

Mi — stika iščemo s temno zemljo,
a ti nosiš le konfekcijsko blago,
vrag vzemi tebe, besede in rimo.

Slovenskemu umetniku

Trgovca, ves svet te bo spoštoval,
sleparju, ves svet ti bode zaupal.
Resnice, prijatelj, ne boš prodal —
umetnost prodajal boš in boš obupal.

Laži, in svet ti bo veroval

Láži, in svet ti bo veroval,
pázi in skrivaj in taji resnico,
bodi ponosen, da je ne bi izdal,
sicer prideš z resnico v temnico.

Kaj bo?

Jojmene, kaj bo iz tega —
Vidmar z Albrechtom se krega;
kdor Prijatelj je, molči,
voda mu do gležnjev sega,
društvo narodov molči,
revolucijo duši ...

K R I T I K A

OB FAKSIMILIRANI IZDAJI PRVE SLOVENSKE KNJIGE:

TRUBARJEV „CATECHISMUS“ IZ 1551

v izdaji Akademске založbe za Božič 1935. Pri faksimilu po edin-m ohranjenem primerku, ki ga čuva dunajska Nacionalna biblioteka pod značko 18 Z 44, so sodelovali: fotografska delavnica dunajske Nacionalne biblioteki, ki je izdelala verne foto-posnetke (sedaj last Akademске založbe, oziroma Silvestra Škerla); klišarna St. Deu v Ljubljani, ki je izdelala klišee; St. Gladnik, ki je odgovoren za retuše; tiskarna Veit in drug na Viru pri Domžalah; Silvester Škerl, ki je za Akademsko založbo delo nadzoroval.

Osemindvajseto leto že poteka, kar so me v kritiki „Trubarjevega zbornika“ presenetili stavki: „Ne vem kako, da so se naši literarni zgodovinarji vrgli s tako vnemo ravno na reformacijsko dobo, ki ima vendar z našim

sedanjim slovstvom še najmanj organskih zvez?... Upamo, da je s pričujočim zbornikom reformacijska doba za naše razmere dovolj obdelana...“

Teh nepremišljenih besed, ki sem jih 1909. leta njihovemu duševnemu očetu še posebno zameril, ker sem že vedel, da bom moral tudi sam o reformacijski dobi še marsikaj osvetliti, preden bom smel govoriti o njej v literarni zgodovini, sem se spomnil v zadnjih letih večkrat, in to vedno z neko škodoželjnostjo, ki jo bodo poznavalci razmer pač razumeli, torej mi jo odpustili. Izmed bivših Prijateljevih in mojih slušateljev si je dr. Mirko Rupel že zaslužil ugled specialista za književno delo južnoslovanskih protestantov, a takih, ki morejo dela o tej dobi samostojno presojati, je med njimi že lepo število. Razne založbe so si prav v zadnjih letih prizadevale, da pripomorejo k osvetljavi našega razvoja v drugi polovici 16. stoletja, ko se je del slovenskih izobražencev pod vplivom protestantske ideologije o vlogi sv. pisma in značaju liturgičnega jezika tako dosledno in smotno oklenil slovenske knjige, ki se je zdela prej nepotrebna...

Povsem v redu je, da prevladuje med objavami težnja, napraviti dostopnih čim več tekstov ter dati na ta način osnovo za nove študije smeri in oblike.

Slovenski protestantski pisci, ki jih je februarja 1934 poslala svojim odjemalcem Tiskovna zadruga v Ljubljani, so bili literaren dogodek. Z zadoščenjem sem spremljal vznik ideje in priprave za knjigo: iniciativo je dal Alfonz Gspan, absolvent naše univerze, ki mu drugačni interesi niso zameglili oči za tekste iz te dobe; idejo je uspešno zagovarjal Juš Kozak, torej beletrist; izvedba se je poverila dr. Ruplu, ki je svojo nalogo odlično rešil.

Vse plati kažejo, da je bilo delo v pravih rokah: v uvodu je dr. Rupel pod nadpisoma „Zgodovina“ in „Pisci in knjigi“ v kratkih, a lahko čitljivih in nazornih orisih podal vse, kar more tekste slovenskih protestantov 16. stol. približati današnjemu slovenskemu izobražencu, in sicer tudi takemu, ki ni strokovnjak-slavist; izbor tekstov priča ne samo o podrobnem razvidu čez vso raztreseno proizvodnjo 44 let slovenske protestantske književne dejavnosti, ampak tudi o zdravem upoštevanju načela, da je treba za tako knjigo danes za širšo publiko in spričo dejstva, da Slovenci niso več protestanti, iskati predvsem tudi tekstov, ki nam osvetljujejo odnos protestantskih piscev do Slovencev, do njihovega novega literarnega jezika in njegove problematike ter njihovo razmerje do raznih vprašanj dobe in okolice; da se je prireditelj odločil za smotno transkripcijo slovenskih tekstov v današnji črko- in pravopis in za prevode nemških ali latinskih izvornikov, moram le odobravati, ker namen take zbirke ne more biti, da bi dajala osnovo za študij pravopisa ali nemščine, oziroma latinščine slovenskih protestantov; opombe na koncu knjige, kjer pojasnjujejo čitatelju težje umljiva mesta, so vseskozi umestne (o edinih upravičenih korekturah, ki jih je kritika doslej zabeležila, glej mariborski ČJN XXIX., 59—63, in DS 1934, 277—282; kritike Ruplove knjige v Domu in svetu iz veččega in objektivnega peresa Janeza Logarja, ki pripada k mlajši naši slavistični generaciji, smeja biti iz raznih razlogov s Prijateljem prav tako vesela kakor dela dr. Rupla, ki je bil med prvimi najinimi slušatelji v Ljubljani).

Ker so „Slovenski protestantski pisci“ tudi izredno elegantno opremljeni, si težko predstavljam, da bi smela trajno ostati brez njih knjižnica človeka, ki ljubi slovensko knjigo.

Tiskovna zadruga in dr. Rupel sta obenem poskrbela, da so 1934. l. izšli „Protestantski pisci XVI. stoletja za šolsko rabo“. S to prireditvijo po prejšnji knjigi sta Tiskovna zadruga in dr. Rupel otvorila serijo, ki jo nadaljujeta sedaj Družba sv. Mohorja in dr. Šolar v „Cvetju iz domačih in tujih logov“ na iskreno veselje vseh resničnih prijateljev slovenščine v srednji šoli. Ruplov izbor je dober in ker je nekaj tekstov v šolsko izdajo sprejetih tudi v izvirnem pravopisu, se s presenečenjem sprašujem, zakaj nekateri učitelji slovenščine v 6. razredu knjige niso uvedli, čeprav morajo opaziti, da dobi mladi človek z njeno pomočjo, ker mu prinaša tudi prevode tako tehtnih tekstov, kakor sta n. pr. Trubarjev nemški predgovor k Novemu testamentu iz 1557 ali Bohoričev latinski predgovor k slovnici iz 1584, o naših književnikih 16. stoletja povsem drugačno sliko kakor iz Čitanke iz 1922 same. „Protestantskim piscem XVI. stoletja“ morajo za šolsko rabo seveda dobiti dopolnilo v „Katoških piscih XVII. in prve polovice XVIII. stoletja“.

Dobro leto po objavi „Slovenskih protestantskih piscev“, dne 17. marca 1935 je prinesel „Slovenec“ prvi podlistek pod nadpisom *Primož Trubar*. Avtor mu je svolasi zgodovinar in potopisec *Josip Lavtižar*, župnik v Rátečah-Planici na Gorenjskem. Dne 18. maja 1935 je bilo v „Slovenecu“ objavljeno zadnje nadaljevanje in nato je zbral pisatelj vseh teh 49 podlistkov v posebni knjigi, ki jo je sam založil: *Primož Trubar*. Verska slika našega naroda iz 16. stoletja (128 strani). Spis, ki hoče biti menda nekakšen biografski roman, je uspel dokaz, da more znanstvenik do 84. leta ostati boder in delaven. Znanstvena vrednost knjige pa ni tolika, kakor bi si kritik z ozirom na pisateljevo starost in literarno preteklost želel. Knjiga bo pač opozarjala svoje čitatelje z iskrenimi priznanji na Trubarjev pomen za materno besedo, sicer pa širila mnogo napačnih predstav, ki bi se jim bil avtor gotovo izognil, če bi mu ne bilo otežkočeno, da bi s kritičnim očesom spremljal tudi dela „še živečih kritikov“ protestantskega pokreta.

Trubarjev Catechismus iz 1551 v božičnem daru Akademске založbe za 1935 govori glasno o notranjem stiku *Silvestra Škerla* s slovensko kulturo in o njegovem optimističnem presojanju današnjih naših odnosov do slovenske književne preteklosti.

Edini ohranjeni primerek prve slovenske knjige v faksimilirani izdaji! Sodim, da bi se Akademška založba ne bila mogla odločiti za tvegane izdatke, če se njen predstavnik ne bi v vsem obsegu zavedal pomena, ki tiči v dejstvu, da so Slovenci končno v sredi 16. stoletja dobili prvo knjigo v svojem omalovaževanem jeziku ter začeli ustvarjati svojo tradicijo literarnega jezika!

Prvi slovenski založnik, ki si je stavil tako nalogo, so bili Blaznikovi nasledniki, ki so 1909 naklonili prešernoslovcem faksimilirano izdajo Prešernovih „Poezij“. Preteči je moralo četrto stoletje, preden smo Slovenci zopet dobili podoben dar. Pieteta do lastnega kulturnega razvoja zahteva, da idealnega založnika ne pustimo na cedilu!

Publikacija zasluži vso našo pozornost in podporo. Z užitekoma jo bo jemal v roke navadni občan, ki ga zanima, kako je patriarh slovenske tiskane besede oblikoval ter ob prvem svojem poskusu reševal jezikovne in črkopisne probleme! A literarnemu zgodovinarju in jezikoslovcu bo prihranila pot na Dunaj. Nedostatki, ki jih je ugotovila strokovna kritika (dr. Rupel v *Sodobnosti* 1936, 39—40, dr. Ivan Grafenauer v *Času* 1935—1936, 220—221), so namreč od prvega do zadnjega taki, da jih ne bo težavno odstraniti.

Zelo obžalujem, da se v času, ko se je g. Škerl obrnil name s prošnjo, naj bi mu napisal spremni tekst, vabilu zaradi zaposlenosti nisem mogel odzvati. Spremni tekst bi namreč bil tej izdaji prav tako iz več razlogov potreben kakor faksimilirani izdaji Prešerna, za katero bi ga bil moral napisati dr. Josip Tomišek.

Ker je živel Trubar 1550—1551, ko je prvo njegovo knjigo tiskal Ulrich Morhart v Tübingenu, daleč od kraja tiska ter moral korigiranje prepuščati slovenščine nevednemu tiskarju in nekemu „krščanskemu pridigarju“ (glej moj članek: Kdaj je izšla prva slovenska knjiga, *Južnoslovenski filolog* II, 302), je ostalo v knjigi mnogo več tiskovnih napak, nego jih je zabeleženih na 144. in 244. strani. A faksimilirana izdaja bi bila morala dobiti za spremljevalca točen seznam vseh pogrškov, ki so že v izvorniku.

Dalje je usoda faksimilirane izdaje prve slovenske knjige slična usodi faksimilirane izdaje Prešerna: ker so v fotografskih posnetkih tu pa tam nejasnosti, kakršne povzročajo gube izvornika itd., so bile potrebne retuše; a retušer ni vedno dovolj pazil ter je tiskovnim napakam izvornika, ki so seveda reproducirane, v reprodukciji pridružil nekaj svojih... Akademsko založba bi bila morala dati knjigi za spremljevalca torej še drugi seznam napak: retušerjevih, kakršne so v takih publikacijah skoraj neizogibne.

Če sem prav poučen, sestavlja sedaj g. Silvester Škerl sam sezname omenjenih napak. In ker namerava fotografske posnetke deponirati v Državni (licejski) knjižnici v Ljubljani, bo možno tudi brez potovanja na Dunaj izdajo Akademsko založbe popraviti v pol ure tako, da bo tudi na teh maloštevilnih mestih „za znanstveno citiranje... mogla nadomestiti original“. Ponavljam, da retušerjeve napake niti približno niso take, da bi bilo oklevanje kakšnega boječega kupca upravičeno.

Še na to in ono bi bilo treba v spremnem testu opozoriti.

Knjiga ni sestavljena enotno, ampak ima razne dodatke k prvotnemu tekstu (na to opozarjam v *Južnoslov. filologu* II, 320).

Original je vezan precej drugače kakor faksimilirana izdaja, skupaj s abecedarjema iz 1551 in 1555 v rjavo usnje, in sicer tako, da bi vezava mogla pripadati 16. stoletju (na to sem opozarjal v predavanjih, ki jih je „Društvo slušateljev filozofske fakultete“ izdalo 1927 kot manuskript pod naslovom „Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri Južnih Slovanih v XI. stoletju.“ I).

O provenienci edinega ohranjenega primerka se da ugibati: ni izključeno, da je isti, ki ga je Trubar dne 2. januarja 1560 poslal kralju Maksimiljanu (Bibliografski uvod I, 14).

Fr. Kidrič.

Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očit. Akademsko založba, Ljubljana 1935. XV + 559 strani. — Študij bogate sinteze vseuč. prof. dr. jur. et hon. c. M. Dolenc, ki je izšla nekako za pisateljevo šestdesetletnico, nam razgrinja problem zgodovine našega narodnega prava. Panogo slovenske pravne zgodovine je nekako utemeljil prerano umrl Vladimir Levčec († 1904 kot vseuč. prof. v Freiburgu i. Ü.), ki je pokazal pri izdaji avstrijskih urbarjev svoje velike kritične sposobnosti, pa tudi v znanih „Ptujskih studijah“ dokazal, da pravni zgodovinar ne more izhajati brez umetniškega daru. Če bi bil Levčec zoral po svojih izrednih sposobnostih njivo naše narodne pravne zgodovine srednjega in novega veka, bi imeli najbrž že knjigo o „Pravni zgodovini Slovencev“. Toda mi nismo imeli za Levčcem in poleg njega pravnih zgodovinarjev velikega formata, kakor na pr. Čehi in Poljaki, marveč peščico resnih občnih zgodovinarjev in vrsto ljubiteljev zgodovinske vede, ki jim ni manjkalo dobre volje, toda za pravnozgodovinsko stroko niso imeli zadostnega smisla in sposobnosti. Pri njih je prevladoval zlasti individualni moment panoge zgodovine, ako se niso vobče zadovoljili s priobčevanjem gradiva, ki so ga našli. Za zgodovinsko vedo pa mora biti dejstvo iz preteklosti le sredstvo, s katerim fiksira in zriše spretna zgodovinarjeva roka sliko, ki jo je obnovil v svojem duhu. Zato more nastati na podlagi istih dejstev (dogodkov) preteklosti pri zgodovinarjih raznih struj in svetovnih nazorov popolnoma različna podoba.

Pravna zgodovinska veda se pa ne sme zadovoljiti z orisom individualnih momentov, glavno pažnjo mora polagati na stanje, ki traja dalj časa, ki se polagoma razvije in zopet polagoma izpreminja. Pravni zgodovinar je dolžan zavestno preiskati pravno stanje ter ugotoviti pravne institute. V tem pogledu nam manjka največ, zlasti za starejšo dobo.

Z nastojem vseučilišča v Ljubljani je postalo vprašanje naše narodne pravne zgodovine sila pereče. Slušatelji so nujno potrebovali učbenik, ki jih ne bi le uvajal, marveč jim tudi predočil sistem prava. Ako upoštevamo opisani položaj naše zgodovinske vede, je bil potreben poseben pogum in izredna požrtvovalnost, da se spiše čim prej zaželeni sistem. Dal ga nam ni poklicni zgodovinar, marveč vseuč. profesor kazenskega prava, ki je pa iz ljubezni do predmeta in iz prepričanja nujne potrebe posvetil velik del svoje delavne sile pravnozgodovinski stroki ter nam ustvaril odlično delo, na katerem bodo temeljila raziskavanja bodoče generacije. Vsebuje sicer tudi praznine in nejasnosti, ki pa izhajajo predvsem iz tega, ker še za mnoge dobe ni ugotovljeno v zadostni meri pravno stanje oziroma pravno relevantna dejstva. Saj niso rešena niti osnovna vprašanja o bistvu in institutih našega narodnega prava, niti malo ni poglobljeno naše znanje o prevzemu nemškega pravnega reda, o gibalnih silah recepcij v novem veku. Zato je moral pisec zajeti problem širše in ga omejiti le teritorialno. Tako je prišlo do obširnejše „Pravne zgodovine za slovensko ozemlje“.

Sistem M. Dolenc, ki tvori organsko zgrajeno celoto. To izvira iz nazora o pravu in njegovem nastojem, kjer se približuje pisec nekoliko stališču sociologov. Temelj prava je družbeno stanje določene dobe. Stožer naše družbe pa

je bil kmet. Zato je postavil v središče opisa pravno in socialno stanje našega kmeta.

Izšel je iz prvotnega gospodarskega, socialnega in pravnega reda našega naroda, kakor si ga predstavljamo s primerjalno pravno zgodovino Slovanov. Iz domačih virov ne bi mogli dati zaokrožene slike. Vobče je iskal M. Dolenc paralele za naše pravno stanje in naše pravne institute v sorodnih in podobnih iz hrvaške in srbske zgodovine prava. Za dobo od druge polovice srednjega veka (od 10. stol.) dalje pa je pisec ugotavljal posamezne pravne tipe in institute in se poslužil pri tem tudi regresivnega sklepanja iz relativno poznejših virov nazaj na prejšnje stanje, ki nam je ostalo prikrito. Tako primerjanje in kombiniranje pomeni napredek nasproti zgolj antikvarnemu načinu zbiranja in nizanja gradiva. Najbogatejša je postala izbira od 16. stol. dalje, ko se je zbudila stanovska zavest našega kmeta v uporih, ki pa niso imeli le gospodarskega in socialnega, marveč tudi politično ozadje. Glavna zasluga prof. M. Dolenca tiči gotovo v tem, da je s krepko, polno roko zajel iz neusahljivega vira našega običajnega prava, ki se je javljalo zlasti v delovanju ljudskih sodišč. Dal Bog, da bi poznali za vse predele slovenskega ozemlja v enaki meri to običajno pravo, da bi mogli njegovo sliko, ki temelji predvsem na prilikah vinogorskih krajev, izpopolniti in izenačiti.

Z ugotovitvijo najvažnejših pravnih tipov in institutov pa delo še ni bilo dovršeno. Pravna stanja je bilo potrebno radi sistema v očrtu porazdeliti na glavna razdobja. Tu pa utegne tičati neki moment nevarnosti, ki more povzročiti, da se končna slika ponekod oddalji od historične resničnosti. Toda te nevarnosti se ni oprostil noben večji sistematski učbenik iz pravne zgodovine. Pisec je obdal ves sistem še s pregledom važnejših političnih dogodkov, ki bi bil krajši, ako bi bil mogel akademski učitelj pri absolventih srednje šole predpostavljati vsaj malo več znanja iz naše narodne zgodovine.

Delo je razdeljeno na dve glavni razdobji, ki jih razmeji 16. stol. Do desetega stol. se dajo iz skromnih vestj ugotoviti le sledovi zasebnega in kazenskega prava. V drugi polovici srednjega veka je pritisnil močni vpliv germanskega privatnega prava, ki ga upošteva pisec v polni meri. Za drugo razdobje pa je mogel v posebnih poglavjih opisati osebno in rodbinsko pravo, dedno nasledstvo, stvarno, obvezno in odškodninsko pravo.

Kot neprekinjeno nit sledimo skozi vse delo M. Dolenca: gospodarski in socialni razvoj slovenskega kmeta. Pisec zastopa mnenje Fr. Kosa, da odvisnost Slovencev od Obov v začetku srednjega veka ob naselitvi v alpskem in kraškem svetu ni bila težka in da so tvorili ob pričetku frankovske oblasti svobodni ljudje široko plast naroda. Število svobodnih pa je stalno nazadovalo. Pri tem so igrala značilno vlogo zemljiška gospodarstva kot višje stopnje gospodarske organizacije, ki so jih uvedli Nemci. Pridvorno gospodarstvo pa ni bilo omejeno na nižinski svet. V višinskem svetu so uredili zemljiški gospodarje planinske pristave (planšarica, Swaiga, curia pascualis), ki so jih opremili s potrebno živino.

To gospodarsko in socialno stanje se je pričelo izpreminjati v dobi investiturnega boja z razvojem ministerialov, ki pa v naših krajih ne izhajajo samo iz vrst nesvobodnih. Mnogi izmed njih so izšli iz našega naroda. Bilo jih je na stotine v naših kotlinah in dolinah tako, da v tem pogledu ne za-

ostajajo naši kraji za srbskimi in poljskimi. Le njihov razvoj je šel v drugo smer, ker je posegel vmes proces nastoja mest in delovanja velikih dinastov, ki so absorbirali ta viteški mikrokozem. V naslednjih stoletjih se je pričel razkroj pridvornega gospodarstva. Bivše gospodarske dvore so oddajali v obliki kmečkih beneficijev. Nekdanje planinske pristave so se pogosto posvetile še poljedelstvu, obdelali so zemljo v bližini in se razvili v velike samotne kmetije ali zaselja.

Z razkrojem pridvornega gospodarstva je bila omajana tudi stanovska vez med zemljiščem in posestnikom. Družba je postala gibljiva. Nastopila je na jugu in zahodu Evrope obnova trgovskega prometa v daljavo. Sledil je razvoj naših mest, kjer so se mogli naseliti oni, ki so se odrgali od zemlje na deželi in ki jih je novi poklic trgovine in obrti storil svobodne.

Šele z razvojem mest se je razširila pri nas tudi na deželi oblika dednega zakupa. Dočim jo poznamo v Avstriji, na gornjem in srednjem Štajerskem že iz 13. stol., nastopa pogosteje na spodnjem Štajerskem šele v 14. stoletju, na Kranjskem pa še pozneje, v 15. stol. Zato menim, da je morala imeti pri nas široka plast prebivalcev na deželi kmetije v obliki poljubnega dodeljevanja zemljišč s pravico zemljiškega gospoda do razstanjevanja (Freistift). Šele v 16. stol. je izvedel deželni knez ob reformi urbarjev prisilno prevedbo na tako zvano kupno pravo.

Kljub temu so ostale še mnoge vrste odvisnosti kmečkih prebivalcev osebnega oziroma gospodarskega značaja, ki jih je skušal M. Dolenc temeljito razložiti. Vrsto zaključil patent o nevoljništvu (1782) in ukinitvev podložništva in gosposkinega zaščitnega razmerja (1848). Seveda moremo pri današnjem stanju raziskavanja virov ponekod most od staroslovenske dobe do današnjih dni le — slutiti.

Jos. Žontar.

VLADIMIR BARTOL

A l A r a f. Zbirka literarnih sestavkov. 1935. Založila „Modra ptica“ v Ljubljani. — Ko sem si po branju Bartolove knjige skušal priklicati v spomin njene glavne poteze, sem se moral zelo truditi. Kljub strogemu logičnemu ogrodju, ki se jasno odraža že v napisih k posameznim oddelkom, knjiga močno pogrša nazornosti. Zdelo se mi je, kakor bi imel v prostorih tega ogrodja opravka z neštetimi raztrganimi in zamotanimi nitkami, ki se dajo razplesti in zvezati le z naporom. Mislim, da se je marsikomu prav tako zgodilo. Avtor očitno nima tiste moči, da bi ustvaril v bralcu jasne in konkretne predstave o tem, kar mu hoče povedati. Le redke so v knjigi podobe, ki bi ostale v spominu. Kakor avtorju primanjkuje predstavotvornosti, tako razpolaga tudi le z maloštevilnimi sigurnimi prijemi na mnogovrstni skali človeških čustev. Velik del knjige pusti za seboj le vtis medlosti, nesoglasij in puščobe. Nespretna tehnika pripovedovanih zgodb nam kaže etikete z različnimi eksotičnimi imeni, ne pa živih krajev in ljudi. Jezik pogrša govornih kadenc in stilne čistosti.

Vkljub vsem tem bistvenim pomanjkljivostim, ki jih iz razdalje mučno občutim, pa moram priznati, da me je knjiga pri branju samem prevzela s svojo vročično napetostjo. Je v Bartolu nekaj, kar ga dela za več kot samo za literarnega diletanta. To je strast razpaljenega razuma, s katero vrta v ljudi in pojave in s katero skuša pregovoriti tudi bralca. To je napon volje, ki ga

čutiš na vsaki strani, po sili izoblikovati tiste podobe in zadeti tiste glasove, ki jih nosi neočrtane in neizgovorjene na svojem dnu. Pri nobenem današnjem mladem pisatelju ne poznam te napetosti v takšni meri. Z njo Bartol nehoti pridobi bralca in ga prisili, da se poglobi vanj. Zaradi nje obstoja možnost, da se bo počasi otresel napak, ki ga kazijo, in da bo ustvaril umetniško polna in zaokrožena dela. Pomagala pa mu je že do dejanskega napredka, ne le če primerjamo „Al Araf“-a z nezrelo dramo „Lopez“, tudi v pričujoči knjigi so zadnje novele brez dvoma boljše od prvih. Tehnika pripovedovanih zgodb se je umaknila neposrednejšemu in bolj živemu orisu.

Bartol pripada rodu tridesetletnikov, naši prvi povojni pisateljski generaciji. Danes, ko se pojavlja že druga taka generacija, lažje spoznamo splošne poteze, ki so značilne za to prvo skupino. Po svojem bistvu poteka Bartolova umetnost iz istih virov kakor na primer Mrzelova ali Magajnova. Je to individualistična, romantična umetnost, ki je zrastle pod silnimi perotmi Cankarja. Ni sicer epigonska v strogem smislu besede, da bi slepo posnemala njegove stilne kadence in površinske motive. Vendar temelji na isti osnovni problematiki, ki jo je izdelal Cankar z neubranljivo nazornostjo, in katere najznačilnejši temi sta: jaz umetnik in svet, jaz umetnik in ženska, vsebina pa nihanje med čustvom sovraštva in ljubezni, med občutkom samozavesti in manjvrednosti. Pri Bartolu je stopil atribut umetništva nekoliko v ozadje in od obeh motivnih krogov je izdelan močneje le erotični krog. Nadalje je ostala avtobiografičnost, a izginila je lirika. Takšna izbira cankarjanskih elementov ostro loči Bartola od njegovih vrstnikov, ki so si na prostrani Cankarjevi njivi zgradili in obdelujejo spet druge lehe. V tej zvezi sta zanj posebno značilna pomanjkanje lirike in ostri napon med samozavestjo in manjvrednostjo.

Pogovarjal sem se z več znanci o vsebinskem značaju Bartolove umetnosti. Nekdo mi je rekel, da ima vtis, kakor da njegovi ljudje niso naši in kakor da on sam beži pred realnimi problemi. Drugi spet, izhajajoč iz drugačnega svetovnega nazora, je zagovarjal njegovo centralnost v primeri z motiviko naših modernejših novih realistov, ki se povečini gibljejo po obrobnih pokrajinah Slovenije. Nekaj sta imela prav eden in drugi. Bartolovi junaki so posebno od začetka sami eksotični izkoreninjenci in pozorišča dejanj postavlja v tuja mesta, najrajši v Pariz. S tem je Bartol po eni strani gotovo prekosil prekmursko in tržaško eksotiko kakor tudi Magajnovi ljubezen do juga. Po drugi strani pa je spet centralnejši in realnejši od vseh onih, ker si je edini vzel za predmet psihologijo inteligenta, čeprav polito s pariško-ruskim firnežem in črpano navsezadnje le iz samega sebe. Roman in niti ne novela današnje slovenske inteligence še nista ustvarjena, in vsak, ki se približa tej motiviki magari z romantičnim nastrojenjem, utira prepotrebno pot.

Po takšni omejitvi lahko tudi presodimo, v koliko dejansko Bartol beži pred realnimi problemi. Njegov beg leži v njegovi enostranosti, v tem, da je Cankarjev horicont zožil, namesto da bi ga razširil. Tako vsebinsko kakor svetovno nazorno je šel v svojem subjektivizmu še dalje od Cankarja. Nadomestiti bi mogel to svojo enostranost le s podvojeno umetniško močjo, a po njej daleč zaostaja za svojim učiteljem in brez dvoma tudi za višino, ki jo dosežajo drugi v današnjih dneh. Pri tej priliki bi rad poudaril to-le: Tudi enostranska umetnost je lahko velika in koristna, četudi ni izrazito socialno

pozitivna v smislu, kot se to danes razume. Bartolova umetnost je šibka in nepopolna pred vsem drugim zaradi pomanjkanja umetniške moči, zaradi medlih podob in slabo izraženih čustev. Primeri iz svetovnih literatur nam kažejo, da se pri vsi omejenosti motivike dajo z umetniško nadarjenostjo ustvariti velika dela. Drugo vprašanje je, koliko je socialne dinamike v njih, ali neposredno pomagajo socialnemu razvoju, ali so zanj precej brezpomembna, ali pa služijo le kot strašček vzgled. Umetnost je lahko podoba, prepoved ali pa izpoved, epična, satirična in vzpodbujajoča ali pa samo izpovedujoča se. Lahko seveda je tudi vse troje obenem in tisto je gotovo največje. Če pa si danes po pravici želimo predvsem satirične in vzpodbujajoče umetnosti, zato ostanejo vkljub temu Shakespearejevi soneti in Homerjeva Odiseja to, kar so, in nas prevzemajo še danes. Res je, da ima vsaka doba svoje pogoje in tudi svoje zahteve, ali treba je razlikovati literarno pedagogijo od literarne teorije. Naša povojna proza, h kateri spada tudi Bartolova, je vse do zadnjih let povečini samo izpovedovala o samem sebi, a zaradi tega dejstva samega še ni treba, da bi bila slaba. Primanjkovalo ji je pač predvsem umetniške moči. V koliko pa je njena šibkost pogojena tudi po idejnih in življenjskih predpostavkah, bom skušal na kratko pokazati ob primeru Bartolove knjige.

Očitno je pri Bartolu oboževanje nekega ciničnega demonstva. Vrag, vražji itd. so označbe, ki se znova in znova prav do zadnjih novel pojavljajo v „Al Araf“-u. Tako pogoste so, da slutimo v njih naravnost pojmovno osišče Bartolovega umetniškega sveta, kot pri Magajni v pojmu „lepote“ in pri Mrzlu v pojmu „majhnosti“ in „dobrote“. Tako daleč gre vsiljivost te predstave, da se Bartolovi zlodeji dosledno in povsod samo krohočejo na vse grlo, parkrat pa mimogrede celó šepajo po stari dobri navadi. Po notranji strani odgovarja tem zunanjim potezam stremljenje po nadvladi za vsako ceno predvsem s pomočjo prevare, slepa, mrzla strast po uničevanju, do blaznosti pritrana samozavest, zaničevanje in zanikovanje vsega in vsakogar izven sebe. Kako je moglo to oboževanje amoralnega individualizma pri nas zrasti, sem nakazal že v svojem članku „Kult umetnika“ v Sodobnosti leta 1934. Na prapor pa ga je dvignila literarna družba z J. Vidmarjem na čelu, ki ji je skušal s po svoje prikrojenim Cankarjevim „Kraljem na Betajnovi“ ustvariti celó literarnega vzornika. Odtod demonstvo, Macchiavelli in Napoleon tudi pri Bartolu. Od vsega začetka je njegova pozornost obrnjena na tiste velike samovoljne in samo sebe poznavajoče ljudi, ki gredo suvereno preko vseh ovir. V literarni praksi pa se je to obrnilo tako-le: Zatekel se je v Pariz iskat modelov med mednarodnimi pustolovci, doma pa si je iz pokojnega dr. Juga izklesal podobo domačega nadčloveka. Zaradi svojega notranjega priznavanja „demonstva“ si je moral najti osebnosti, s katerimi bi se vsaj delno lahko istovetil, a istovetiti se z našimi vaškimi Kralji na Betajnovi niti ni hotel niti ni mogel. Seveda iti v boj proti tem Kraljem po Cankarjevi poti mu je branila njegova filozofija.

Zato mrgoli v „Al Araf“-u različnih emigrantov z eksotičnimi imeni in zato je tudi svojemu domačemu junaku, ki predstavlja popravljenega dr. Juga, nadel tuje ime dr. Krassowitz. Odtod tudi težnja spuščati se s svojo fantazijo med daljne kraje in ljudi, ki jih je mogel takšne, kakor so v resnici, le površno poznati in katerih opis je zato nujno nekonkreten, le slaba maska za

samega sebe. Pariz, Montmarte itd. beremo v nešteti Bartolovih črticah, a nikjer ni ne opisa mesta, ne razčlemba njegove družbe, vse to so le etikete na praznih prostorih, kjer se v vročinskih debatah in medsebojnem izpovedovanju izživlja par posameznikov. Ljubezen do izkoreninjenih pustolovcev je torej v nujni zvezi z avtorjevim občudovanjem amoralnega individualizma, obenem pa tudi že kaže, kako napačna svetovna nazorna usmerjenost lahko zapelje umetniško hotenje na slep tir. Slovenski pisatelj, h katerim spada tudi Bartol, nima živjenjskih pogojev preiskati in opisati mednarodno pustolovsko družbo, takšno, kakor je, in tako nujno nastane iz takšnega poskusa eksotična karikatura samega sebe brez ozadja.

Pa ne samo v tem, tudi v nekem drugem, zelo važnem pogledu se kažejo škodljive posledice „demonstva“ v Bartolovi umetnosti. Ta filozofska usmerjenost je z majhnimi izjemami zožila njegov motivni krog na golo erotiko. Kje namreč naj bi mogel v danih okoliščinah drugače izživljati svoje „demonstvo“ kakor v erotiki? Zato so že njegove pustolovske pariške črtice skoraj vse erotične in prav tako tiste, ki se vršijo na domačih tleh. Vsi problemi sovraštva, manjvrednosti, uničevalnosti, strahu in bolne samozavesti se odvijajo pred nami zgolj z ozirom na žensko. Bartol je postal tako opevalec Don Juanstva. Ženska je tisti sovražnik, s katerim se borijo in ki ga obvladujejo njegovi junaki. Razen tega pozna Bartol samo še narcisistični problem plezalstva. In spet isto kot pri opisovanju pustolovstva. Njegova filozofska usmerjenost mu brani uvrstiti se v družbo, da, sploh zanimati se zanjo. Nikjer ozračja, nikjer ozadja, nikjer Ljubljane. Njegove ljubezenske zgodbe se gibljejo v praznih prostorih. In vsa ostrina karakterne analize, nad katero se ponekod začudiš, ne pomaga preko tega dejstva. Zgodbe ostajajo nekonkretne. Tudi dvoumnost njegovih miselnih spoznanj je s tem v zvezi. Njegovim kritikam našega narodnega značaja, Cankarja itd., njegovim naukom o premaganju smrtnega strahu in strahu pred osmešenjem manjka jasen etičen temelj. Kdo govori tukaj, ali „demon“ ali član družbe?

Prav ta zadnja okolnost pa nam tudi pomaga, določiti tisto pravo stališče, na katerem vkljub svojemu „demonstvu“ Bartol stoji do družbe. On je v resnici kot reven slovenski pisatelj deklariran meščan, ki ga je njegovo oboževanje nadčloveka pustilo na cedilu in ki z muko samega sebe prepričuje, da bo našel surogat tega nadčloveštva v ljubezenski igri. Zaradi razmer, v katerih živi, se ne more zateči v zavetje vzvišenega epikurejskega individualizma, kakor na primer Stendhal, prav tako oboževalec renesančnih osebnosti in Napoleona, ki je mogel sanjati o par tisoč frankih mesečne rente, ampak nujno dobiva njegova idealna podoba nadčloveka izraz nekoga, ki stoji na družabni lestvici prav na nasprotnem koncu, to je izraz obupanega, besnega anarhista, ki sovraži vse ljudi in zanikuje ves svet. To svoje stanje je Bartol najbolje opisal v črtici o ciankaliju in bombah, ki je pa ni objavil v „Al Araf“-u.

V „Al Arafu“ samem je nakazal zaenkrat drugo rešitev. Na vsak način hoče ohraniti mirno suverenost spričo svojega položaja. Zadnji del knjige, ki nosi naslov: Usoda proti človeku, kaže drugačen odgovor na lastno „demonsko“ preteklost. Te novele so slavospevi na vsemogočnost slučajja. Značilno je, da so nastale približno ob istem času kakor knjiga Milana Vidmarja: Moj pogled na svet. Izključna erotična in narcisistična tematika je še vedno pridržana. A kakor je Bartol prej povzdigoval zvite zmage v

življenju in ljubezni, tako jih zdaj smeši. Vsi ti zadnji junaki so igračke v rokah vsemogočne usode. In poleg njih stoji pisatelj in se smehlja. Niti ne kruto, celo dobrohotno. Mestoma zvene novele naravnost kot himne božji previdnosti, katere namenov ne poznamo: včasih se dobro nepričakovano obrne k slabemu, včasih pa se tudi slabo izkaže nazadnje kot dobro. Bartol je torej skončal z nekim svetovnjaškim skepticizmom.

Že literarna tehnika, ki gre vzporedno s spremenjenim svetovnim nazorom, kaže, da pomeni filozofija slučaja napredek spričo filozofije demonstva. Vendar sem prepričan, da Bartol tudi pri tej filozofiji ne bo obstal. Če ga njegov strastni nagon po spoznavanju in njegova volja po umetništvu, ki ju je čutiti na nešteti mestih in ki sem ju poudaril takoj na začetku, ne bosta izdala, bo gotovo razširil svoj pogled na svet in premagal škodljive posledice pretiranega individualizma, sredi katerega je zrasel. S pravilnejšim pogledom na svet, z zanimanjem za probleme skupnosti se bo pri njegovi dani umetniški nadarjenosti nujno razširila, poglobila in zaokrožila tudi njegova umetnost.

Božo Vodušek.

MILAN KAJČ

O dmevi ob Muri. 1935. Samozaložba. 24 črtic na 160 straneh, s slabimi fotografskimi posnetki prekmurske pokrajine. Pisatelj neprekmurec, učitelj. Te črtice imajo morda poleg nekaterih opisov prekmurskih polj in nekaj lagodnih štimung le še eno dobro lastnost, da so kratke. Pogled tega mladega pripovednika v življenje je še nekoliko naiven, o prekmurskem kmetu ve po vsej priliki toliko kot sleherni učitelj, ki opazuje življenje skozi šolska okna ali pa s kolesa, s katerim se vozi po zaprašenih cestah, mimo estetičnih žitnih polj in skozi idilične vasi. Včasih sreča učitelj siromaka na cesti — mater s slepim sinom, dekletce brez staršev, ki je pobegnilo s kmetije, kjer je služilo — in vsekdar se izkaže, da je učitelj dober človek, saj vselej obdaruje siromake z drobižem, ki ga vzame iz svoje gosposke suknje. Psihološki odnos Kajča do ljudi je tipično začetniški: kadar hoče kak značaj „poglobiti“, začne pretiravati. Tako „ustvari“ romantično, neverjetno, patološko maščevalnega soseda Bagarja, ki zgolj iz nevoščljivosti zažge Čoligu žitno polje in mu zato pogori lastna hiša, blazno „Nesrečnico“, romantično figurico študenta, ki ga je njegov čudovito skopi ded („Starec“) prisilil v bogoslovje, in tako dalje.

Te črtice in sličice so pisane vse prepovršno, včasih imaš vtis, da avtor sam ni doumel motiva, ki ga je nameraval obdelati. Zato te knjige tudi ne moremo imenovati dobro reportažo. O socialnem problemu prekmurskega življenja nima Kajč dovolj pojma. O prekmurskih „Amerikancih“ ne zna povedati več, kot da se vračajo njihove žene s klobuki, oni pa s kariranimi kapami in „neizbežno pipico“ v zobeh. Socialno zlo prihaja po mnenju pisatelja od pijanosti, lenobe, raznih bolezni, skopuštva itd. A odkod vse to? Po tem se Kajč očitno ne vprašuje.

Zbirka je preuranjena. Nekatero dobre osnutke bi moral idejno in oblikovno predelati, predvsem pa počakati, da se mu odnos do življenja prečisti in poglobi vsaj do nivoja povprečnega sodobnega slovenskega prozaika.

Vladimir Pavšič.

SOCIALNI OBZORNIK

STUDIJ O NAŠI VASI

Zadolženost (II.)

2

Dolgovi. Zadolžena kmečka gospodarstva dolgujejo 1,192.073 milijonov dinarjev, in sicer drž. hipotekarni banki 0,5% dolžne vsote (pribl. 6 milij.), ostalim bankam in hranilnicam 18,19% (pribl. 217 milij.), kreditnim zadrugam 33,02% (pribl. 393 milij.) in privatnikom 48,29% (pribl. 576 milij.).⁹

V Sloveniji dolguje kmečko ljudstvo kljub dobro organiziranemu finančnemu kapitalu mnogih bank, hranilnic, posojilnic in zadrug *polovico dolžne vsote (48,29%!) privatnikom.* Te vrste dolgove je najtežje zasledovati v njih notranji zavisnosti in gotovo v navedeni vsoti niso še izčrpani. Nerešena ostanejo vprašanja o medsebojnih odnosih in o strukturi dolžnikov in upnikov. Kakor ni znano, katerim družbenim plastem pripadajo upniki vobče, kako je razmerje med „kmeti“ dolžniki in „kmeti“ upniki, tako posebej pogašamo to ob dolgovih privatnikom. Sicer navajajo statistike za Slovenijo 1983 privatnikov-upnikov, ki se bavijo s posojanjem denarja in so v srbskem izrazoslovju znani z imenom „lihvar“ ali „zelenaš“. Pojem „zelenaš“ ni za slovenske razmere točno določen, ter ni znan vidik presoje. Tudi ni znano, koliko je ljudstvo tej vrsti privatnih upnikov dolžno. Gotovo je tu govor le o neposrednem posojilu. Večji del dolgov te vrste (polovice vseh dolgov!) pa je nastal posredno ob nakupu živil in ostalih v kmečkem gospodarstvu nujnih potrebščin, predvsem obleke in najnujnejšega orodja. Upniki so v glavnem trgovci, obrtniki, večja gospodarstva, konzumne družbe in zadruge.

Težišče dolgov privatnikom je na zadolženih kmečkih gospodarstvih brez ali z malo zemlje, ki ne pridelajo niti dovolj najnujnejših živil ter so v vseh smereh zavisna; gospodarsko brez moči so kulturno in politično objekt najhujšega zatiranja. Večina teh gospodarstev je svoje dolgove tako rekoč zajedla.

V okviru ostalih dolgov podrobnosti niso znane. *Težišče dolgov zadrugam je v malih in v srednjih, ostalim denarnim zavodom pa v večjih zadolženih kmečkih gospodarstvih.* Kajti zadruge so neposredno in pod ugodnejšimi pogoji posojale z večjo zaupljivostjo malemu in srednjemu gospodarstvu, saj so tudi vloge — kolikor so sploh kmečki ljudje vlagali — večinoma malih vlagateljev. Nasprotno je n. pr. bančna posojila moglo dobiti pretežno le večje gospodarstvo.

⁹ Po Komadiniću; v gornjih podatkih niso vštete zaostale javne dajatve. Glede dolgov hranilnicam navaja dr. V. Murko v brošuri „Pomen hranilnic za narodno gospodarstvo“ (Ljubljana 1935) vsoto približno 105 milijonov.

Kako različna so mnenja glede višine dolgov nam lepo pokaže primerjava treh cenilcev:

	vseh dolgov	banke in hranil.	zadruge	priv.
Komadinić	1192	223	393	576
Uratnik	1003	150	350	504
Trček	1250	100	700	450

Važno je spoznati, kako so dolžniki v posameznih primerih obvezani. Toda podatki so skopi,¹⁰ ne ustrezajo najosnovnejšim zahtevam za strukturno analizo razmerja v okviru posameznih skupin, načinov zadolžitve itd. Zopet nam zmanjka trdnih tal, da bi zmogli ugotoviti notranjo zavisnost med oblikami obvez, zadolženimi gospodarstvi in upniki, da bi zmogli tudi od te strani predrjeti v proces in v zakonitosti dogajanja na naši vasi.

3

Razmerja. Ob znanih in napol znanih podatkih lahko preračunamo odnose med zadolženimi gospodarstvi in dolgovi.¹¹

Zadolžena gospodarstva			dolgovi		
velikost v ha	število	%	vsota	%	povpr. na 1 go'p.
brez zemlje	5.859	9'53	72,553.159	6'1	12.382
0—10 ha	42.608	69'29	638,540.665	53'55	14.986
10—30 "	11.319	18'41	363,761.144	30'50	32.137
30—75 "	1.473	2'40	91,118.675	7'65	61.859
75—100 "	128	0'20	10,959.996	0'92	85.624
nad 100 "	103	0'17	15,139.371	1'28	146.984

Velike vrednosti in nujne važnosti je, da za ugotovitev peze zadolženosti vemo, koliko zemlje pripada posameznim skupinam zad. km. gospodarstev. Toda o tem ni podatkov. Znane so povprečne velikosti, zbrane na nekaterih „tipičnih“ gospodarstvih.¹² Ta povprečja veljajo v nekoliko spremenjeni velikostni razdelitvi od gori navedene.¹³ Zato moramo gornja razmerja povezati

¹⁰ Komadinić navaja, da po obveznostih ločimo menične dolgove, ki jih je 27'38 %, ali pribl. 326 milij., dalje hipotekarne (39'21 %, ali pribl. 467 milij.), priznanične in obligatorične (5'41 %, ali pribl. 65 milij.) ter dolgove na tekoči račun (28'0 % ali pribl. 334 milij.).

¹¹ Številke, ki jih navajam, so deloma posnete po podatkih drž. statistike (glej Komadinić!), seveda v nekoliko spremenjenih odstotnih razmerjih, ker sem upošteval vsa zadolžena kmečka gospodarstva, a ne le onih z zemljo; deloma pa sem številke dobil s preračunavanjem ob znanih podatkih.

¹² „Tipična“ gospodarstva in „tipične“ kraje vzeti za merilo tako strukturno različnih slovenskih vasi, je zelo tvegano. Že problem tipičnosti sam po sebi nudi mnogo možnosti in vedno je odvisno od raziskovalca, kake vidike ga vodijo pri izbiri „tipičnosti“. Drugače je, če raziskovalca vodijo koristi in potrebe širokih ljudskih plasti, kakor pa, če mu je izhodišče neko splošno, delovnemu človeku nasprotujoče narodno gospodarstvo vladajoče plasti. Razen tega je po načinu tipičnosti dobljene podatke težko presoditi ter moramo v primeru posplošenja biti stvarno rezervirani do njih.

¹³ Komadinić navaja, da imajo zadolžena kmečka gospodarstva v velikosti 0—2 ha 1'88 %, 2—5 ha 7'54 %, 5—10 ha 19'86 %, odnosno skupno gospodarstva v velikosti 0—10 ha (t. j. 69'29 % vseh zadolženih kmečkih gospodarstev!) 29'28 %, zadolžene zemlje; gospodarstva v velikosti 10—20 ha imajo 34'68 %, 20—50 ha 34'20 %, nad 50 ha 1'84 %, odnosno skupno gospodarstva v velikosti nad 10 ha (t. j. 21'18 % vseh zadolženih kmečkih gospodarstev!) 70'72 % zadolžene zemlje. Podatki so vzeti iz „tipičnih“ krajev in gospodarstev. Katera so, ni razvidno. Spričo splošne tendence, ki vlada v naši oficialni „znanosti“, da ni prikazano stanje v vsej resničnosti in nepo-

v tri skupine, in sicer brez zemlje, z 0—10 ha zemlje in z nad 10 ha zemlje. Odstotno izraženo je razmerje pri posameznih velikostnih skupinah med zadolženimi km. gospodarstvi, njim pripadajočo zemljo in dolguje sledeče:

Zadolžena kmečka gospodarstva:

brez zemlje	9'53	:	nič	:	6'1
0—10 ha	69'29	:	29'28	:	53'55
nad 10 ha	21'18	:	70'72	:	40'35

Desetina gospodarstev brez sleherne zemlje dolguje šest odstotkov vseh dolgov.

Šedem desetih gospodarstev ima le tri desetine zadolžene zemlje, a so dolžna več od polovice vseh dolgov.

Petina gospodarstev ima sedem desetih zadolžene zemlje, a dolguje le dve petini vseh dolgov.

Ako velja v posameznih skupinah (ločili bomo le tri skupine) zad. km. gospodarstev v njih številu razmerje 1 : 7 : 2, odgovarja temu razmerju razmerje v številu ljudi (izraženo v tisočih) kakor 33'9 : 246'7 : 75'4 vseh, odnosno 17'9 : 130'3 : 39'8 le delovnih moči. V resnici temu ni tako; ravnovesje se zruši v dveh smereh: med posameznimi skupinami ter v okviru vsake skupine.

Kakor malo gospodarstvo vobče, ima tudi malo zadolženo gospodarstvo (brez in z zemljo do 10 ha) več ljudi nego večje zadržno gospodarstvo.

Pri malem zadolženem gospodarstvu je višji odstotek vseh ljudi nedelovnih, dočim je pri večjem zadržnem gospodarstvu obratno: odstotek delovnih moči je mnogo višji. (Upoštevati je treba številne hlapce in deklet!). Stanje je za malo gospodarstvo nepovoljnije kot je izraženo v gornjem razmerju. V kakem obsegu, je neznano.¹⁴

Število vseh ljudi (v tisočih), množina zemlje (v ha) in vsota dolgov (v milij. dinarjev) so v sledečem razmerju.¹⁵

33'9 tisoč ljudi brez zemlje dolguje	72.553	milijonov
246'7 tisoč ljudi s skupno 153.983 ha zemlje dolguje	638.541	"
75'4 tisoč ljudi s skupno 371.914 ha zemlje dolguje	480.979	"

Povprečno pripada posamezni osebi v zadolženih kmečkih gospodarstvih:

	zemlje	dolgov
gospodarstva brez zemlje	nič	2.139 dinarjev
do 10 ha	0'62 ha	2.589 "
nad 10 ha	4'92 ha	6.379 "

odnosno zgolj delovnih moči:

	zemlje	dolgov
gospodarstva brez zemlje	nič	4.047 dinarjev
do 10 ha	1'18 ha	4.898 "
nad 10 ha	9'33 ha	12.070 "

voljnosti razmer, spričo vseh teh okoliščin bo stanje v resnici morda za večino ljudstva še nepovoljnije, kakor je to prikazano v gornjih podatkih.

¹⁴ Zaradi tega bom v bodoče, kjer bo potrebno, rabil v primerjavi gornje razmerje, četudi ni točno.

¹⁵ Množino zemljese preračunal iz odstotnega razmerja za zemljo: nič : 29'28 : 70'72.

Vidimo, da množina zemlje in množina dolga ne rasteta v pravem sorazmerju. Dočim pri malem zadolženem kmečkem gospodarstvu pripada posamezni osebi odnosno delovni moči ob malo ali nič zemlje sorazmerno visoka vsota dolgov, pripada ob neprimerno večji množini zemlje v večjem zadolženem kmečkem gospodarstvu posamezni osebi odnosno delovni moči sorazmerno manjša vsota dolgov. *Povprečna zadolženost malega gospodarstva je sorazmerno mnogo višja od povprečne zadolženosti večjega gospodarstva.*

Nazorneje je to razvidno iz sledeče preglednice za posamezno zadolženo kmečko gospodarstvo:

	povpr. zemlje	povpr. dolga	na 1 ha zemlje
gospodarstva brez zemlje	nič	12.382 Din	Din
do 10 ha	3'6 ha	14.986 "	4.154 "
nad 10 ha	28'55 ha	36.933 "	1.294 "

Dolžna vsota, ki pripada povprečno vsakemu hektarju zadolžene zemlje, je pri malih gospodarstvih najvišja (primerjamo le gospodarstva z zemljo) ter pada pri večjih gospodarstvih.

Težišče zadolženosti je na malih zadolženih gospodarstvih.

4

Ugotovitve. Preden načnemo vprašanje, kako in čemu so bili uporabljeni dolgovi, vprašanje, ki posega v jedro dogajanja v slovenski vasi v razdobju družbenih odnosov naše sredine, je potrebno povezati dosedanje ugotovitve o zadolženosti slovenskega kmečkega ljudstva, ker je deloma v teh ugotovljenih dejstvih dan odgovor o vzrokih odnosno smotrih zadolžitve.

1.) *Skoro polovica vseh kmečkih gospodarstev je zadolženih.* Ta gospodarstva preživljajo sorazmerno več ljudi, kakor ostala, a to posebno za delo nesposobnih, ki so pasiven element sleherne proizvodnje (ne pridelujejo, nego le uporabljajo dobrine!) Torej je *dobra polovica kmečkega ljudstva zadolžena.*

2.) *Zadolžena kmečka gospodarstva obsegajo tretjino vse zemlje,¹⁶ od tega večji del gozda (+ neploden svet) radi prevladujoče gozdne kulture v sicer manj številnih večjih in največjih zadolženih gospodarstvih.*

3.) *Večina zadolženih kmečkih gospodarstev je malih, saj je med njimi desetina brez sleherne zemlje, sedem desetih je velikih le do 10 ha, a le petina jih je velikih nad 10 ha zemlje. Pri malih zadolženih kmečkih gospodarstvih prevladuje obdelovalna kultura, pri večjih gozdna.*

4.) *Desetina zadolženih kmečkih gospodarstev nima zemlje, a dolguje šest odstotkov vsote dolgov; sedem desetih meri skupno le tri desetine zadolžene zemlje, a dolguje čez polovico vsote dolgov; petina zadolženih gospodarstev meri skupno sedem desetih zadolžene zemlje, dolguje pa le dve petini vsote dolgov.*

5.) *Polovico vsote dolgov so zadolžena kmečka gospodarstva dolžna privatnikom, a to v prvi vrsti mala gospodarstva, dočim je težišče dolgov pri večjih gospodarstvih v denarnih zavodih.*

¹⁶ Koliki del kmečke zemlje je zadolžene, ostane neznano vse dotlej, da bo ugotovljeno, koliko zemlje je sploh v lasti kmečkega ljudstva.

6.) *Mala gospodarstva so sorazmerno mnogo bolj zadolžena kakor večja.*

Táko je stanje v določenem hipu (l. 1932!). Podrobneje prodreti v razmere spričo nizke stopnje naše statistične vede, spričo neobdelanega in nekritično zbranega gradiva in spričo tendenc (ki so bolj ali manj opazne), prikriti resnično stanje z vsemi mogočimi zvijačami, ki se jih vladajoča plast zelo spretno poslužuje,¹⁷ ni mogoče, kajti podatkov o vprašanju zadolženosti je sicer mnogo, med njimi preveč brez stvarne vrednosti in takih, ki si v bistvu nasprotujejo ali pa jih ni mogoče presoditi.¹⁸

5

Kako so izrabljene dolžne vsote? Kje so vzroki zadolženosti (prezadolženosti) kmečkega gospodarstva? Kaki so nagibi zadolžitve itd.

Premnogi pavšalni in plitki odgovori na ta vprašanja so zrcalo nezavednega ali pa (zavednega) zmotnega gledanja na ves razvoj dogajanja na vasi. „Poznavalci“ naše vasi se ob vsakem odpornem poskusu ljudstva razrepencijo in očitajo ljudstvu pomehkuženost, lenost, lahkomišelnost in tožljivost, pomankanje ljubezni do rodne grude, od katere beže v „boljše“ poklice itd. Skratka vzrok, da na vasi ni vse prav, tudi vzrok zadolženosti, je kriza kmečke duševnosti, ki je postala ošabna, neskromna, drzna, bogokletna, nič več „kmečka“. Táko presojanje je plitko izmikanje vsemu, kar usmerja družbeni razvoj, v katerem ni kmečko ljudstvo s svojo duševnostjo nosilec in vzrok. Kmečko ljudstvo še ni postalo subjekt dogajanja in ne smemo mu pripisovati subjektološkega pomena v družbenih odnosih naše sredine. Protiljudska tendenčna „znanost“ proglašá nekatere lastnosti — seveda tudi v popačeni obliki — za vzroke. Nedvomno so pijančevanje, lahkomišelnost, zapravljivost in še kaj, delni, toda v celoti neznatni nagibi zadolžitve, a še ti temelje v globljih vzrokih celotnega kompleksa družbenih odnosov.

Že iz dosedanjih ugotovitev o zadolženih kmečkih gospodarstvih spoznamo nagibe zadolžitve, četudi podrobne slike ne moremo dobiti. Raziskovalec problema (vladajoča plast) jasno osvetli nujnost zadolžitve in utemelji nemogućnost, da bi kmečko ljudstvo zadostilo prevzetim obveznostim.

Po cenitvah¹⁹ je bilo izrabljenih produktivno (v izboljšanje gospodarstva) le 35% vseh dolgov, za dote in prevžitek je šlo 25%, za konzumne potrebe 20%, nesreče in nezgode so terjale 10% vseh dolgov.

Skupno je bilo torej po teh cenitvah *produktivno izrabljenih 35%, neproduktivno pa 65% vseh dolgov.*

V „normalnih“ razmerah kapitalistične stabilizacije so bile le *produktivno izrabljene vsote rentabilno vložene.* Služile so izboljšanju gospodarstva, po-

¹⁷ Podatki o zadolženosti prepričujejo zgovorno o tem, saj do jedra ne moremo prodreti, tam pa, kjer obstoji najmanjša možnost za to, naletimo vsaj na drugo grupacijo! Tvegam trditev, da ima vse oficialno izsledovanje s smotrom „pomagati kmečkemu ljudstvu“ vse znake tendenc, ki se jih vladajoča plast poslužuje v vsem dogajanju.

¹⁸ Komadinič v svojem delu ne uporablja statističnega gradiva dovolj kritično, nego važne in manj važne podatke z vsemi napakami in nepopolnostmi zgolj navaja.

¹⁹ Fran Trček.

višanju rente s povečanjem proizvodnje (nakup zemljišč, prekultiviranje itd.), z zmanjšanjem potrošnje delovne sile itd. Pri ostalih (65%) neproduktivno in nerentabilno izrabljenih vsotah je bila izključena donosnost za odplačevanje dolgov in obresti. Takó izrabljeni dolgovi niso nudili nobene realne možnosti, vzdržati prevzete obveznosti in so za odplačevanje morali dolžniki črpati iz ostale posesti, ki so jo takó slabili, ali pa najemati nova posojila za kritje starejših. *Táko zadolženo gospodarstvo je žrlo v dobi „stabilizacije“ samo sebe.*

Razmerje med produktivno izrabljenimi (investiranimi) dolgovi in med dolgovi, izrabljenimi za vzdrževanje doma, družine, za prehrano in za razdolžitve v okviru posameznih skupin velikosti gospodarstev²⁰, nam prikaže, da je malo gospodarstvo izrabilo visok del svojih dolgov za samo prehrano in je tem manjši del odpadel na izboljšanje gospodarstva. Določeni del za vzdrževanje doma, družine in za razdolžitve je približno v enakem razmerju ter v vsaki skupini zavzema približno tretjino izrabljenih dolgov, le pri največjih gospodarstvih je manjši. Čim večje je gospodarstvo, tem manjši del izrabljenih dolgov služi prehrani, tem večji izboljšanju gospodarstva.

Velika gospodarstva so izrabila pretežno dolgove za nakup zemlje, za izboljšanje proizvodnje (prekultivacije — njiva v sadni vrt itd.; umetno gnojenje, nabava strojev, industrijalizacija gozdnih gospodarstev), zvišanju donosnosti. Mala gospodarstva so produktivno izrabljene vsote dolgov vložila v gradnjo hiš in koč — kar se na vasi slabo rentira — in nakupila delovno živino. Prekultiviranje in nakup primitivnejših strojev zavzemata neznamenit del itak neznamenit produktivno izrabljenih dolgov.

Rentabilnost produktivno izrabljenih vsot je pri večjih gospodarstvih mnogo večja kakor pri malih, zato je tudi možnost zadostitve obveznostim pri večjih gospodarstvih za ta del dolgov mnogo večja, potreba pa novih kreditih pa mnogo manjša, čim večje je gospodarstvo.

Vzdrževanje doma, družine in razdolžitve sama vsebuje popravo hiše, orodja, nakup obleke, prevžitek, dote, stroške radi nesreč in nezgod in odplačevanje dolgov. V to svrhu izrabljeni del je pri vseh gospodarstvih približno

²⁰ Komadinić navaja podatke za vso državo, zbrane na „tipičnih“ gospodarstvih „tipičnih“ krajev. Presoditi njih vrednost za Slovenijo je nemogoče. Primerjajoč s podatki Frana Trčka (glej spredaj) prikažejo ti podatki nekoliko spremenjeno razmerje med produktivno in neproduktivno izrabljenimi dolgovi. Nerešeno ostane vprašanje: ali je v ostalih deželah države razmerje ugodnejše kakor pri nas, odnosno ali sploh podatki približno drže. Uporabljam jih zgolj za prikaz razmerja v posamezne svrhe izrabljenih dolgov v okviru posameznih skupin in za prikaz osnovne linije odnosov med skupinami; v odstotkih:

gospodarstva:	investicije:	vzdrževanje doma		prehrana:	
		družine, razdolžitve:			
brez zemlje	28·93	:	29·65	:	41·42
0— 2 ha	42·66	:	27·70	:	31·64
2— 5 „	51·26	:	28·15	:	20·59
5—10 „	54·95	:	36·34	:	8·17
10—20 „	55·49	:	31·75	:	12·76
20—50 „	67·87	:	30·29	:	1·84
nad 50 „	96·01	:	3·95	:	0·04

enak, torej vsebuje pri malih nižje, pri večjih višje vsote ter je zadostitev potrebam te vrste pri malih gospodarstvih nepopolnejša, pri večjih popolnejša. Potreba po obleki je vsepovsodi velika, prav tako poprava hiš in orodja. Stvarni učinek nesreč in nezgod je pri malem gospodarstvu neprimerno večji kakor pri velikem (edina svinja, ki pogine viničarju ali bajtarju, oškoduje dom bolj kakor deset ali več poginulih svinj veleposestniku!), saj so tudi nezgode same pri malem gospodarstvu bolj pogoste. (Vzroki so razni, kolikor niso elementarni, izvirajo iz slabega gospodarjenja, ki so mu osnove v gospodarski strukturi; cepitev svinje na malem gospodarstvu je dražja kakor na velikem!). Večja je obremenitev na prevžitkih in dotah pri malem gospodarstvu, čeprav ni nujnost dot popolnoma opravičljiva, kajti le-te niso rasle v pravem razmerju z velikostjo in možnostjo gospodarstva.

Za našete potrebe izrabljeni dolgovi se niso pri malih gospodarstvih prav nič uporabljali za razdolžitve, dočim je zadostitev obveznostim in ostalim potrebam nujno zahtevala novih kreditov za samo vzdrževanje doma, kreditov, ki niso služili nobenemu izboljšanju. *Potreba te vrste kreditov je vedno večja pri vseh gospodarstvih, ki ne dvignejo svoje rentabilnosti do najvišje možnosti, torej so krediti za vzdrževanje doma pri malih gospodarstvih vedno nujnejši, njih izraba za vzdrževanje gospodarstva seveda stalno in nujno nepovolnejša, produktivnost gospodarstva pa vedno manjša. Istočasno raste potreba po nabavi hrane izven gospodarstva, ki je oslajeno, a to v naši sredini družbenih odnosov na račun kreditov.* Tako so potrebne nujno vedno večje vsote kreditov nabavi prehrane pri malih gospodarstvih.

Pri velikih gospodarstvih krediti za prehrano niso tako nujno potrebni, ker je zahteva po nakupu živil skrajno omejena in se ji lahko zadosti brez kreditov. Vzdrževanju doma služijo dohodki iz gospodarstva, v kolikor pa je potreben kredit, je ta likviden. Nujnost kredita, ki naj bi služil izboljšanju gospodarstva, je utemeljena zgolj z vidika napredka poljedelskih kultur in z vidika vladajočih tendenc v naši družbi. Prav tako pa je nujna zadostitev obveznostim, zakaj tukaj ni smoter z izrabljenimi vsotami vzdržati toliko in toliko ljudi pri golem življenju, nego iz gospodarstva izčrpati čim višjo rento.

Vidimo torej, ako prikažemo skrajnosti — mala in velika gospodarstva — da je malo gospodarstvo nujno potrošilo nujne dolgove za vsakdanje življenje, za goli obstanek gospodarstva, ki je že v dobi „stabilizacije“ bolj in bolj slabele ter bolj in bolj potrebovalo opore — novih kreditov —, dočim se je veliko gospodarstvo zadolževalo za vsote, ki so služile krepitvi gospodarstva v kvantiteti, kvaliteti in intenziteti produkcije in istočasno slabljenju malega gospodarstva. Vsa gospodarstva med najmanjšimi in največjimi pa so doživljala gori navedeni razvoj v smeri onih, ki so jim bila bližja in to tem jačje, čim bližja so bila. Gospodarstva sredi med največjimi in najmanjšimi, tako imenovana „srednja“ gospodarstva, so nihala med „slabljenjem“ in „krepitvijo“ v navidezni stabilnosti in kot taka bila ideal malomeščanstva, potreba „vse državne in družabne opore“.

V tem razvoju se je nahajalo naše kmečko gospodarstvo, v prvi vrsti zadolženo kmečko gospodarstvo v dobi tako imenovane „stabilizacije“ in ta „normalni“ razvoj bi dovedel do popolne oslavitve malih in do skrajne okrepitve večjih gospodarstev. „Križa“ kapitalizma je ta razvoj stopnjevala in ga notranje silno zaostri. Ob njenem nastopu in poteku je zadolženo kmečko ljudstvo bilo prisiljeno zadostiti obveznostim, katerim v dobi „stabilizacije“

niti *teoretsko* ni moglo zadostiti (nerentabilno izrabljeni dolgovi pri večini, t. j. pri malih gospodarstvih!), dočim se potreba po novih nujnih kreditih za prehrano ni zmanjšala. Nasprotno! Ta nujnost se je spričo dotoka brezposelnih, ki so radi pomanjkanja zemlje šli v svet za kruhom, a so se začeli zdaj vračati, povečala. Nujneje kakor prej vedno bolj oslABLJENO malo gospodarstvo rabi kreditov. S „krizo“ se je zrušila navidezna stabilnost „srednjega“ gospodarstva, tako da je to gospodarstvo pritegnjeno v proces malih gospodarstev. Dočim je bilo prej samo v sebi zaključeno in uravnovešeno, ga je predvsem padec cen poljedelskim pridelkom (in tkzv. „škarje“!) zrušil in povzročil *nujnost zvišanja proizvodnje za trg, ki jo je možno doseči ali z izboljšanjem gospodarstva (za kar so nujno potrebni krediti!), ali pa z zmanjšanjem proizvodnje za dom, kar ima za posledico padec življenjskega standarda in skrajno slabitev gospodarstva.*

Zaključek. Dogajanje v slovenski vasi, ki sem ga skušal zajeti ob neraziskanem vprašanju kmečke zadolženosti v dobi največje „aktualnosti“, ima vse znake tendenc družbenih odnosov naše sredine. Slovenska vas je pritegnjena v proces kapitalistične proizvodnje, zadolženost je nujen simptom tega procesa, ki je nevzdržen. L. 1932. nam je sicer prineslo prve uredbe o „zaščiti“ kmeta, tem so in še slede nove, ki urejajo odplačevanje dolgov, toda ne nudijo deseterim tisočem zadolženih gospodarstev možnosti, dobiti novih kreditov ne le za odplačevanje starih dolgov, nego za vsakdanji kruh, za nujno prehrano, za obleko, za vzdrževanje kmečke družine. Niti te uredbe ne nudijo še nezadolženim gospodarstvom možnosti, dobiti nujnih kreditov.

V četrtem letu „zaščiti“, ko je ljudstvo ob silnem padcu življenjskega standarda herojsko vzdržalo pomanjkanje kreditov in nujnih življenjskih potreb ter „zaščito“ svojih dolgov, ob slutnjah, da bodo vladajoče plasti črtale dolgove — ta simptom svojega bistva, vidimo, kako se široke ljudske množice radikalizirajo, sluteč za simptomi vzroke dogajanja, katerega središče postajajo. Vidimo pa tudi, kako „zaščiteni“ gospodarji ob pomanjkanju kreditov za vsakdanji kruh, „prostovoljno“ prodajajo zemljo, sebe same, a „družba“ je krita pred očitki, da ne ščiti ljudstva. *Jože Kerenčič.*

MOTIVI IN UTRINKI

J U Š K O Z A K

Sezuli smo sandale

in vstopili za Francetom Vodnikom v Duhovni tempelj. Sprva se oko ni spoznalo, šele počasi se je privadilo skrivnostni notranjščini. Ob stenah so na belih stebrih visele vijoličaste zavese in precejale dnevno svetlobo, da se je mrak v vseh odtenkih pretakal od stropa do tal. Iz sten so se vile bele marmorne roke z bleščečimi leščerbami v dlaneh. Odmerjena svetloba je padala na glave duhovnih mučnikov, oblitih s krvjo, na prečiste bele deklice, ki so se jim sinje srne dobrikale. Vdolbine so bile poslikane z mračnimi smrekovimi gaji, v katerih so rajali pol angeli pol ljudje vizionarne plese. Uprl sem oči v strop, na katerem je moderni Michelangelo upodobil poslednjo sodbo. V sredini ekspresionistični Kristus, okrog njega kori mislecev, pesnikov in slikarjev. Bili so med njimi Shakespeare, Mauriac, Claudel in Giotto, Durich in El Greco, Rembrandt in Papini, smehljal se je stari Goethe, vročično so žarele oči Dostojevskemu, šumljala je častitljiva Tolstojeva brada. Skoraj sem onemel, ko sem

med legijami spoznavalcev ugledal tudi podobe religiozних ateistov. Takoj sem se pomiril in se zavedel, da stojim v hramu moderne katoliške duhovnosti, ki so ga postavljali Križarji in ga je dozidal apologet France Vodnik.

Domneval sem, da je Vodnik tih in trpeč vernik svojega nazora; ko pa je povzdignil svoj glas pri večerni propovedi (govoril je, če se ne motim, iz uvoda polemične epistole „Brnčić in njegovi“), me je prevzela plamteča barvitost glasu, ki je razodevala fanatično hrepenenje po spoznanju in nič manj po oblasti in moči. Trenutno sem se domislil Curtiusove trditve, da so v vseh epohah krščanstva živeli ljudje, ki so v Novem testamentu odkrili zase prikrit duhovni in večni evangelij, ki jih je osvobajal od duhovništva, avtoritete in zakonov. Ali ni zapisal Paulus: „Si spiritu ducimini, non estis sub lege“ in kasneje „spiritualis iudicat omnia: et ipse a nemine iudicatur“? Vsi heretiki krščanskega starega in srednjega veka so se sklicevali na te besede, ki so prav tako dajale veliko moč mistikom sedemnajstega in osemnajstega stoletja. Simbolno ovenčane glave so me gledale s stropa Duhovnega templja, glave Jacoba Böhmeja, Swedenborga, Martineza de Pasquallisa, Sigeru Brabantskega, Saint-Martina, Antoinette Bourignonove, Evelyne Underhilla, Bonalda, Maistra in drugih, med katerimi sem pogrešil titanskega Balzaca. Za hip se je med propovedjo pomudila misel v upornih prsih stvaritelja *Comédie Humaine* in prisluhnila njegovim vročim bojem za verno katoliško spoznanje. Mož, ki je ljubil katoliško cerkev, je nekoč s krčevitimi arabeskami zapisal: „Je ne crois pas à l'Eglise romaine“. Raztogotil se je ob Pascalovem stavku, „da bi brez Jezusa svet ne obstajal“ in se je z demoničnim smehom zarežal: „Kako bi želel, da bi se mu (Pascalu) prikazalo obličje Amerike. Do petnajstega stoletja srečno ljudstvo so decimirali in trpinčili skozi tri stoletja. Prikaže naj se mu mohamedanski svet, Kitajska, Azija naj ga pocuka za uho.“ Toda že v tihi legendi „Krist v Flandriji“ razlaga svojo vizijo: „Bila je najbolj kritična situacija, ko sem zagledal najlepšo, najobsežnejšo, najresničnejšo in najplodovitejšo moč... verovati se pravi živeti! Nedavno sem videl pogreb monarhije, zdaj se pravi braniti cerkev.“ V tem zadnjem stavku se prikriva tajna Balzacovega misticizma in magije. Opazoval je družbo in ustvarjal kot umetnik njeno obličje, njegova notranjost pa je izza mladosti hlepela po kozmičnih doživetjih. Odklanjal je cerkev in jo ljubil. Kristusov nauk mu je bil socialno doživetje in ni povsem zgrešeno, če smatramo Balzaca za umetniškega predhodnika krščanskega socializma. Omahoval je in se boril, pisal metafizične romane „Seraphito“ in „Louis Lamberta“, v katerih se v veličastnih podobah odražajo njegove zemske in nadzemske vizije. V „Seraphiti“ ugledata Wilfrid in Mina, ko strmoglavita iz meglenih višin na zemljo, svečenike vseh izpovedi, kralje, vojščake, modrijane in bogataše. Od nebeških vizij prevzet jim zakliče Wilfrid: „Vi vodite narode v smrt, vi ste zastupili zemljo, popačili besedo, ponižali pravico do vlačuge.“ Tako se borita v Balzacovih prsih revolucionarnost in mistika, saj je rasel iz osemnajstega v devetnajsto stoletje. Prebira „Imitatio Christi“ in piše „Teto Lizo“, podlega konservativni Bonaldovi in Maistrovi mistiki in živo veruje, da je Marija Antoinette zato umrla pod giljotino, ker je njena mati razdelila Poljsko. Toda Balzac ni bil homo religiosus v smislu biblične pobožnosti in Avguštinove retorike, njegove vizije so blodeče in mračne. Kljub plamtečemu zagovorništvu in vdani ljubezni do cerkve je bila njegova „*Livre mystique*“ leta 1844. postavljena na indeks librorum prohibitorum. V Duhovnem templju sem pogrešil njegov portret. Ali ga niso brali?

Predramilo me je plamteče Vodnikovo vprašanje: „Toda, kdo more trditi, da katoliški nazor od takrat (namreč srednjega veka) v umetnosti ni več živ? Kaj pa renesansa sama? In barok? In romantika? In moderna?“ Vodnikov gorčični fanatizem se je sprl z miselno jasnostjo. Kako preprosto je to naziranje o živosti svetovnega nazora,

ki je некоč ustvarjal nove stile, vklepal življenjsko vsebino v nove simbole, a se sedaj le ponavlja, če celó ne nasprotuje cerkveni veri, dasi se je njegova umetnost „rodila iz etično-religiozne kulture.“ Renesančna umetnost, ki je nastala iz povsem druge čustvenosti in miselnosti, kakršno je vseboval srednjeveški katoliški svetovni nazor, je po Vodníkovem dokaz živosti svetovnega nazora. Če zapiše moderni umetnik „mati, domovina, bog“ — je katolik. In katolik je pesnik, ki je zapel: „Odrpta noč in dan so groba vrata“. Pričel sem občudovati Vodníkove preskoke v ekspresionističnem katoliškem ozračju, dokler se mi ni razjasnilo ob njegovem vzklíku: „toda ali bomo zaradi tragike, ki jo doživlja duh, zanikali duha in začeli verovati v njegovega nasprotnika?“, da je Vodníku vse, kar je iz duha — katoliško. Hoja za Avguštinom in Francíškom Asiškím je Vodníka oslepila, da blodi razpet med zemljo in meglenimi višavami in se z neizrečenimi mukami mota skozi labirinte svoje katoliške herezije. Če bi bil Vodník kdaj umetnik, koliko zagrenjenosti in fizičnega truda bi mu ostalo prihranjenega v besedi, govoru in nazoru. Toda Vodník je poskušal doživeti mučeništvo modernega apologeta.

Učenec Avguština in Francíška Asiškega vzklíka zanosno, da je ustvaril pojem kvalitete, najvišjega merila v duhovnem življenju, in se ne zaveda slabotnosti poskusa, da bi se popravile krivice katoliške kritike nad slovenskimi stvaritelji od Črtomirovega stvaritelja do...? Med propovedjo pa je preslišal glas Njegovih: „Res clamat, vehementer clamat. Pozabili smo, da „kulture sploh“ ni. Poznamo le pogansko kulturo, mohamedansko, budistično, krščansko...“ Če bi Vodník tega odločnega vzklíka ne bil preslišal, bi bil svoje zaključne besede tako izpremenil. „Kaj pa zmore danes na primer vsa tako imenovana ‚evropska duhovnost‘ nasproti kapitalizmu in hierarhizmu?“

V najčistejših dneh svoje katoliške herezije ni bil France Vodník bogaboječi vernik — mistik, njegova strastvena narava ga je približevala magiji, ki jo je rahlo motil esteticizem. Evelyn Underhill postavlja razliko med magijo in mistiko: „Magija poskuša dobiti, mistika dajati. Mistika je pot ljubezni, magija pot moči.“

Balzac je bil mag in umetnik. Ustvaril je mogočne privide, si z njimi skorajda osvojil svet in vladal množicam, ki jim je vdihnil dušo in meso. Vodníka je vodila strastvenost magije in ker ni bil umetnik, si je skušal podvreči vidni zunanji svet. Dozidal je Duhovni tempelj Križarjev, ga opremil z ekspresionističnimi liki svojih vizij in nagnetel v njem vse ustvarjajoče duhove sveta, katerim je pripoznal princip „kvalitete“. V strastnem žaru magičnega verovanja v univerzalnost katoliškega verskega principa in najpopolnejšo umetnostno estetiko, je Vodník pozabil, kaj predstavlja sam in kdo je katoliški „kulturni krog“. Ali pa je odmaknjen od sveta v misterioznem templju zabredel v fanatični solipsizem, ki je tudi posledica njegovega nagnjenja k magiji. V čarobnih spiralah katoliškega univerzalizma se je povzpел do domneve, da je „katolištvo“ on sam — ezoterični kristjan.

Govor je postajal vse osebnejši, česar se govornik morda niti sam ni več zavedal. Pojmi so se mahedravo opletali. Potrdil je resnico „nekoč sem že napisal, da je edino zlo kulture nekvaliteta“. V naslednjem hipu je že zagledal svoje osebno dognanje posplošeno na ves katoliški kulturni krog. Morda je zaslutil šibkost trditve in je sprva še okleval, toda zavedli sta ga bujna predstava in želja, da bi bilo, česar ni. Ali ni premislil, da je nauk o kvaliteti le teorija, in da so o kvaliteti sodili ljudje z določenimi nazori, hotenjem in celó prizadevanji? Koliko -izmov se je skovalo, da je „duhovna“ umetnost zmagovala s kvaliteto nad neduhovno. Metafizični ruralizem,

spiritualistični naturalizem, realistični imaginizem so tvorili osnove visoke estetike. Ali ima Vodnik tako slabo razvit čut za umetnostno dogajanje, da se ne zaveda, kako je prav katoliška kritika, uverjena o svojem slovenskem mesijanizmu, tako pogosto spuščala milne mehurčke? Kako nekritično sodi o slovstvenih pojavih, izpričuje njegova uporaba problematične Slodnjakove trditve, da so bili dominsvetovci na pragu dvajsetega stoletja najsvobodnejši tvorci. Zanamcem se najbrž ne bo dozdevalo, da je na primer Majcenova Kasija izraz resnične umetniške svobode, bržkone jo bodo občutili kot bolešno iskanje tako zvane svobode, ki se je izživljala v sladostrastnih naturalističnih nagnjenjih. Nekritični odnos do umetnosti, posebno glede na kvaliteto in do hotenj katoliškega slovstva, povezan s solipsistično slepoto, je zavel Vodnika do prelestne trditve, kako velika je bila razlika glede objektivnosti, širine in — kar je še posebno poudarjal — glede etičnosti med katoliško in nekatoliško kritiko. Fanatični naporji so preseglji zdaj vse mere človeške pravičnosti. Nehote so se mi odprla usta od začudenja nad tem vratolomnim početjem, ko je poskušal pomnožiti dva, tri može katoliške kritike, ki so z zavestjo odgovornosti pisali o sodobnem slovstvu, kakor je pomnožil Kristus dve ribi in pet hlebčkov. Tedaj sem tudi razumel donkihotsko drznost, ki vrtil „Pregled svetovnega slovstva“ na oseh moderne katoliške umetnosti.

Tisti hip je Vodnik uprl pogled vame in mi s pretečim glasom očital Glose, ki sem jih napisal proti izrodkom katoliške „duhovnosti“ v obrambo svobodomiselnne kulture proti tezi „Slovenec-katoličan“ in proti najsrdečjšim napadom po Mahničju. Tiho sem premišljial, ali sem se kje v kateri Glosi pregrešil nad katoliškimi pisatelji, ki so zvesti svojemu nazoru, a vendar po svoji vesti in s čutom pravičnosti opravljali kulturno delo? Ali sem se pregrešil nad Vodnikom, da je s čudno primesjo zlobe napadal pravično obrambo? Čutil sem, da se sam zaveda rahle neiskrenosti svojih izjav. Ko pa je pričel s posebnim poudarkom tipati žilico mojega svetovnega prepričanja, so se mi odprle oči.

Ezoterični katoliški heretik Vodnik je krenil s poti in sklenil kompromis z ekso-teričnim katoličanstvom. Učenec Avgušlina in Frančiška Asiškega ni postal mučeniški apologet, ampak katoličan občan in je pričel zagovarjati, kar je nekoč sam obsojal. Razumel sem, zakaj se ni nikoli zoperstavil tezi „Slovenec-katoličan“. Njegovo nagnjenje do magije mu je zmračilo razsodnost, da se ne zaveda, kako je zapravil „kvaliteto“.

Zapustil sem Duhovni tempelj, da bi ne bil priča zadnjemu ponižanju, in sem zunaj obul sandale. Imel sem čuden priokus po tistih simbolih eteričnih deklic med sinjimi srnami in anemičnih pesniških prividih. Še nekaj časa mi je v ušesih zvenela muke polna pesem:

„Bledi so bratje, blede sestré,
rdeča je reka in svet teman ...
O sveti Tarczicij!“

● V poplavi „proletarske“ literature so se pojavljali pisatelji, ki niso prinesli s seboj zavednosti od spodaj, borbenosti in žive fantazije svojega razreda, ampak podrejeno občutje manjvrednosti. Besedili so o brezrazredni družbi in slikali delo kot zločin na svetu. V njihovi miselnosti in čustvih so se odražali instinkti nezavedne mase; bili so podobni služkinjam, ki premišljajo le o tem, kako bi postale gospe.

● Goethe pravi: „Trdili so, da številke vladajo svet. Jaz vem le to, da nas številke poučujejo, ali se vlada dobro ali slabo.“

• Zakaj bežimo v samoto? Ne da bi se izmikali življenju, ampak da bi ostala misel čista, daleč od dnevnega hrupa, demagogije in puhlih fraz, tesno združena in samo njim posvečena, ki so v molk potisnjeni.

• Zgodovinski pouk v šolah je sklenila sovjetska vlada skrbno in temeljito reorganizirati. „Namesto, da bi se učencem meščanska zgodovina predavala v živi in zanimivi obliki, s podajanjem najvažnejših dogodkov v časovni zaporednosti z orisi historičnih osebnosti, jih obremenjujejo z abstraktnimi definicijami socialnih gospodarskih formacij, in se jim na ta način namesto živega in zanimivega predavanja nudijo abstraktne sociološke sheme. Mi potrebujemo zgodovinskih knjig, v katerih je zgodovina Rusije tesno povezana takó z zgodovino ostalih narodov Sovjetske Unije kakor z evropsko in svetovno.“

• Resnična umetnina je najgloblja biografija svojega časa.

• Lahko mu je pisati o „meri in vagi“, kdor ima že svojo mero in vago. (Misel in delo.)

• Nostalgija. Da bi mi bilo dano doživeti viharje, ki bodo odpihali pleve današnjih dni.

• Vera v preobrazbo človeške družbe in življenja se ne kaže v abstraktnih definicijah in teoretskih shemah. Vitalno silo novih smeri dokazujejo vedno in vselej le delavci, ki na vseh področjih narodnega in človečanskega delovanja ustvarjajo otipljive oblike novih življenjskih vrednot. Takih delavcev si želimo in jih obujemo.

• Katekizma svetovnega nazora se marsikdo hitro nauči; tisti pa, ki potem živo vežejo in pletejo in ustvarjajo nove dogodke v življenju, se v človeštvu ne morejo izračunati na %.

• Živimo v času, ko vse hlasta za cenenim uspehom. Nevera v družbene vrednote je upihnila veselje do dela. Tudi pisatelj ga več ne pozna. V umetnosti ščitijo teorije malokrvne poganjke, čustva umirajo, intelekt je suh kakor poper.

• V veliki stanovanjski hiši se je zastrupila od življenja utrujena ženska, mati in žena. Dopoldne je napisala poslovilna pisma, legla na posteljo in odprla plin. Vzela je križ v roke in s premislekom počakala smrt. Popoldne je vest zajela hišo in proniknila zvečer v mesto. Drugo jutro so raznesli listi, da si je enako smrt izbrala njena sestra. Položili so ju skupaj na oder. Prihajale so ženice iz hiše. Ustavljale so se potem na vogalih in pripovedovale šepetaje, kako ležita sestri, ena v beli, druga v črni krsti. Branjevke na trgu, ki se niso mogle odmakniti od stojnic, so jih klicale k sebi in ženice so spletale pripovesti. Naposled se je odločila, zdaj maslarica potem zeljarica, prepustila je stojnico sosedu in hitela gledat. Poslušale so gospodinje in se solzile. Niso se vračale naravnost domov, po ovinkih jih je gnalo k mrtvima sestrama. Na stopnicah so gomazele ženske. Popoldne so vrste naraščale. Prihajali so moški. Kdor je šel mimo hiše, je krenil za drugimi. Nastala je gneča, da so se ljudje po tesnih stopnicah komaj vzpenjali in se drug za drugim ob ograji zopet spuščali. Oni spodaj niso mogli pričakati, napeto so izpraševali vračajoče se kropilce. Pred odrom se obiskovalci niso mogli vzdržati, da ne bi govorili in govorili. Črni mož, ki je dopoldne

molče sedel v kotu, se je vmešal v pogovor. Pletel je, kako je ta ali ona omedlela ob pogledu na nesrečnici, kako je zastaven moški krčevito plakal, šepetaje je razpredal svoja opazovanja in ljudje so ga z odprtimi usti poslušali. Ženski za vrati se je zdelo, da sama leži na odru, drugi zopet, da je bila mrtvi najboljša prijateljica, ki ji je že pred smrtjo zaupala vse težave. Nazaj grede so se delali še bolj presunjene, da so že s samim pogledom vzbujali sočutje. Nevidne vezi so spojile mrtvi sestri s prihajajočimi in odhajajočimi, da so vedeli vse, česar sami nista povedali in tudi nista mogli. Nova družina, ki se je sprti ustvarjala, je vsak hip naraščala, enako obsojala, odpuščala, čustvovala, mislila, kolikor je še mogla misliti, in sprti pretvarjala, kar je nevidno v njej nastajalo. Raziskovala je vzroke, obtoževala družbo, razmere in posegala v nadnaravne svetove. Tajne sile so se razgibale in vladale nad ljudmi, jih iskale vsepovsod in jih vodile pred oder — ustvarjale fantazijo, sodbo in pomenljivi molk.

Te tajne sile so podtalni sociološki zakoni, ki sproščajo energije, da jih včasih nobena sila ne zaustavi. Neznani vzroki jih predramijo, in komaj se ve zakaj, že razsaja vihar. Izmikajo se znanstvenim dokazom in razodevajo pogosto časovna nagnjenja. Pisatelju je dano, slutiti jih in jih upodabljati.

•
Prevladala je umetnost, ki analizira razkroj družbe, anatomizira s časovno lečo najvsakdanjejša človeška opravila (Joyce), ki s pinceto odpira gnojne rane (Céline) in se naslaja ob človeškem smradu. Beseda idealizem je ali ekskomunicirana ali zasmehovana. Vprašujemo se, ali more človek, ki sicér obsoja današnjo družbo in razmere, živeti brez prividov lepote v naravi in družbi, brez idealov v človeka, ki ga sluti prihajati, brez solčnih žarkov in radosti? Ali se more človek, ki ni za vse to dovteten, sploh boriti za nove svetove? Ali ne bodo terjali bodoči rodovi tudi te dediščine od nas?

•
Marčno solnce je z jasnega neba metalo slapove svetlobe na zasneženo Komno pod Bogatinom. Snegovi so bili zalili vse konte, mehko zaoblili hrbte in grebene, na globoko pokrili kamnite doline. Lesketale so se bele sipine in široki valovi, kakor jeklene plošče so žareli mogočni hrbti zasneženega skalnatnega sveta. V slepeči, beli tišini, ko je svetloba od vseh strani udarjala v človeka, smo sedeli pri stanovih na Govnjaču. V ledenih svečah pod zasneženimi strehami so se igrale luči. Nedavno je nekdo vzkliknil: „Muho imam.“ Držal jo je živo v dlani in vsi smo jo občudovali kot čudo sredi belega, mrtvega sveta, kjer ni bilo razen nas žive duše, le v neizmerni daljavi gori na Križu sta se prikazovala dva smučarja in švigala kakor bolhi po snegu. Od nekod je pribrenčal čmrlj in se svetil v solncu. Vesel se je izpreletaval, pa se mu je v trenutku zavrtelo, dotaknil se je snega in otrdel. S težavo je lezel in iskal tople opore. Položili smo ga na desko, da bi ga rešili. Ni mu bilo več pomoči, znova se ni mogel vzpeti. Ko smo za hip stopili v senco za stan, smo opazili na snegu vrsto zmrznjenih muh. Pomlad v zračnih valovih nad snegom je izvabila samice iz stana, da so skozi odprtine v deskah zarajale v solnce. V senčnem hladu so se dotaknile snega in otrpnile.

Vem, te muhe na Govnjaču so motiv, ki še nima vsebine.

LJUBLJANSKI ZVON

mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko

Izhaja dvanajstkrat na leto. — Celoletna naročnina je 120 Din, za dijake 90 Din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 Din. Za inozemstvo stane 150 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje in odgovarja za uredništvo JUŠ KOZAK
(Ljubljana, Poljanski nasip šte. 14, stop. VII/2)

Uredništvo ne vrača nenaročenih rokopisov. Prispevki, recenzijski izvodi, dopisi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov.

Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ulica št. 10.

Izdaja knjigarna Tiskovne zadruge, r. z. z. o. z. v Ljubljani.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiralo najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani. Predstavniki Josip Štrukelj.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno naslednje knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Bartol Vladimir: Al Araf. Zbirka literarnih sestavkov. Založba „Modra Ptica“. Ljubljana. 1935. 325 str.

Bevk France: Kresna noč / Vihar (II. zv.). Založila Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana. 1935. 314 str.

Dr. Detela Franc: Zbrani spisi (2). Urednik Jakob Šolar. Založila družba sv. Mohorja. Celje. 1936. 400 str.

Izdaje „Goriške Matice (Unione Editoriale Goriziano). Koledar za leto 1936. 31 str. — Nande Vrbnjakov: Pravljice iz tujih logov. 95 str. — Ferdo Plemič: Po krono, dekle in vino. 100 str. — John Godyn, priredil Jerko Jermol: Naseljenci, divjaki in otroci. 135 str. — Damir Feigel: Okoli Sveta. 143 str. — Gizela Majeve: Duševna vzgoja otrok. 91 str. — Jakob Trnovec: Z orodjem v rokah. 101 str.

Dr. Ilešić Fran: Maršal Josef Pilsudski. Knjižara Vasić. Zagreb. 1936. 34 str.

Knjige Slovenske šolske Matice. 1.) Pedagoški Zbornik (XXXI. zv.). Ljubljana. 1936. 160 str. 2.) Sergej Messen: Petnajst let sovjetskega šolstva in komunistične obrazbene politike. Ljubljana. 1935. 93 str. 3.) Matija Senkovič: Novodobno šolsko delo. Ljubljana. 1935. 113 str.

Novak Vilko: Izbor prekmurske književnosti. Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 9. Založila „Družba sv. Mohrja“. Celje. 81 str.

Pirhi, knjiga bolgarske mladinske proze. Prevedel Tone Potokar. Mladinska Matica. Ljubljana. 1936. 127 str.

Dr. Sušnik Fran: Pregled svetovne literature. Tiskala in založila tiskarna sv. Cirila. Maribor. 1936. 456 str.

Stupan Milica: Knaus-Oginova metoda. Založba „Žena in svet“. Maribor. 1936. 15 str.

Weininger Otto: Spolin značaj. Poslovenil Filip Kalan. Založba „Modra Ptica“. Ljubljana. 1936. 345 str.

Slovenska matica ima v vseh večjih krajih svoje poverjenike, pri katerih se lahko vpišete in prejmete knjige. Včlanite pa se lahko tudi direktno pri Upravi Slovenske matice, Ljubljana, Kongresni trg 7.

Dosedanji in novi člani (kakor tudi gg. poverjeniki) naj nam javijo na spodnji naslov do srede aprila, ali naj jim pošljemo broširano ali vezano garnituro. Sporoče naj hkrati, koliko položnic naj jim pošljemo za odplačevanje v obrokih.

UPRAVA
SLOVENSKE MATICE
LJUBLJANA, Kongresni trg 7

Ilustracija iz II. knjige „Don Kihota“ (risba N. Pirnata).

Opozarjamo člane tudi na izredno našo publikacijo